SENOSIOS KANKLĖS IR KANKLIAVIMAS

Viršelio nuotraukoje

*KANKLININKAS **JUOZAS JAUNZEMIS***
(1856-APIE 1938), GYVENĘS MAŽEIKIŲ APS.,
AKMENĖS VLS., ALKIŠKIŲ KM.

KELMĖS
JAUNIMO
FOLKLORO
CENTRAS

SENOSIOS KANKLĖS IR KANKLIAVIMAS

SUDARĖ ROMUALDAS APANAVIČIUS

Vilnius - 1990
Eksperimentinė
technikos
paminklų
restauravimo
įmonė

Autoriai *ROMUALDAS APANAVIČIUS*
VYTAUTAS ALENSKAS
VIDA PALUBINSKIENĖ
EGIDIJUS VIRBAŠIUS
NIDA VISOCKAITĖ

Sudarė *ROMUALDAS APANAVIČIUS*

Recenzavo *Istorijos mokslų kandidatė ANGELĖ VYŠNIAUSKAITĖ,*
Menotyros mokslų kandidatas ALBERTAS BAIKA

Se89 Senosios kanklės ir kankliavimas / R.Apanavičius, V.Alenskas, V.Palubinskienė ir kt.; Sudarė R.Apanavičius; Kelmės jaunimo forkloro centras. - V.: Eksperim. technikos paminklų restauravimo įmonė, 1990. - 112 p.: iliustr., gaid.

Aut. nurodyti antr. lapo kt. pusėje. - Santr.: angl., suom., rus. - Bibliogr. išnašose.

Leidinyje aptariama kanklių kilmė, paplitimas, tipologija. Nagrinėjami lietuvių kankliavimo būdai, pateikiama žinių apie senuosius kanklininkus, kanklių gamybą, duodamas atskirų regionų repertuaras.

Istorikams, etnografams, instrumentologams, kankliavimo mėgėjams ir etninės kultūros puoselėtojams.

MBBK 792

© Autoriai, 1990

TURINYS

PRATARMĖ — 4

I. KANKLĖS - BALTIJOS TAUTŲ MUZIKOS INSTRUMENTAI — 5

1.Kanklių tipai — 6
2. Kanklių paplitimas — 7
3. Kanklės - archaiškiausių transporto ir ritualinių priemonių modeliai — 12
4. Kanklių spalva, ornamentika, stygų skaičius — 19
5. Kanklių pavadinimai — 26
6. Kanklių kilmės chronologija — 28
7. Pirmųjų kankliuotojų etninė kilmė — 29

II. LIETUVIŲ KANKLĖS IR KANKLININKAI — 31

1. Šiaurės rytų aukštaičių kanklės — 32
2. Vakarų aukštaičių ir žemaičių kanklės — 33
3. Šiaurės vakarų žemaičių ir suvalkiečių kanklės — 34
4. Šiaurės rytų aukštaičių kanklininkai — 37
5. Vakarų aukštaičių kanklininkai — 44
6. Žemaičių kanklininkai — 45
7. Suvalkiečių kanklininkai — 47

III. TRADICINIS KANKLIAVIMAS — 53

1. Šiaurės rytų aukštaičių skambinimas — 53
   Derinimas
   Kanklių laikymas
   Rankų padėtis. Grojimo būdai
   Skambinimo metodika
2. Vakarų aukštaičių ir žemaičių kankliavimas — 56
   Derinimas
   Kanklių laikymas
   Rankų padėtis. Grojimo būdai
   Skambinimo metodika
3. Suvalkiečių kankliavimas — 61
   Derinimas
   Kanklių laikymas.
   Rankų padėtis. Grojimo būdai
   Notacija
   Skambinimo metodika. Kiek stygų užgauti?

IV. KANKLIŲ GAMYBA — 66

1. Medienos paruošimas — 66
2. Meistrystės vieta ir įrankiai — 67
3. Gamybos tvarka — 67
4. Muziejinių eksponatų, pagal kuriuos rekomenduojama gamintis kankles, sąrašas — 68

V. KANKLIAVIMO REPERTUARAS — 70

1. Šiaurės rytų aukštaičių sutartinės. — 70
2. Vakarų aukštaičių ir žemaičių dainos ir šokiai — 77
3. Suvalkiečių dainos ir šokiai — 87

VI. KANKLIŲ BRĖŽINIAI. — 96

1. Šiaurės rytų aukštaičių kanklės — 96
2. Šiaurės vakarų aukštaičių kanklės — 101
3. Žemaičių kanklės — 103
4. Suvalkiečių kanklės — 107

ANCIENT KANKLĖS: HISTORY, REPERTOIRE AND PLAYING RADITIONS. Summary — 108

MUINAINEN KANKLĖS: SEN HISTORIA, SOITTOPERINNE, OHJELMISTO. *Tiivistelma* — 109

СТАРИННЫЕ КАНКЛЕС: ИСТОРИЯ, ТРАДИЦИИ ИСПОЛНЕНИЯ, РЕПЕРТУАР. *Резюме* — 110

SUTRUMPINIMAI — 111

PRATARMĖ

Šiame darbe, remiantis literatūriniais šaltiniais, muziejiniais eksponatais, archyviniais ir naujaisiais ekspedicijų duomenimis, nagrinėjamos senosios kanklės ir kankliavimas. Aptariama kanklių kilmė, paplitimas ir tipologija, gvildenami Lietuvos etnografinių sričių tradicinio skambinimo būdai, duodamos metodinės rekomendacijos, kaip šiuos būdus geriau įsisavinti. Kalbama ir apie kanklių gamybą, nurodomi muziejų eksponatai, pagal kuriuos verta gamintis kankles. Duodami ir tipiškiausių kanklių brėžiniai, patelkiamas kankliavimo repertuaras.

Darbas skiriamas istorikams, etnografams, instrumentologams, folklorinių ansamblių vadovams, kankliavimo mėgėjams ir visiems lietuvių etninės kultūros puoselėtojams. Reikia tikėtis, kad paskelbti duomenys padės geriau pažinti senąsias kankles ir išsaugoti senąjį kankliavimą.

Leidinys parengtas taip:

R.Apanavičius - I skyrius, II skyrius 1-3;
V.Alenskas - III skyrius 3;
V.Palubinskienė - II skyrius 4, III skyrius 1;
E.Virbašius - IV, VI skyriai;
N.Visockaitė ir V.Palubinskienė - II skyrius 5-6, III skyrius 2;
V.Alenskas, R.Apanavičius ir N.Visockaitė - II skyrius 7;
V.Alenskas, V.Palubinskienė ir V.Visockaitė - V skyrius.

I. KANKLĖS - BALTIJOS TAUTŲ MUZIKOS INSTRUMENTAI

Senosios kanklės yra baltų (lietuvių, latvių) Baltijos finų (estų, suomių, karelų, lybių, vodų, ižorų, vepsų) ir šiaurės vakarų rusų muzikos instrumentai. Jos paplitusios didžiulėje teritorijoje, kuri beveik sutampa su ankstyvojo neolito Narvos kultūros (IV tūkstm. pr. K.) arealu. Visoje kanklių teritorijoje žinomi trys šių instrumentų tipai, išsidėstę bemaž iš pietų į šiaurės rytus nusidriekusiose geografinėse zonose. Kiekvienoje zonoje archeologijos, etnografijos, kalbotyros, antropologijos, folkloristikos ir kt. mokslų duomenimis užfiksuoti nemaži čia gyvenančių tautų ir etninių grupių materialinės ir dvasinės kultūros tarpusavio bendrumai.

KANKLIŲ PAPLITIMAS

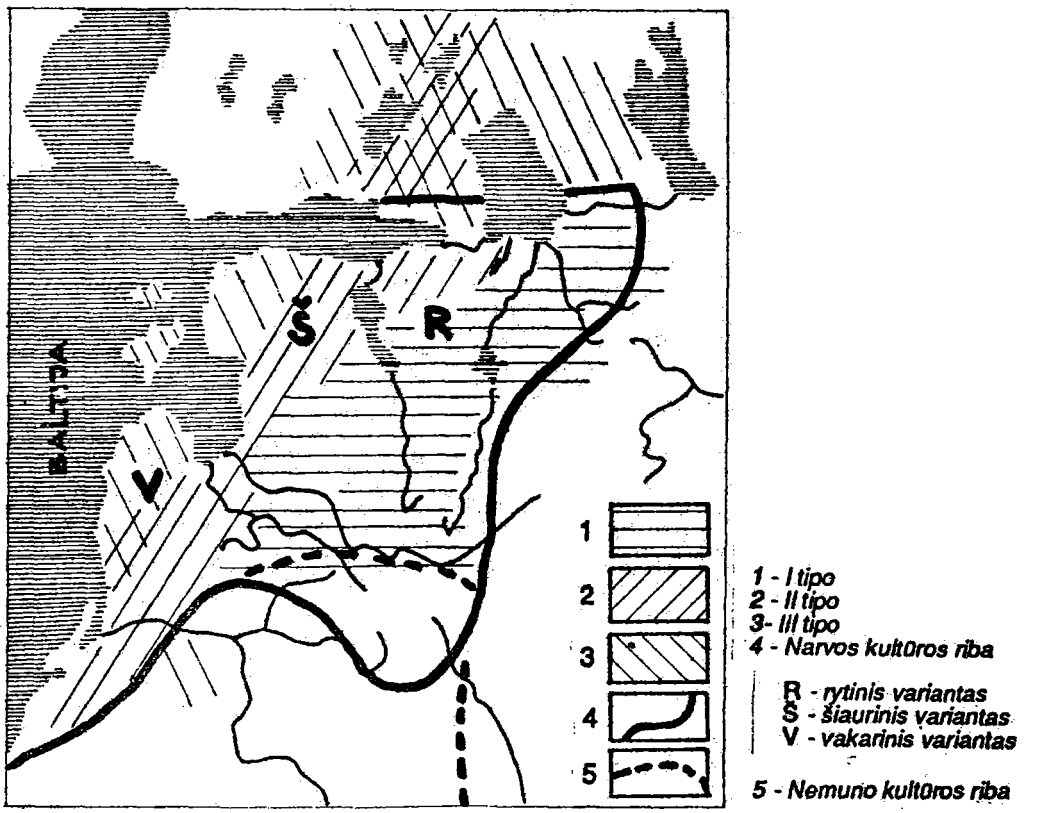

1. Kanklių tipai

Pirmojo tipo kanklės archaiškiausios. Jos luotelio arba karsto formos, išskobtos arba iškaltuotos iš vieno medžio gabalo. Korpusas dažniausiai šešiašonis, rečiau - pusapvalis, priekyje gerokai aukštesnis už paskuigalį, nusklembtas nedideliu kampu. Drūtgalis išsikišęs nedaug (šiauriau Dauguvos teritorijų drūtgalis labai ilgas, kartais viršija korpuso ilgį). Kanklės dažomos juodai, turi 5 stygas (lietuvių, latvių, karelų), 6-7 (latgalių, estų iš Setu , šiaurės vakarų rusų, vepsų), o rečiau - 4, 8, 9 stygas.

Antrojo tipo kanklės skiriasi kur kas didesniu plokščiadugniu (kai kada ir šešiašoniu) korpusu, smailesniu drūtgalio nusklembimu, didesniu stygų skaičiumi. Tradicinis skaičius - 9 arba 12 stygų , nors pasitaiko ir išimčių. Kanklės taip pat juodos. Surasta ir rudos spalvos eksponatų.

Trečiojo tipo kanklėse kaip ir antrojo, tik drūtgalis turi riestą užsukimą arba nedidelį apskritimą. Kanklių korpusas plokščiadugnis (lietuvių, latvių) arba šešiašonis (estų, karelų). Dažomas juodai, rečiau - rudai arba geltonai (latvių, suvalkiečių). Suvalkiečių kanklių užsukimas labai didelis, bemaž taisyklingu apskritimu suapvalintas plongalis. Karelų kanklės, be būdingo smailaus drūtgalio nusklendimo, yra ir identiškos I tipui, tik turi užsukimą gale. Stygos 9 arba 12 (kartais 10-13), karelų - 5 (1 pav.).

Didžiausias skirtumas tarp pirmojo ir likusių tipų instrumentų. Antrojo ir trečiojo tipo kanklės tarpusavyje yra panašios, skiriasi tik pirmgalio užsukimu. Labiausiai kanklės skiriasi Lietuvoje. Latvijoje, Estijoje, Karelijoje ir Suomijoje kanklės niveliuojasi. Antrojo ir trečiojo tipo instrumentai, be tradicinio didumo ir smailo drūtgalio nupjovimo, dažnai jau ne plokščiadugniai, bet šešiašoniai. Karelijoje ir Suomijos pietryčiuose surastų trečiojo tipo instrumentų korpusas - kaip sėlių kanklių, tik su užsukimu.

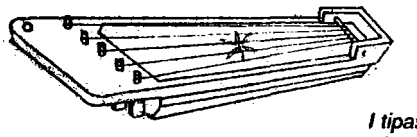

I tipas

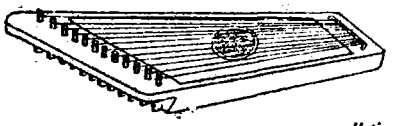

II tipas

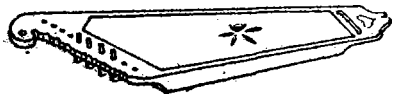

III tipas

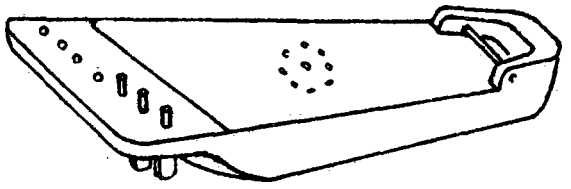

1. Šiaurės rytų aukštaičių kanklės. Biržų krašto muziejus "Sėla". BKM 926. Biržų aps.

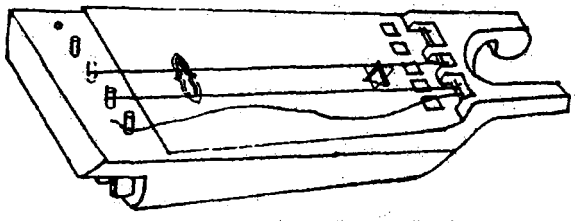

2. Šiaurės rytų aukštaičių kanklės. Liaudies instrumentų muziejus. LBM 5971. Biržų raj., Kirdonėlių km.

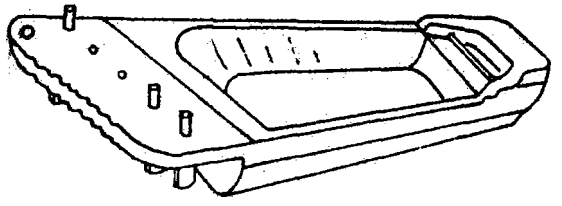

3. Aukšžemės kanklės. Latvijos centrinis valstybinis istorijos muziejus. XIXa. I pus. CVVM 22159. Ilūkstės aps., Salienės vals.

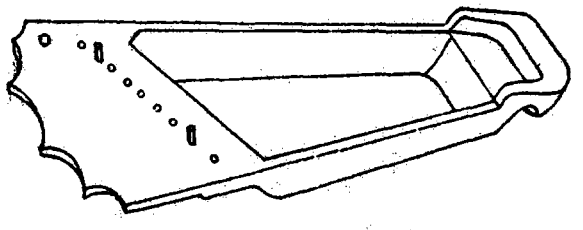

4. Latgalių kanklės. Latvijos centrinis valstybinis istorijos muziejus. 1798 m. CVVM 22186.

2. Kanklių paplitimas

Archaiškiausios lietuvių I tipo kanklės rastos priešistorinėse sėlių genties žemėse šiaurės rytų Aukštaitijoje - Biržų, Rokiškio, Kupiškio rajonuose. Tokios pat kanklės paplitusios ir Aukšžemėje - sėlių teritorijoje Latvijoje. Sėliškųjų instrumentų surasta Vidžemės pietryčiuose ir Latgalos pietvakariuose. Čia nuo III-IV a. kyliu į tuomet baltijos finų apgyvendintas teritorijas įsiveržė sėliai[1] (1, 2, 3 pav.).

Latgalių kanklės, nekalbant apie ilgą iškyšulį, tapačios sėlių instrumentams. Jos randamos ne tik dabartinėje Latgaloje, bet ir Vidžemės rytinėje dalyje - visame latgalių tarmės plote. Ši gentis čia atsikėlė apie V-VII a[2]. Tokios pat kaip latgalių ir pietryčių estų - Setu kanklės. Jos paplitusios Setu etnografinėje srityje - Estijos Viraus raj. ir RTFSR Pskovo sr. Pečiorų raj. Latgalių ir estų iš Setu kanklėms identiškos šiaurės vakarų rusų guslės, žinomos Pskovo, Novgorodo ir Leningrado sr. Tokios pat ir vepsų, gyvenančių Onegos ež. pietvakarių pakrantėse, kanklės. Skiriasi tik gamybos bŏdai. Baltų, slavų ir estų iš Setu instrumentai dažniausiai išskobiami iš viršaus, pritvirtinant viršutinę plokštę. Vepsų kanklės skobiamos iš apačios, arba iškaltuojamos iš šono[3]. Kartais šitaip gaminamos ir rusų guslės. Neabejotina, kad tai - finiškųjų tradicijų reliktas[4]. Šiaurės vakarų rusai jas perėmė apie VII-IX a., kai į šias teritorijas skverbėsi slavų gentys[5].

---

[1]Рудзите М. К. К вопросу о селах на правобережье Даугавы // Этнографические и лингвистические аспекты этнической истории балтских народов. - Рига, 1980. - С. 156-163; Слава М.К.Латышская народная одежда как источник изучения вопросов этнической истории. - там же. - С.91-105; Шнюре Э.К. К вопросу этногенеза латгалов // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. - Вильнюс, 1985.-С. 39-47.

[2]Брейдак А. Западная граница латгальского и селонского племени по языковым данным XIII-XIV веков // Проблемы этнической истории балтов. Тезисы докладов межреспубликанской научной конференции. - Рига, 1985. - С. 166-169.

[3]Vaisanen A.O. Vepsalainen kantele// Kalevalaseuran vuosikirja, 14. - Porvoo-Helsinki, 1934. - S. 242-251.

[4] I.Tynuristas atkreipė dėmesį, kad rusų netgi citros formos instrumentai, tradiciškai vadinti guslėmis, skobti iš apačios kaip ir šitokios estų kanklės. žr.Тынурист И.В. Где во гусли звонили (опыт картографирования народных инструментов) // Этнографические исследования северо-запада СССР. -Л., 1977. - С. 16-29.

[5]Седов В.В. Восточные славяне в VI-XIII вв. - М., 1982. - С. 64-68.

Asimiliuojantis gyventojams etniškai, iš vietinio substrato daugiau perimama instrumentinės muzikos ir pačių instrumentų, negu dainų[6] (4, 5, 6, 7, 8, 9 pav.).

Į vakarus nuo aptartų teritorijų paplitusios antrojo tipo kanklės. Pirmojo tipo instrumentų čia nerasta. Lietuvoje antrojo tipo kanklės randamos priešistorinėse žiemgalių žemėse šiaurės vakarų Aukštaitijoje - Joniškio, Pakruojo, Šiaulių raj., vakarų aukštaičių velioniškių teritorijose Jurbarko ir Kauno raj., bei Žemaitijoje. Vienodo tipo instrumentų paplitimas šioje Lietuvos dalyje aiškinamas tampriais etniniais ir kultūriniais žiemgalių bei žemaičių ryšiais[7]. Tokios pat ir Latvijos Žiemgalos kanklės. Jos žinomos priešistorinėse žiemgalių žemėse, keletas šitokių instrumentų surasta netgi Aukšžemėje ir Kuršžemėje. Radiniai greičiausiai siejasi su vokiečių feodalų po XIII a. vykdyta prievartinio gyventojų perkėlimo politika. Tą rodo apie Jekabpilį, Ilūkstę, Liepoją, Aizputę gausiai paplitęs toponimas Zēmgaļi bei žiemgalių tarmių ypatybės minėtose Kuršžemės vietovėse[8] (10, 11, 12 pav.).

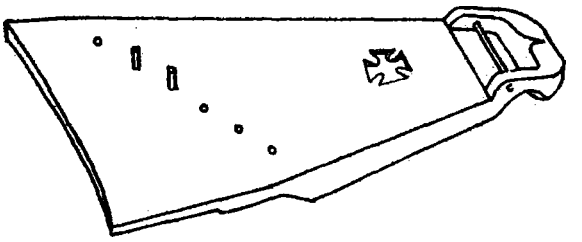

7. Vepsų kanklės. TSRS tautų valstybinis etnografijos muziejus. GME 4452 - 248. Leningrado sr., Lodeinaja Polės raj., Gadanovskajos (Šapšos) km.

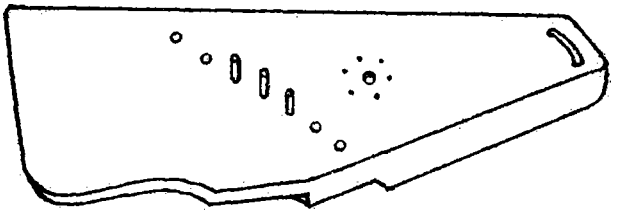

8. Šiaurės vakarų rusų guslės. Novgorodo valstybinis muziejus - draustinis. XX a. pradž. NGMNV 20376 - 22. Novgorodo sr., Borovičių raj.

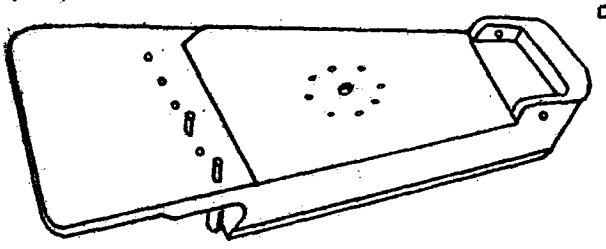

5. Setu kanklės. Estijos valstybinis etnografijos muziejus. EM A 291:76. Setu etnografinė sritis.

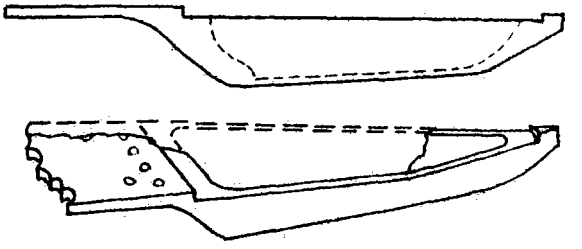

9. Šiaurės vakarų rusų guslių iškasena. Novgorodas, XIVa. 6 - 8 - 1264. Pieš. iš kn.: Колчин Б. А. Новгородские древности. Деревянные изделия.- М., 1968.- С. 178.

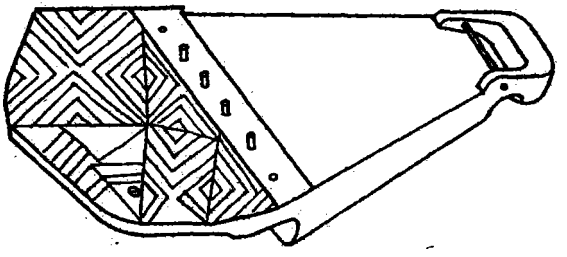

6. Setu kanklės. Estijos valstybinis etnografijos muziejus. EM A 291:75. Setu etnografinė sritis.

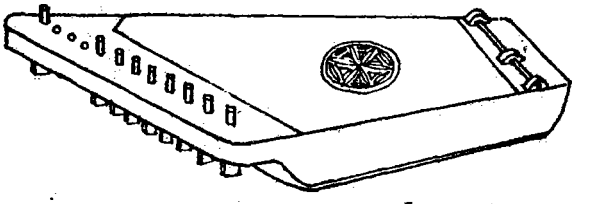

10. Šiaurės vakarų aukštaičių kanklės. Šiaulių "Aušros" muziejus. ŠAM EB 1773. Šiaulių aps., Joniškio vls.

---

[6]Мациевский И. К вопросу о русско-финноугорских связях в народной инструментальной музыке // Музыкальный фольклор финно-угорских народов и их этномузыкальные связи с другими народами. Тезисы докладов. - Таллин, 1976. - С. 35-37; он же. О финно-угорских реликтах и параллелях в русской народной инструментальной музыке // Финно-угорский музыкальный фольклор и взаимосвязи с соседними культурами. - Талин, 1980. - С. 9-20.

[7]Атлазис М.К. Вопросы этнической истории земгалов // Из древнейшей истории балтских народов(по данным археологии и антропологии). - Рига, 1980. - С. 89-101;Tautavičius A.Žemaičių etnogenezė (archeologijos duomenimis) // Iš lietuvių etnogenezės. -V., 1981. - P. 27-35.

[8]Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorija, I. Lietuvių kalbos kilmė. - V., 1984. - P. 353.

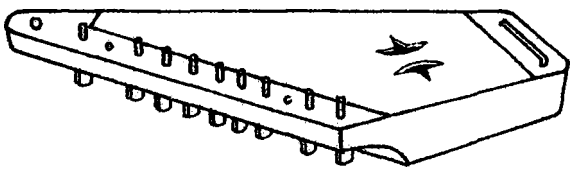

11. Šiaurės vakarų aukštaičių kanklės. Šiaulių "Aušros" muziejus. ŠAM EB 1797. Šiaulių aps., Radviliškio vls., Kriaukėnų km..

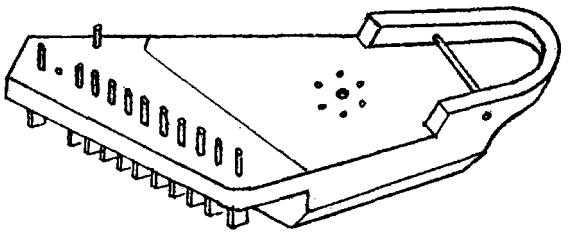

12. Žiemgalių kanklės.1830 m. Latvijos centrinis valstybinis istorijos muziejus. 1830 m. CVVM 22259. Bauskės aps., Barbelės vls.

Antrojo tipo kanklių, nors gerokai mažiau, surasta ir vidurio Estijoje, pietinių tarmių vakarų dialekto srityje. Šio tipo instrumentų yra tarp vodų, gyvenančių į rytus nuo šiaurrytinių estų bei tarp ižorų. Pastarieji, kaip manoma, apie XII a. atsiskyrė nuo karelų ir apsigyveno dabartinėje Leningrado sr.[9] Antrojo tipo kanklių dar aptinkama priešistorinėse karelų genties žemėse Karelijos sąsmaukoje ir Suomijos pietryčiuose (13, 14, 15, 16 pav.).

Baltų teritorijose antrojo tipo kanklės paplitusios gausiai. Tarp Balttijos finų jos naudotos kur kas mažiau. Tai rodo ir radiniai. Pagal labai negausius istorinius šaltinius[10] galima spręsti, kad Mažosios Lietuvos kanklės buvo irgi antrojo tipo instrumentai. Piešiniuose pavaizduotos penkiastygės pirmo tipo kanklės ten buvo patekusios iš "Rusų Lietuvos"[11].

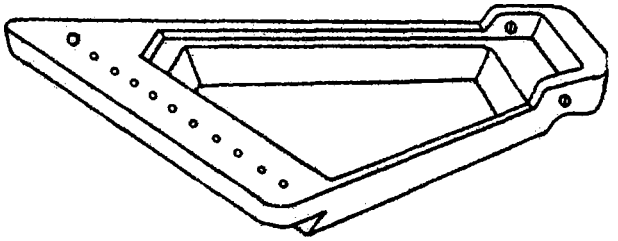

13. Pietų estų kanklės. Estijos valstybinis etnografijos muziejus. EM 509:5993.

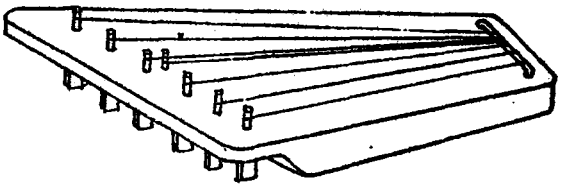

15. Vodų kanklės. Suomijos nacionalinis muziejus. SKM 1855:10. Peterburgo gub. ir aps., Soikolos vls., Pumalos km.

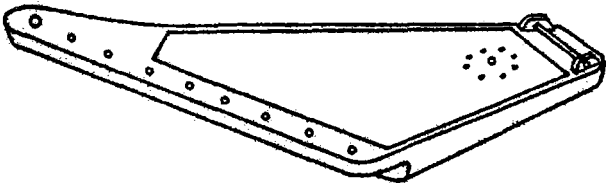

14. Pietų estų kanklės. Estijos valstybinis etnografijos muziejus. EM A 279:65. Tartu aps., Ringu km.

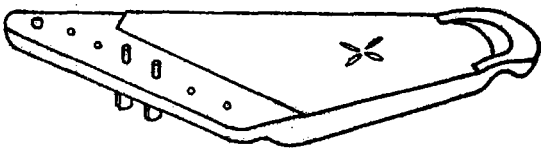

16. Ižorų kanklės. TSRS tautų valstybinis etnografijos muziejus. GME 4460 - 74. Peterburgo gub. ir aps.

[9]Бубрих Д.В. Происхождение карельского народа. - Петрозаводск, 1947. - С. 15-17.

[10]Gotthold F.A. Ueber die Kanklys und die Volksmelodien der Litthauer// Neue Preussische Provinzial - Blätter, 4. - Königsberg, 1847. - S. 241-256; Budrius CH. Litauische Volksgesäng// Neue Preusssische Provinzial - Blätter, 5. - Konigsberg, 1848. - S. 59-75 ir kt.

[11]Tetzner F. und H. Dainos. Littauische Volksgesänge. - Leipzig, 1897. - S. 62.

Trečiojo tipo kanklės su drūtgalio užsukimu Lietuvoje randamos priešistorinėse kuršių genties žemėse šiaurės vakarų Žemaitijoje. Suvalkijon šitokias kankles greičiausiai per LDK XV-XVIII a. vykdomą Užnemunės kolonizaciją atsinešė iš kuršių teritorijos kilę žemaičiai[12]. Šiaurės vakarų Suvalkija, kur susiformavo suvalkietiškųjų kanklių tipas, su kuršiškomis žemėmis turi ne tik glaudžių etnografinių, bet ir toponimikos bei antroponimikos paralelių[13] (17,18 pav.).

Trečiojo tipo kanklių gausiai aptikta Latvijos Kuržemėje, ypač jos vakarinėje dalyje. Būdingas kuršių kanklių bruožas - labai išlenktas, jūros valties formą primenantis korpusas. Šitokių kanklių surasta ir Kuršžemės šiaurėje, kur gyveno ir dar dabar gyvena nedidelė lybių tautelė. Vakarų Kuršžemėje aptikti ir labai archaiški pirmojo tipo kanklių eksponatai. Kaip jie atsirado šiuose kraštuose neaišku ir vargu ar galima juos pateisinti migracijomis. Daugiau šitokių precedentų - pirmojo tipo instrumentų trečiojo tipo kanklių areale - visame Pabaltyje nėra (19, 20 pav.).

Vakarų Estijoje ir salose taip pat randamos trečiojo tipo kanklės. Jos paplitusios estų šiaurės tarmių vakarų dialekto didžiojoje dalyje ir salų dialekto srityje[14]. Apie kanklių buvimą šiaurės ir šiaurės rytų Estijoje žinių nėra.

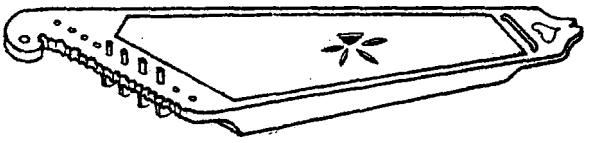

17. Šiaurės vakarų žemaičių kanklės. Kauno M.K.Čiurlionio dailės muziejus. ČMD Lt 2801. Telšių aps. Iš Lietuvių Dailės Draugijos rinkinio.

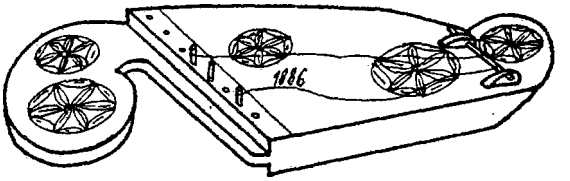

18. Suvalkiečių kanklės. Kauno M.K.Čiurlionio dailės muziejus, A.Žmuidzinavičiaus kolekcija. 1886 m. ČDM ŽL 70. Marijampolės aps., Veiverių vls., Skriaudžių km.

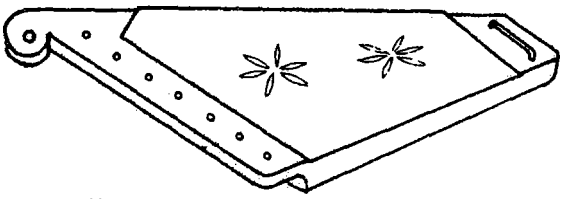

19. Kuršžemės kanklės. Liepojos istorijos ir meno muziejus. XIX a. I pus. LVMM 2376. Aizputės aps., Alsungos vls.

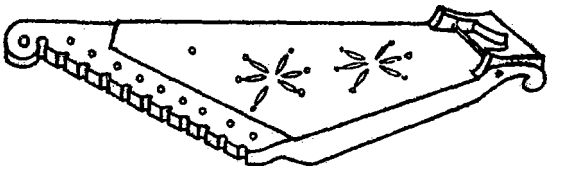

20. Kuršžemės kanklės. Latvijos centrinis valstybinis istorijos muziejus. XIX a. vid. CVVM 22254. Aizputės aps., Jūrkalnės vls.

---

[12]Apanavičius R. Kanklių kilmė ir baltų bei Pabaltijo finų etnogenezė // Mokslas ir gyvenimas, 1989, Nr.11. - P. 18-19.

[13]Lietuvių etnografijos bruožai. - V., 1964. - P. 70, 225, 258-259, 267-268, 278, 334-335, 344-345, 349-350, 369, 396, 509. Plg.kaimų pavadinimus Šilgaliai - Klaipėdos raj. Dovilų apyl., Šilutės raj., Gardamo apyl., Šakių raj., Jankų, Lukšių, Slavikų, Šakių apyl.; Šilgalis - Kelmės raj., Karklėnų apyl.; Šilgališkiai - Kelmės raj., Kelmės apyl. - Lietuvos TSR administracinio-teritorinio suskirstymo žinynas. - V., 1976. -2. - P. 305.
Kad Šakių apskr. paplitusi pavardė Kuršas kilusi iš etnonimo *kuršas, manė K. Būga. - Būga K. Rinktiniai raštai. - V., 1959. - 2. - P. 232

[14]Шмидехельм М.Х. Археологические памятники периода разложения родового строя на северо-востоке Эстонии (V в. до н. э. - V в. н. э.). - Таллин, 1955. - С. 234, рис. 60.

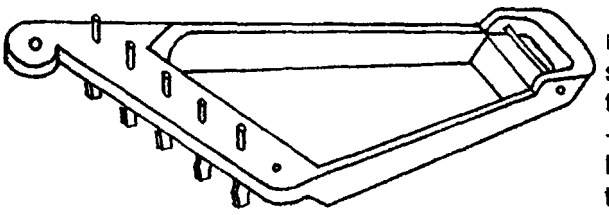

21. Vakarų estų kanklės. *Estijos valstybinis etnografijos muziejus. EM A 292:48. Saremos aps., Karmos km.*

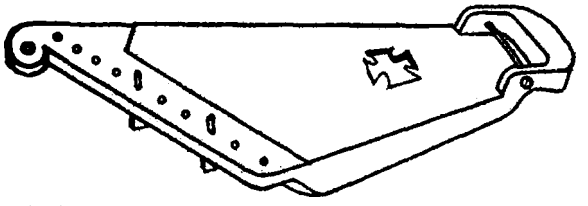

22. Vakarų estų kanklės. Estijos valstybinis etnografijos muziejus. EM A 566:497 mt. Hapsalaus raj., Vigalos km.

Estų visų kanklių tipų areale užfiksuoti nemaži materialinės ir dvasinės kultūros savitumai, artimesni baltams negu likusių teritorijų estams. Vienas iš ryškiausių požymių - užkalbėjimų tradicijos paplitimas[15]. Kad estų kanklių tipų išsidėstymas ne visiškai sutampa su tarmių sritimis, kurios iš esmės atitinka ir Estijos etnografinius regionus[16], rodo čia buvusias, kaip ir baltų areale, vertikalios poliarizacijos zonas. Jų ribos, formuojantis estų tarmių dialektinėms sritims, gerokai apsitrynė (21, 22 pav.).

Trečiojo tipo kanklių surasta tarp vodų ir ižorų, bet jų daugiausia aptikta priešistorinėse karelų žemėse - Karelijos sąsmaukoje ir Suomijos pietryčiuose. Senųjų kanklių paplitimas iš esmės sutampa su archeologų nustatyta X-XIII a. karelų genčių teritorija. Kanklių tipų vertikalios zonos, ryškios baltų teritorijoje, finų kraštuose pradeda niveliuotis ir visai susilieja arealo šiaurėje. Tai patvirtina ir karelų kanklės, turinčios pirmojo ir trečiojo tipo požymius (23, 24, 25, 26 pav.).

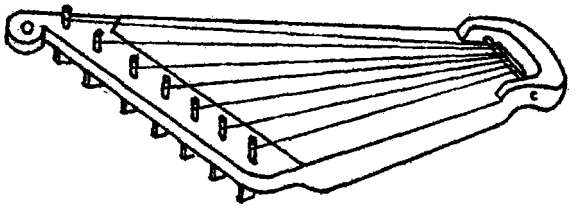

23. Ižorų kanklės. Suomijos nacionalinis muziejus. SKM 4880:126.
Peterburgo gub. ir aps., Ylem - Ložos vls., Tarasino km.

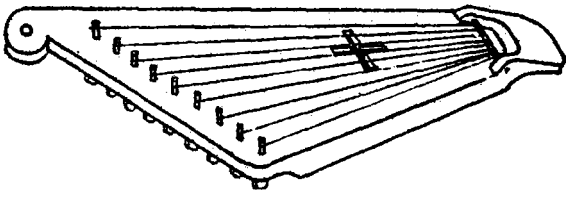

25. Karelų kanklės. Karelijos ATSR kraštotyros muziejus. KGM 1575. Karelijos ATSR.

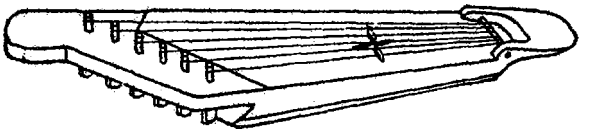

24. Karelų kanklės. TSRS tautų valstybinis etnografijos muziejus. GME 15242 "D". Karelijos ATSR, Pre ž ės raj., Esolos km.

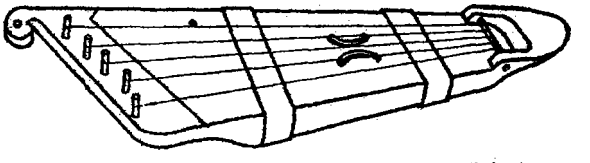

26. Pietryčių Suomijos kanklės. Savo gub. Pieš iš kn.: Rapapallit ja Lakuttimet. - Alajarvi, 1985. - S. 20, K. 20.

[15]Кыйва М. О некоторых общих чертах заговорной традиции эстонцев и балтских народов // Проблемы этнической истории балтов. - С. 115-116.

[16]Тампере Х.Т. Некоторые вопросы этнической истории эстонцев в свете устного народного творчества // Вопрсы этнической истории эстонского народа. - Талин, 1956. - С. 293-318.

3. Kanklės - archaiškiausių transporto ir ritualinių priemonių modeliai

Įvairiose pasaulio dalyse, skirtingose kultūrose muzikos instrumentai turėjo realius prototipus ir buvo tų prototipų sudvasinti modeliai. Modeliuoti daiktai padarė neišdildomą įspūdį arba buvo nepamainomi pirmykštės visuomenės buityje.

Daugelio tautų mediniai ir metaliniai trimitai yra stambiųjų raguočių ragų, mušamieji membraniniai instrumentai - puodo, katilo, urnos, taurės, styginiai instrumentai - lanko, dubens, kaušo, semtuvo, urnos formos. Kampučijos styginis instrumentas primena krokodilą ir valtį, o senovės Graikijoje tikėta, kad lyra atsiradusi iš vėžlio šarvų ir sausgyslių[17]. Iš tikrųjų senovinė graikų lyra primena vėžlio šarvus[18]. Krokodilo formos yra senovinės indų arfos korpusas[19]. Lietuvoje surasta labai dailaus darbo žuvies formos kanklių[20], šitokios kanklės žinomos ir Estijoje[21].

Instrumentų modeliavimas pagal realius prototipus rodo, kad modeliai pirmiausia naudoti senuosiuose ritualuose, o tik vėliau pritaikyti estetiniams poreikiams. Pirminė muzikos instrumentų paskirtis buvo tokia reikšminga, kad daugumos jų estetinė funkcija liko neišryškinta iki pat XX a.

Pačios archaiškiausios pirmojo tipo kanklės yra skobtinio luotelio tiksli kopija, sumažintas jos modelis. Judrios ir manevringos vandenų transporto priemonės optimali forma - platesnis priekis, siauresnis paskutgalis, didesnė priekio grimzlė - išliko, modeliui virtus ir ritualiniu bei muzikos instrumentu. Virtimas turėjo būti labai ilgas ir sudėtingas. Jame buvusią tarpinę grandį - karstą - rodo šiaurės rytų Aukštaitijoje dar XX a. pradž. aptikti ritualinių tradicijų atgarsiai. Kankliavimas čia laikytas ypatinga meditacija. Skambinama kambaryje, tik sau ir tik reglamentuotu laiku. Šis laikas - sambrėška, kai paros šviesusis metas pereina į tamsųjį. Instrumento gamyba jau tiesiogiai siejama su žmogaus mirtimi. Tradicija žadina kankles dirbdintis, kai miršta artimas žmogus. Tada reikia eiti girion, kirsti geriausia aukštesnėje vietoje augantį medį ir iš jo viršūnės gamintis kankles. Atseit, tada kanklių "balsas" bus geresnis[22].

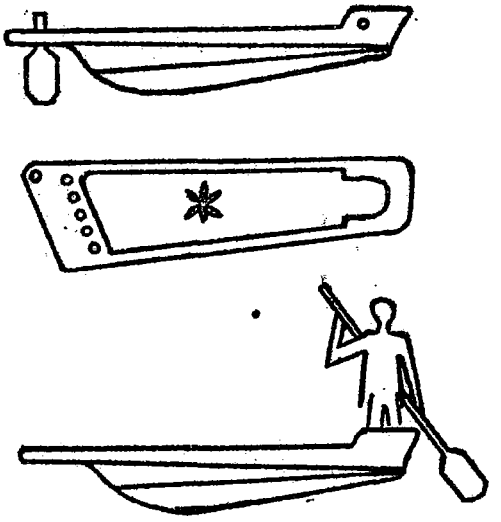

Kanklės - luoto modelis

[17]Иванов-Борецкий М. Первобытное музыкальное искусство. - М., 1929. - С. 25.
[18]Гуменюк А. Українські народні музичні інструменти. - Київ, 1967. - С. 56-57.
[19]Narasimhan S. Invitation to Indian Music. - New Delhi. 1985. - P. 71.
[20]Eksponatai saugomi M.K.Čiurlionio dailės muziejuje, liaudies taikomosios dailės skyriuje: ČMD Lt 2799, 2800, 2914.
[21]Šetu etnografinėje srityje surastos kanklės yra Estijos etnografijos muziejuje Tartu: EM A 291:75. Į šių kanklių ir Indokinijos tautų "krokodilo arfos" panašumą dar 1928 m. atkreipė dėmesį A.Veisenenas. - Väisänen A.O.Kantelerunojen todellisuuspohja// Kalevalaseuran vuosikirja. - 8. - Porvoo, - 1928. - S. 281-303.
[22]Slavinskas Z. Lietuvių kanklės// Tautosakos darbai. - 4. - K., 1937. - P. 244-320.

Panašūs papročiai buvo ir Suvalkijoje. Improvizacijos buvo skambinamos sambrėškoje ir tik sau[23]. Instrumento gamyba taip pat siejosi su artimo žmogaus mirtimi[24], o ant kanklininko kapo dėdavo kankles[25]. Meditacijos elementų dar 1980-1988 m. užfiksuota šiaurės vakarų Rusijoje - Pskovo ir Novgorodo sr. Be įprastinio naudojimo, guslėmis čia skambindavę ir ant krosnies atsigulę, instrumentą laikydami ant pilvo. Skambinant, žmogus mintijęs, tarsi atlikdavęs savotišką ritualą[26]. Panašiai kankliuodavo ir šiaurės rytų Aukštaitijoje[27]. Estai iš Setu manė, kad jei prie mirštančiojo bus skambinama kanklėmis, mirtis jo nepasiglemš tol, kol nenutils kanklių garsai[28].

Bendri visų kanklių arealo tautų folkloriniai kanklių gamybos motyvai. Kanklės dažniausiai gaminamos iš ant sesers[29] ar žmonos[30] kapo išaugusio medžio viršūnės, netgi iš pašaknėlių. Ne tik lietuvių ir latvių, bet ir suomių tautosakoje kanklės - miške gimusios ir augusios, namo parėjusios verkia[31].

Besisiejantys su nekrokultu archaizmai ir ritualinių tradicijų atgarsiai byloja, kad luotas-karstas šių teritorijų gyventojams yra padaręs neišdildomą įspūdį. Įspūdis galėjo likti nuo tų laikų, kai luotas čia buvo pagrindinė transporto ir ritualinė priemonė.

Šiaurės Europoje skobtiniai luotai žinomi nuo mezolito. Olandijoje, Pesės vietovėje surastas VII tūkstm. pr.Kr. luotas[34]. Neolito epochos luotų iškasenos aptiktos Rusijoje, Baltarusijoje, Ukrainoje[35]. Kanklių areale šitokie luotai surasti Kuršžemėje, Sarnatės vietovėje[36] ir prie Ladogos ež.[37] II-I tūkstm. pr.Kr. luotų radinių yra Suomijoje[38]. Kad luotas plačiai naudotas pirmykščių žmonių, byloja ne tik to laikotarpio iškasenos, bet ir liaudies atmintis. Karelų epe "Kalevaloje", kurio runų genezė siekia matriarchato laikus[39], poetiškai, bet gana tiksliai apdainuota skobtinio luoto gamyba[40]. Juo plauko senasis Veinemeinas, burtininkas ir kanklininkas. Luotas yra svarbi epo veikėjų transporto priemonė. Luoto ir kanklių gamyba čia sutapatinama. Veinemeinenui bedarant kankles, joms pritaisomos atsparos irklams[41], kartais ir pats luotas pavadinamas kanklėmis.

---

[23]V.Alensko /g. 1947 Prienų raj. Patašinės km./ informacija.

[24]Žilevičius J. Kanklės mitologijoje, legendose ir tautosakoje pas mus ir pas mūsų kaimynus// Vairas. - K., 1937, Nr. 7-8. - P. 340-355.

[25]Baltrėnienė M. Kuo svarbus B.Buračo palikimas liaudies instrumentų istorijai. Pranešimas tarprespublikinėje konferencijoje "Liaudies instrumentai šiuolaikinėje muzikinėje kultūroje". - V., 1988. Rankraštis.

[26]A.Mechnecovo informacija.

[27]Slavinskas Z. min. veik. - P. 280-281.

[28]Arro E. Zum problem der Kannel// Sitzungberichte der Gelehrten Estnischen Gesellschaft, 1929. - Tartu, 1931. - S. 158-190.

[29]Slavinskas Z. min. veik. - P. 251-253.

[30]Пулькин В. Кантеле // Север. - Архангельск, 1971, №3. - С. 109-116.

[31]Väisänen A.O. Kantele ym. soittimet suomalaisissa arvoituksissa// Kalevalaseuran vuosikirja. - 13. - Porvoo - Helsinki, 1933. - S. 367-388.

[34]Rimantienė R. Akmens amžius Lietuvoje. - V., 1984. - P. 96.

[35]Бураковская Н. Паралели водных транспортных средств белорусов и народов Прибалтики // Проблемы этнической истории балтов. - С. 125-128.

[36]Ванкина Л.В. Торфяниковая стоянки Сарнате. - Рига, 1970. - С. 92.

[37]Савватеев Ю.А. Наскальные рисунки Карелии. - Петрозаводск, 1983. - С. 178.

[38]Itkonen T.I. Suomen ruuhet// Kansatieteellinen arkisto. - 5. - Forssa, 1942. - S. 1-172.

[39]Евсеев В.Я. Исторические основы карело-финского эпоса.-1. М. - Л., 1957. - С. 99-105; Рыбаков Б.А. Самбо и сейды // Новое в археологии СССР и Финляндии. Доклады третьего советско-финляндского симпозиума по вопросам археологии 11-15 мая 1981 г. - Л., 1984. - С. 74-78.

[40]Kalevala. - V., 1986. - P. 202-214. Skobtiniai luoteliai dar ir mūsų dienomis karelų naudojami Oloneco ir Vedlozero raj. — Тароева Р.Ф. Материальная культура карел Карельская АССР . - М. - Л., 1965. - С. 66.

[41]Žr.Карелы Карельской АССР. - Петрозаводск, 1983. - С. 81,

nes čia pateiktame runos tekste suomių ir rusų kalbomis šitoks motyvas gana aiškus. Jo nebeliko lietuviškame vertime. Plg. - Kalevala. - P. 566.

Laivelio motyvas išliko ir kitų kanklių areało tautų atmintyje. Jis ryškus latvių liaudies mitologinėse ir lietuvių liaudies pažintuvių dainose. Dzūkų dainose juodas laivelis atplaukia papūtus šiaurės (pietų ir pietryčių Dzūkija) arba vakarų (apie Tverečių, Ignaliną) vėjui[42]. Laivelyje sėdintis jaunikis kalbina ant marių kranto stovinčią mergelę plaukti su juo per mareles. Panašūs motyvai užrašyti ir pietinėje Suvalkijoje[43], jų apstu karelų epinėse runose. Bet čia giedama apie kitokią situaciją - ne mergelė pamato atplaukiantį laivelį (nors yra ir šitokių, tik šiek tiek modifikuotų motyvų)[44], bet pats jaunikis sėda į valtį ir plaukia ieškoti nuotakos[45]. Ją dažniausiai randa ant marių kranto beskalbiančią žlugtą.

Vestuvinių dainų laivelio motyvo genezė gali siekti žilą senovę. Dzūkų dainose vaizduojama situacija panaši į XI tūkstm. pr.Kr. gamtines sąlygas. Ankstyvojo driaso laikotarpiu Sūduvos aukštumos šiaurinius, Dzūkų ir Aukštaičių aukštumų vakarinius krantus skalavo 120-180 m gylio poledynmečio marios[46]. Ankstyviausiasis - Balbieriškio ir Simno limnoglacialinis baseinas galėjo egzistuoti apie 200, o kiti, pavyzdžiui, Jūros ir Šešupės, Kauno ir Kaišiadorių bei Vievio ir Širvintų - mažiausiai 280-300 m[47]. Poledynmečio marios turėjo užsifiksuoti pirmųjų sėslesnių Lietuvos gyventojų, pasirodžiusių X tūkstm.pr.Kr.[48], atmintyje. Karelijoje, beje, pirmųjų gyventojų pėdsakai taip pat atsekti nuo X-VII tūkstm.pr.Kr.[49]Luotas nepamainoma transporto priemonė turėjo būti ir šiaurės rytų Aukštaitijoje, archaiškiausiųjų pirmojo tipo kankių srityje. Čia irgi telkšojo 115-120 m gylio prieledyninis vandens telkinys, kurio pėdsakai apčiuopiami net į pietus nuo Kamajų. Aleroidinio atšilimo metu (X tūkstm.pr.Kr.) jis nuslūgo, susidarė labai painus upių ir ežerėlių tinklas[50].

Valtys buvo ir seniausios ritualinės priemonės. Priešistoriniais laikais jose žmonės buvo laidojami arba gabenami į laidojimo vietą. "Kalevaloje" luotas neretai pavadinamas karstu, numirėlis sudeginamas vario valtyje[51]. Kartu su valtimi senovės Egipte laidojo faraonus, o kilmingiesiems į kapą dėdavo medinį arba molinį valties modelį[52]. Valties formos karstuose žynius laidojo ir vakarų Polinezijoje. Laivuose mėgo laidoti ir vikingai. 1880 m. pietų Norvegijoje, netoli Gokstado km. pilkapyje buvo iškastas didžiulis virš 23 m ilgio, 5 m pločio karo laivas. Jame IX a. palaidotas, matyt, įžymus vikingas. Spėjama, kad tai buvo jarlas Ulafas Geirstadalvas, karalienės Osi posūnis[53]. Prie Ladogos ež. aptikti skandinavų VIII-IX a. pilkapiai, kur numirėliai palaidoti valtyse[54].

Germanų laidojimo papročius patvirtina ir kalbiniai duomenys. Baltų ir finų kalbų žodis *laivas*, turintis atitikmenų senovės germanų kalbose, pastarosiose reiškė *karstą* (plg. runų įrašą **hlaiwa*, gotų **hlaiw* 'karstas')[55].

---

[42]Vestuvinės dainos. - 1. Piršlybų dainos. - V., 1983. - P. 76-116.

[43]Lietuvos MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Tautosakos skyriaus kartoteka.

[44]pvz., Ani skalauja žlugtą ir drobes ant liepto ir pamato tolumoje kažką juoduojant. Tai - atplaukiantis Veinemeinenas. -Карельские эпические песни. Предисловие, подготовка текстов и комментарий В.Я.Евсеева. - М. -Л., 1950. - С. 175-176.

[45]Там же. - С. 27.

[46]Басаликас А.Б. Некоторые вопросы развития рельефа Литвы в послеледниковое время // Вопросы голоцена. Сборник статей к VI международному конгрессу ИНКВА в Варшаве. - Вильнюс, 1961. - С. 211-232; Basalykas A. Lietuvos TSR fizinė geografija. - 2. Fiziniai geografiniai rajonai. - V., 1965. - P. 19.

[47]Mikaila V. Stambesniųjų pietų ir vidurio Lietuvos limnoglacialinių baseinų išplitimo struktūros ir trukmės klausimu// Lietuvos TSR MA darbai, ser. B. - 4. - V., 1957. - P. 95-107.

[48]Rimantienė R. Min. veik. - P. 17.

[49]Панкрушев Г.А. Мезолит и неолит Карелии. - 1. Мезолит. - Л., 1978. - С. 54.

[50]Basalykas A. Min. veik. - P. 293.

[51]Евсеев В.Я. Ук. соч. - С. 123-124.

[52]Každalis A. Laivai ir jūrininkai. - V., 1981. - P. 23-25.

[53]Ten pat. - P. 51.

[54]Петрухин В.Я. О начальных этапах формирования древнерусской народности в свете данных погребального обряда // Балто-славянские этнокультурные и археологические древности. Погребальный обряд. Тезисы докладов. - М., 1985. - С. 63-64.

[55]Must G. Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen. - Göttingen, 1852.

Palaidotų numirėlių luotuose surasta ir slavų teritorijose. Ukrainoje, Izemsko raj. aptiktas vėlyvųjų klajoklių kapas, kur numirėlis palaidotas luoto formos karste. Ant viršaus užvožtas dar toks pat luotas. Palaikai suvožtuose luotuose iškasti Dnepro deltos pilkapiuose, palaidojimai luotuose - Gnezno pilkapyje prie Smolensko. Sudegintos valties likučiai aptikti šitokiame kape Kostromos sr.[56]

Ukrainoje ir luotas, ir karstas vadinamas panašiai (luotas - *bŏdarka*, karstas - *bŏda*)[57]. Tuo pačiu terminu - *dŏb* - valtis ir karstas vadinamas Palesėje. Rusijoje, Vladimiro sr. *koloda* - 'karstas, valtelė'[58]. Rusų mįslėse, be leksemos *namas*, karstas išreiškiamas žodžiu *koryto* 'lovys'[59].

Valties ir karsto ryšys patvirtintas ir etnografijos žiniomis. Dar XIX a. šiaurės karelai ant moters kapo užvoždavo valties priekinę dalį, o ant vyro kapo dėdavo irklą[60]. Pabaltijo muziejuose saugomi luoto formos karstai, o seniausieji skobtinų II tūkstm.pr.Kr.pab. ąžuolo karstų fragmentai surasti Latvijoje[61]. Lietuvoje tradicija žmones laidoti skobtiniuose karstuose buvo gaji iki XVIII a.[62]

Šventosios užakusiame ežere iškastas jūrinės valties formos luoto modelis. Radinys datuojamas III tūkstm.pr.Kr. Jis greičiausiai naudotas aukojimo ritualams, nes surastas nosimi žemyn įsibedęs į dugną, tarsi specialiai skandintas[63]. Šventojoje iškastas ir labai dailaus darbo luotelio ar geldutės modelis[64]. Jo dydis (ilgis - 470 mm) ir ypač forma - smailus platesniojo galo nupjovimas - atitinka antrojo tipo kanklių korpuso matmenis. Bet šis radinys gali būti ir didesnio daikto atskilusiu fragmentu. Labai panašus į antrojo tipo kanklių luotelio ar geldutės modelį, anot L.Vankinos - "pusė daikto" - iškasta ir Sarnatėje[65].

Laidojimo luotuose užkasant arba skandinant numirėlį reliktai įžvelgiami šiaurės Europos tautų pasakose. Pirmykščių papročių atgarsiai ir netgi ištisi ritualai išliko norvegų[66], škotų[67], švedų[68], lietuvių[69] liaudies atmintyje. Kario laidojimo ritualas gana tikroviškai perteiktas škotų pasakoje: "Palaidojo Dirmedą ir Greinę su visomis apeigomis ant Lok-Daiko ežero kranto (...) prie pilkų ir ramių jo vandenų. Suguldė juodu į ilgą Dirmedo luotą (...) įdėjo kartu Dirmedo ietį, aštrų kardą, garsųjį skydą ir kitus jo daiktus (...). Palaidoję supylė feinai toj vietoj aukštą kalną"[70]. Šitoks paprotys patvirtina archeologijos duomenis apie geležies a. palaidojimus. Norvegų pasakoje "Peras ištepė grabelį derva, paguldė į jį beniuką, užrakino spyna ir paleido į upę pasroviui"[71]. Analogiškas skandinimo paprotys atsispindi lietuvių pasakoje: "Bijodamas, kad ir jo sūnaus nepavogtų (raganos. - R.A.), tas žmogelis padarė luotą, įsodino į jį sūnų ir paleido į marias"[72].

---

[56]История культуры древней Руси. Домонгольский период. - 1. Материальная культура. - М. -Л., 1951. - С. 286-287.

[57]Там же.

[58]Седакова О.А. Содержательный план славянского погребального обряда (на материале восточных и южных славян XIX-XX веков) // Балто-славянские этнокультурные и археологические древности. - С. 70-76.

[59]Волоцкая З.М. Структура и семантика загадок предметного поля "похороны-смерть". - Там же. - С. 26-28.

[60]Тароева Р.Ф. Ук. соч. - С. 73.

[61]Граудонис Я.Я. Погребальные обряды на территории Латвии в эпоху поздней бронзы и раннего железа (конец II тысячилетия до н. э. - начало н. э.) // Балто-славянские этнокультурные и археологические древности. - С. 33-35.

[62]Dundulienė P. Lietuvių etnografija. - V., 1982. - P. 262.

[63]Rimantienė R. Šventoji. Narvos kultūros gyvenvietės. - V., 1979, - P. 36-38, 116.

[64]Ten pat, - P. 62-66.

[65]Вапкина Л. Ук. соч. - С. XXXVIII.

[66]Dvylika laukinių gulbių. Norvegų pasakos. - V., 1985.

[67]Škotų pasakos. - V., 1973.

[68]Piemenukas ir elfų karalius. Švedų pasakos. — V., 1982.

[69]Lietuviškos pasakos. - V., 1976.

[70]Dirmedo mirtis // Škotų pasakos. - P. 217-222.

[71]Turtingas pirklys Peras // Dvylika laukinių gulbių.- P. 17-27.

[72]Lukošiukas. // Lietuviškos pasakos. - P. 43-44.

Norvegų pasakos motyvas apie herojaus kelionę laivu į povandeninę karalystę[73] siejasi su Novgorodo ciklo rusų bylinomis apie kanklininką Sadko. Folkloriniai archainės laidosenos elementai įžvelgtini M.Bičer-Stou metaforoje:"Toje vietoje, kur nuskendo mažoji valtelė, ir toliau kaip visados vilnijo gyvenimo bangos"[74].Ukmergės raj., Vepriuose dar gyva legenda apie kilmingo kunigaikščio dukrą Geldutę. Ji mokėjusi skambinti kanklėmis taip gražiai, kad net paežerės lakštingalos, užsiklausę nustodavusios suokti. Pavydžios laumės užkeikė Geldutę ir su kraičio skrynia ją apgyvendino rūmuose ežero dugne[75]. Nėra abejonės, kad Geldutės vardas ir pati legenda siejasi su senoviniais laidojimo papročiais. Tą patvirtina XIII-XIV a. radiniai Ukmergės raj., Obelių ež.[76]

Laidojimo valtyse papročių liekanų yra rusų metraščiuose,ypač ten pateiktose legendose[77].

Luotelis žinomas ir kaip pati archaiškiausia sausumos transporto priemonė, ypač pelkėtuose kraštuose. Persikeliant iš vieno vandens telkinio į kitą, luotą tekdavo pervilkti sausuma[78]. Šiaurės ir šiaurės vakarų Rusijos tankaus upių tinklo išraižytose vietovėse buvus šitokias pervalkas mena vietovių ir netgi miestų pavadinimai: Volokolamsk'as, Vyšnyj Voločiok'as ir kt.[79]

Suomijoje, Heinolos vietovėje surasti valtelės formos VII-VI tūkstm.pr.Kr. rogių fragmentai[80], greičiausiai pavažos. Šitokios rogės temptos pačių pirmykščių žmonių. Etnografijos duomenimis, luoto formos rogutes iki pat mūsų dienų vilkdavosi finų kraštų medžiotojai ir žvejai. Dar XIX a. vid. Oloneco gub. šitokiomis rogėmis vežiodavo valdininkus[81]. Luoto kaip rogių naudojimo reliktu laikytinas lietuvių paprotys per užgavėnias važinėtis gelda nuo kalnelių[82]. Tai, be abejonės, luoto ir rogių ryšys su senaisiais ritualais. Važiavimas su gelda gali vaizduoti Saulės plaukimą seniausia transporto priemone - luotu[83]. Lietuvių mitologinėse sakmėse ragana kiaulę pasikinko ne į ratus, bet į geldą. Kartais netgi sakoma, kad ragana ne važinėja, bet plaukia[84].

Kad kanklės siejasi su archaiškiausiomis luoto formos rogėmis, byloja Kuršžemės legenda. Per Šiaurės karą siaučiant marui, išmirė visa šeima, liko tik du vaikai. Jie pasikeisdami ant kanklių kaip ant rogučių vienas kitą nutempę pas kaimynus ir išsigelbėję[85].

Pavažinių rogių idėja galėjo būti perimta iš dvigubų sujungtų luotų, nuo senovės žinomų Švedijoje ir kai kuriose rytų Europos šalyse. Neatmestinas ir atvirkštinis procesas[86]. Pavažinės rogės ir vasarą, ir žiemą buvo pagrindinė transporto priemonė miškinguose ir pelkėtuose finų kraštuose, taip pat ir Novgorodo žemėse[87]. Jos naudotos ir ritualinėms apeigoms. Archaiškas paprotys vežti numirėlį į kapines rogėse bet kuriuo metų laiku iki pat XX a. II dešimt. išliko

---

[73]Neužauga. // Dvylika laukinių gulbių. - V., 1985, - P. 78-90.
[74]Bičer-Stou M. Dėdės Tomo trobelė. - V., 1980, - P. 260.
[75]Šleikus P. Legenda ir tikrovė // Tiesa, 1985.10.20, Nr.242 (12961).
[76]Urbanavičius V. Laidojimo vandenyje atradimai ir mįslės // Mokslas ir gyvenimas, 1987, Nr. 7, - P. 23-26.
[77]История русской литературы XI-XVII веков. Изд. второе, доработанн. - М., 1985. С. - 62.
[78]Мавродин В.В. Очерки по истории феодальной Руси. - Л., 1949. - С. 129-140.
[79]Агеева Р.А. Происхождение имен рек и озер. - М., 1985. - С. 61.
[80]Явряния А. Доисторические поселения Финляндии // Финляндия. Географический сборник. - М., 1953. - С. 267-281.
[81]Тароева Р.Ф. Ук. соч. - С. 71-72.
[82]Dundulienė P. Lietuvių liaudies kosmologija. - V., 1988, - P. 19.
[83]Формозов А.А. Очерки по первобытному искусству. -М., 1969. - С. 240.
[84]Vėlius N. Senovės baltų pasaulėžiūra. - V., 1983. - P. 229.
[85]Latvijos valstybinio istorijos muziejaus Etnografijos skyriaus darbuotojų informacija apie XIX a. I pus. kankles. -CVVM 2247/2.
[86]Буров Г.М. Фрагменты саней с поселений Вис I и Вис II // Советская археология. - 1981, № 2. - С. 117-131.
[87]Колчин Б.А., Янин В.Л. Археологии Новгорода 50 лет // Новгородский сборник: 50 лет раскопок Новгорода. - М., 1982. - С. 3-137.

tarp Oloneco gub. karelų, Užonegės rusų, Permės komių ir marių[88]. Šitaip laidojo ir rytų Lietuvoje[89]. Su šiuo papročiu siejasi ir senovinis slavų pasakymas "sėdėti rogėse", t.y. būti karščiaumi[90]. Rusijoje iki XVII a. važiais vasarą per iškilmes važinėdavo didikai ir aukšti dvasiškiai[91]. Estijoje važiavimas rogėmis vasarą rodė ypatingą turtingumą. XVIII-XIX a. praturtėję valstiečiai ar šiaip turtingesni žmonės rogėmis vasarą, ypač pietryčių Estijoje, vykdavo į bažnyčią[92].

Rogių ryšį su kanklėmis patvirtina ir jų paplitimas. Baltijos tautų rogių tipai bene labiausiai sutampa su kanklių išsidėstymu[93].

Kad luotai senovėje virto rogėmis, byloja kai kuriose germanų kalbose pakitusi jų pavadinimų reikšmė. Senąja danų kalba *kane* 'laivelis', dabartine - 'rogės, šlajos', viduramžių vokiečių žemaičių *kane* 'laivelis', olandų *kaan* 'mažas laivelis', švedų dialektu *kana* 'rogės, šlajos', senovės slavų *kane* 'toks laivelis, valtis'[94]. Šie žodžiai vedami iš ide. **gan (dh)* -, 'indas, rankena (kardo)'. Jų prasmė geriausiai išliko tik germanų kalbose[95].

Prie šių vedinių pritampa ir kanklių vardo formos, išlikusios finiškuosiuose hidronimuose ir toponimuose. Kad kanklėmis senovėje galėjo būti vadinamos vandens transporto priemonės, rodo Karelijos sąsmaukos hidronimai Kanneljarvi 'Kanklių ežeras', *Kannellähti* 'Kanklių įlanka' ir *Kannellampi* 'Kanklių ežeriukas (miške)'[96] (plg. est. *kannel* 'kanklės'). Su kanklių vardu siejasi ir centrinėje bei pietvakarių Estijoje užfiksuoti archaiško rogių kėbulo, turinčio luoto formą, pavadinimai *kants* ir *kantsled*[97]. Taip čia vadinami ir vežimų kėbulai. Etnografo A.Vyreso nuomone, šie žodžiai yra skoliniai[98], bet tvirtinimas, kad jie galėjo patekti per protestantų bažnyčią, yra abejotinas[99].

Roges ir kankles sieja dar vienas terminas. Plačių rogių kėbulas Estijoje Hapsalaus raj. vadinamas *laba*[100]. Šitaip vadinamas ir Setu kanklių ilgas iškyšulys. Žodis *laba* yra baltiškos kilmės ir aiškinamas kaip 'lentyna'[101]. Tame pačiame Hapsalaus raj. rogių kėbulai vadinami tiesiog *lavat* 'gultas' ir *lotsik* 'laivelis'[102]. Abu pavadinimai siejasi su archaiškiausia vandens transporto priemone. Pirmasis - baltiškas ir turi bendrą su liet. *lova*, *lovys*. O lovys - ne kas kita, kaip primityvus luotas. Tą patvirtina ir terminas *lotsik* - baltiškas arba slaviškas skolinys. Estijos muziejuose yra luoto ir pirmojo tipo kanklių formos archaiškų lovių ir geldų. Minėti estų transporto priemonių ir kanklių dalių pavadinimai užfiksuoti tik kanklių paplitimo areale.

Kad kanklės siejasi su iš medžio išskobtomis seniausiomis transporto priemonėmis, byloja ir baltų kalbų duomenys. Liet. *kanklis* 'sauso medžio, sudžiūvusio daikto' prasme žinomas šiaurės rytų Aukštaitijoje. "Išdžiūvus kaip kanklis" (Kupiškis); "Sausi medžiai - skamba kaip kankliai" (Zarasų raj., Dusetos); "Pyragas ant kanklį sukepė, ir tiek" (Pasvalys)[103]. Terminas *kunkliai* 'sienojo, rąsto' prasme

---

[88]Тароева Р.Ф. Ук. соч. - С. 73.
[89]Dundulienė P. Lietuvių etnografija. - P. 263.
[90]История русской литературы XI-XVII веков. - С. 86.
[91]Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. - 12. - V., 1984, - P. 116.
[92]Вийрес А. Санный транспорт у эстонцев // Вопросы этнической истории народов Прибалтики. -М., 1959. - С. 438-476.
[93]Вийрес А. Из истории саней в Прибалтике // Проблемы этнической истории балтов. - С. 128-130.
[94] Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. - 1. - Bern, 1950. - S. 351.
[95]Ten pat.
[96] Mikkola J.J. Kannel ja sen vastaava balttilanen nimitys// Kalevalaseuran vuosikirja. - 5. - Porvoo, 1925. - S. 89-91.
[97]Вийрес А. Санный транспорт у эстонцев.
[98]Там же.
[99] Kantsel vadinama sakykla Estijos protestantų bažnyčioje. Terminas galėjo būti perimtas iš viduramž. vokiečių žemaičių. Bet, kad jis pereitų rogių kėbulams, menkai įtikėtina - pernelyg akivaizdus luoto ir jų kėbulo formos panašumas.
[100]Вийрес А. Санный транспорт у эстонцев.
[101]Там же.
[102]Там же.
[103]Lietuvių kalbos žodynas.- 5. - V., 1959, - P. 215.

užfiksuotas Kupiškio raj. Salamiestyje: "Tóku sėnóju kėp kūnklai pri vašta"[104]. *Kanklis* vartojamas ir kaip 'nereikalingas daiktas, griozdas': "O kur šituos kanklius padėsim!" (Zarasų raj., Salakas)[105]. Panašia 'sauso, sudžiūvusio daikto' prasme *kanklės*, *kanklelės* vartojamos vakarų Suvalkijoje ir šiaurės vakarų Žemaitijoje: "O, sausi žabai - dega kaip kanklės!" (Šakių raj., Žemoji Panemunė); "Durpės kaip *kanklės - sausos, puikios*" (Vilkaviškio raj., Gižai); "Paršeliai sudžiūvę kaip kanklelės" (Skuodo raj., Šačių km.). Ryšį su vandeniu rodo Telšių raj. Luokėje užfiksuotas žodžio *kanklė* reikšmė 'žvejų tinklas': "Kanklė grieb pagal prūdo dumblą"[106].

Su kanklių vardu siejasi ir liet. *kanka* 'medinė lentyna, skrynutė'[107], lat. *kuoks* 'medis, pagaikštis, lazda'[108] (plg. lat. *kuokle* 'kanklės'), liet. *kuoka, kuokas* 'medinis vėzdas'[109].

Kankles buvus senovine transporto priemone rodo šitokie pasakymai: "Ponai į bažnyčią važiuoti važiuoja, o mes prasčiokėliai pėsti nukankliuojam" (Zarasų raj., Užpalių km.)[110]; "Valkiojas, kanklinė(j), netunk anė biškelio" (Kelmės raj., Užventis)[111]. Veiksmo, mušimo prasmę perteikia pasakymai: "Aš jo sūnų truputį pakankliavau" (Kupiškio raj., Šimonys); "Mane vakar prikankliavo" (Kupiškis); "Paėmęs rykštę, kad apkankliuosiu tave, tai daugiau to nebedarysi"[112].

Visi pasakymai užrašyti tik kanklių paplitimo areale. Jų ryšys su kanklių vardu yra neatsitiktinis.

Tai, kas pasakyta, traukia prie išvados, kad kanklės - luoto ir tokios pat formos rogių modelis. Rudimentų, besisiejančių su šiais kanklių prototipais ir jų paskirtimi dar išliko baltų ir finų tautų liaudies kūryboje, pasakymuose ir kanklių gamybos papročiuose.

1.

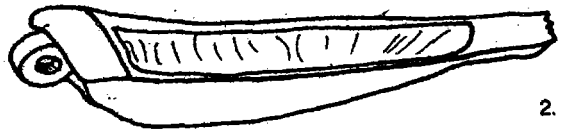

2.

3.

4.

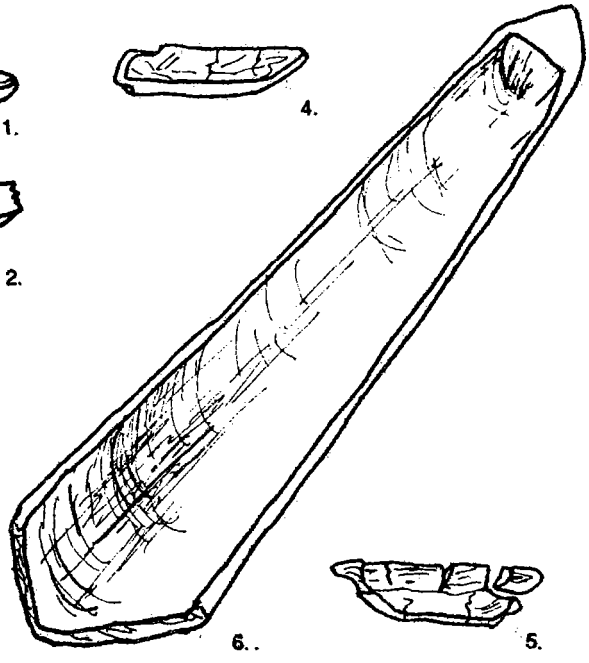

6.

5.

1. *VIII a. luotas (ilgis 4250 mm), iškastas Mastupio upelyje, Telšių aps., Judrėnų km. Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejus. IEM EM 2061.*
2. *Karelų XIX a. luotas (ilgis apie 4000 mm). Karelijos ATSR, Medvežegorsko raj. Karelijos ATSR kraštotyros muziejus. KGM A 4773.*
3. *Apie I tūkstm. pr. Kr. - I Dievo metų tūkstm. luotas (ilgis 2450 mm), 1909 m. iškastas Suomijoje, Šiaurės Karelijoje provinc., Kontiolahčio vls., Paiholos km. Pieš. iš kn.: Itkonen T.I. Suomen ruuhet//Kansatieteellinen arkisto, V.- Forssa, 1942. - S. 21.*
4. *Narvos kultūros III tūkstm. pr. Kr. vid. radinys (ilgis 470 mm), iškastas durpyne, Kretingos raj., Šventosios km. Pieš. iš kn.: Rimantienė R. Šventoji. Narvos kultūros gyvenvietės. - V, 1979. - P. 46.*
5. *Narvos kultūros III tūkstm. pr. Kr. vid. radinys (ilgis 455 mm), iškastas Samatės km. Pieš. iš kn.: Ванкина Л.В. ук. соч, табл. XXXVIII : 9.*
6. *I tūkstm. pr. Kr. (gali būti ir III tūkstm. pr. Kr. I pusė) luotas (ilgis 8000 mm), 1940 m. iškastas durpyne prie Sembo ež., Liepojos aps., Samatės km. Prieš. iš kn.: Ванкина Л.В. Ук. соч. - табл. VIII :1.*

---

[104] Lietuvos MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto žodynų skyriaus kartoteka.
[105] Lietuvių kalbos žodynas. 5. — P. 215.
[106] Ten pat. - P. 214.
[107] Žodynų skyriaus kartoteka.
[108] K.Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīca, Rediģējis, papildinājis, turpinājis J.Endzelīns. - 2. - Rīga, 1925-1927. - L. 342-343.
[109] Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. - V., 1972.– P. 345.
[110] Žodynų skyriaus kartoteka.
[111] Lietuvių kalbos žodynas.– 5. — P. 214.
[112] Ten pat. - P. 215.

4. Kanklių spalva, ornamentika, stygų skaičius

Su seniausiomis transporto ir ritualinėmis priemonėmis kankles sieja ne tik forma, pavadinimai, bet ir juoda spalva. Absoliuti dauguma iš Baltijos tautų muziejų kanklių eksponatų yra nudažyti juodai - aprūkinti dūmais, nutepti organinės kilmės (ąžuolo žievės, geležies rūdos ir kt.) savos gamybos dažais, netgi nulakuoti. Tradiciškai juodi yra luotai, valtys ir karstai. Juoda transporto ir ritualinių priemonių spalva greičiausiai yra utilitarinė, pradėta naudoti žiloje senovėje. Gedulo spalva daugelio tautų pasaulėžiūroje yra balta. Bet visiškai atmesti kanklių juodos spalvos simbolinės prasmės taip pat negalima, nes jau nuo paleolito pirmykščiame mene raudona spalva paprastai asocijavosi su moteriškuoju, o juoda - su vyriškuoju pradu. Be to, juoda spalva neretai siejasi ir su mirties tema[113].

Kanklių spalvos ištakų reikia ieškoti jų prototipų spalvoje.

Iš etnografinės ir archeologinės literatūros žinoma, kad seniausios buvo pintų krūminių augalų, aptrauktos žvėrių kailiais arba odomis, valtelės. 1926 m. Anglijoje buvo iškasti žmogaus kaulai apvaliame krepšyje. Ir Anglijoje, ir Skandinavijos pusiasalyje priešistoriniais laikais naudotas šitokias valtis patvirtina oda aptrauktų laivelių piešiniai šiaurės vakarų Norvegijos olose[114]. Ar tik ne tokios valtelės įvaizdis užsifiksavo Prūsų lietuvių dainoje: "Iškyla iš marelių juods kadagių laivelis"[115]. Vakarų rusų tarmėse ***витина***, ***витин***, baltarusių dial. ***віцiна***, lenkų dial. ***wicina*** 'senovinis plokščiadugnis prekinis laivas (Nemune, Pripetėje ir kt. upėse)' siejasi su liet. ***vytinė*** 'tas pat'[116] ir be abejonės atspindi seniausiųjų valčių gamybos technologiją. Beje, pirmykštės pintos valtys daugiausia buvo aptraukiamos juodais kailiais arba oda.

Luoto, išskobto iš vieno medžio gabalo juoda spalva greičiausiai atsirado dėl pirmykščių žmonių sumanumo. Karelai senovėje luotus darydavo, pasitelkę ugnį. Nuvertę storą medį, dažniausiai ąžuolą, jį apdegindavo reikiama forma. Po to ugnimi išdegindavo ir vidinę pusę. Tada galutinai luotą pabaigdavo akmeniniu kirviu[117]. Panaši ir komių luotų gamybos technologija, neišnykusi ir mūsų dienomis. Medžio ruošinyje iškirsdavo plyšį, įkaldavo pleištus ir skobdavo. Po to, vis pakaitindami prie laužo arba netgi pakabindami virš jo, į plyšį pildavo vandenį. Šitaip luoto vidus "atsiverdavo" ir lengviau būdavo ištašyti[118].

Deginant ir aptašant apdegintą ruošinį, juoda spalva turėjusi išlikti.

Atsiradus lentinėms valtims, plyšiai ir visa išorė pradėta impregnuoti tamsios spalvos medžio derva. Lentiniai laiveliai šiaurės Europoje pradėti naudoti nuo žalvario a. pab.[119]. Žinant, kad valtelės naudotos kaip karstai, suprantamas ir norvegų pasakos motyvas: "Peras ištepė grabelį derva, paguldė į jį berniuką (...) ir paleido į upę pasroviui"[120]. Čia aiškiai pavaizduotas valties ir karsto impregnavimo derva paprotys.

Dzūkų pažintuvių dainose dažniausiai apdainuojamas juodas laivelis. Luotų tradicinė spalva turėjusi natūraliai pereiti karstams, nes aiškios takoskyros tarp šių transporto ir ritualinių priemonių nebuvo.

Tradiciškai juodos ir naujesnės sausumos transporto priemonės - pavažinės rogės ir važeliai. Ir karstams, ir važiams būdingos dar ir ruda, rausva arba geltona spalvos[121]. Bet juoda visgi dominavo.

Kanklės - luotelio bei karsto modelis juoda spalva turėjo būti dažomos nuo pat jų atsiradimo ir naudojimo. Neatmestina, kad jos ir gamintos panašiai kaip seniausieji luotai ir karstai.

Kanklių tradicinę juodą spalvą patvirtina ir estų liaudies mįslė: "Juodas jautis, aukšinės

---

[113]Торопов В.Н. К происхождению некоторых поэтических символов. Палеолитическая эпоха // Ранние формы искусства. - М., 1972. - С. 77-103.

[114]Кларк Дж.Г.Д. Доисторическая Европа. - М., 1953. - С. 281.

[115]Kalvaitis W.Prūsijos lietuvių dainos. -Tilžė, 1905. - P. 35.

[116]Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorija. -1. - P. 267.

[117]Евсеев В.Я. Исторические основы карело-финского эпоса. - 1. - С. 77.

[118]Конаков Н.Д. Водные средства сообщения народов Коми. - Сыктывкар, 1979.

[119]Кларк Дж.Г.Д. Ук. соч. - С. 287-288.

[120]Dvylika laukinių gulbių. - P. 18-19.

[121]Lietuvių etnografijos bruožai. - V., 1964, - P. 516-517; Dundulienė P. Lietuvių etnografija. - P. 185, 262.

PABALTIJO KANKLIŲ ORNAMENTIKA

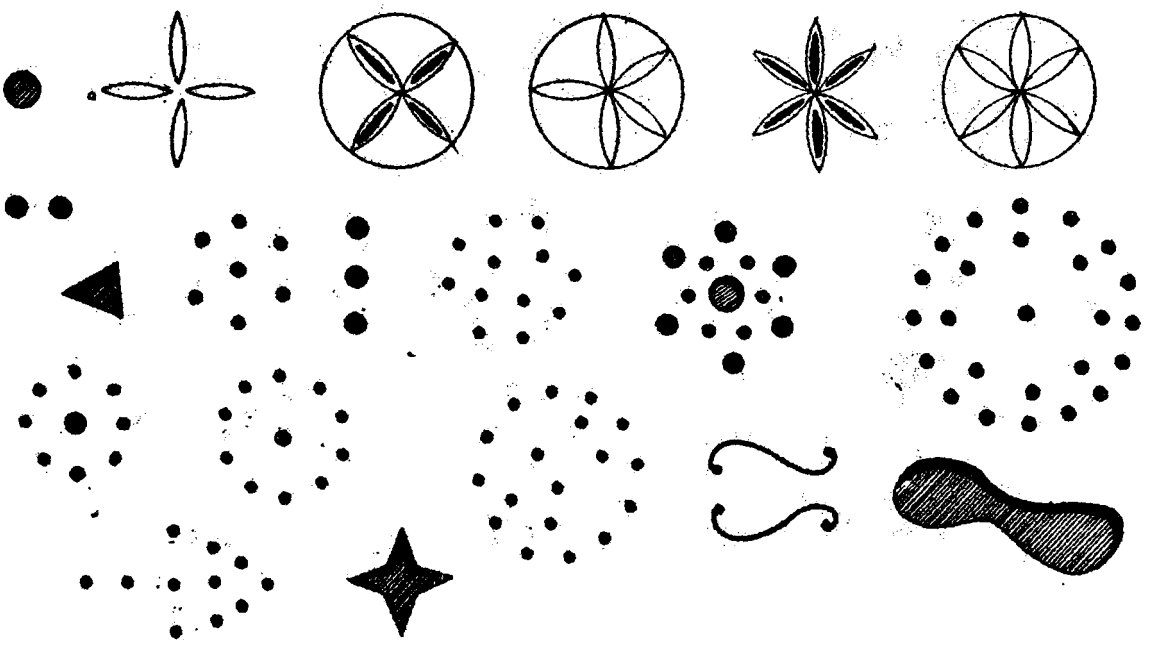

Lietuvių I tipas

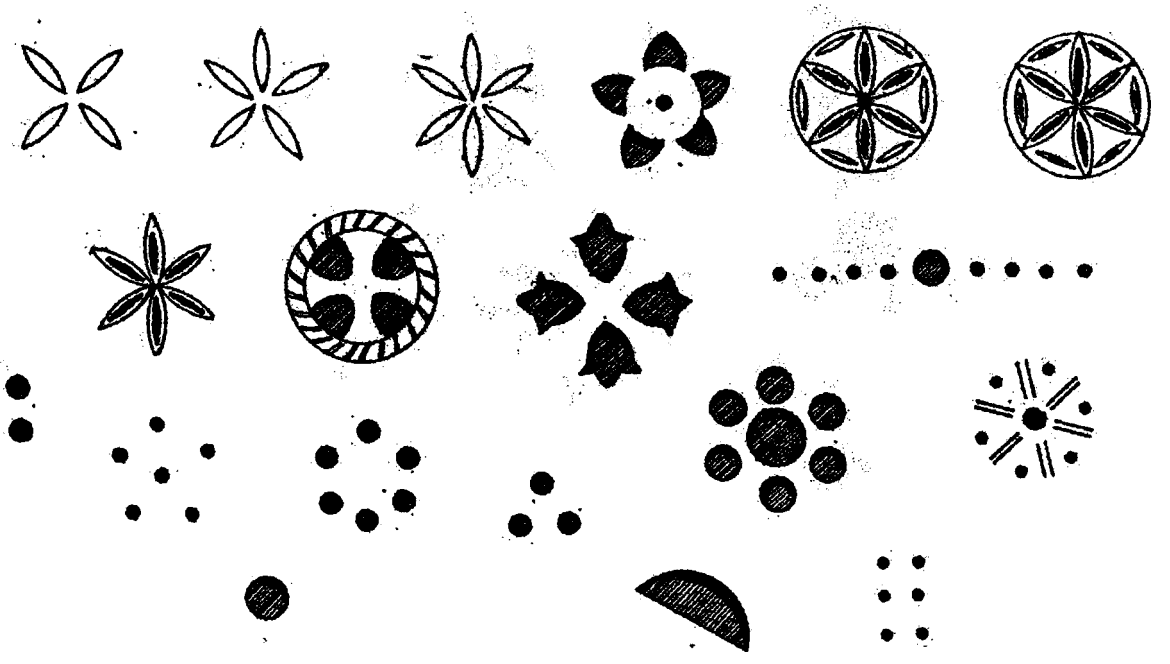

Lietuvių II tipas

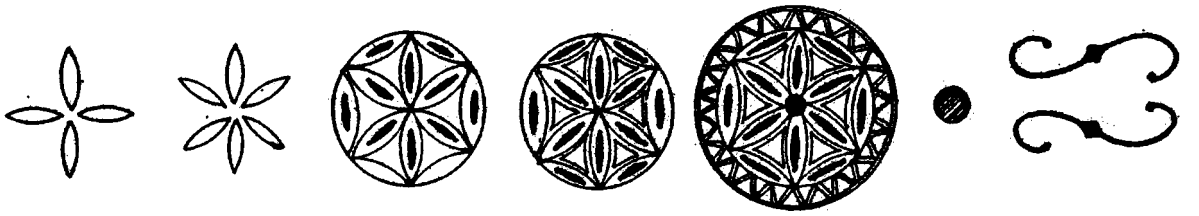

Lietuvių III tipas

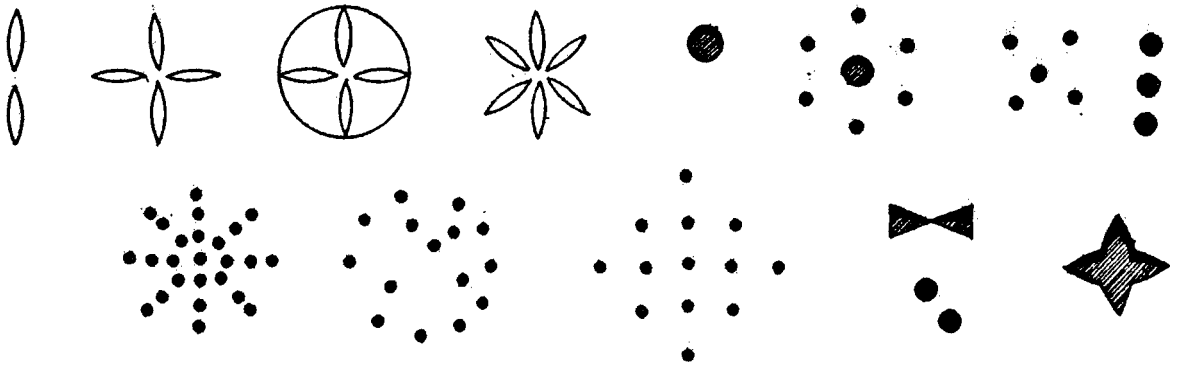

Latvių I tipas

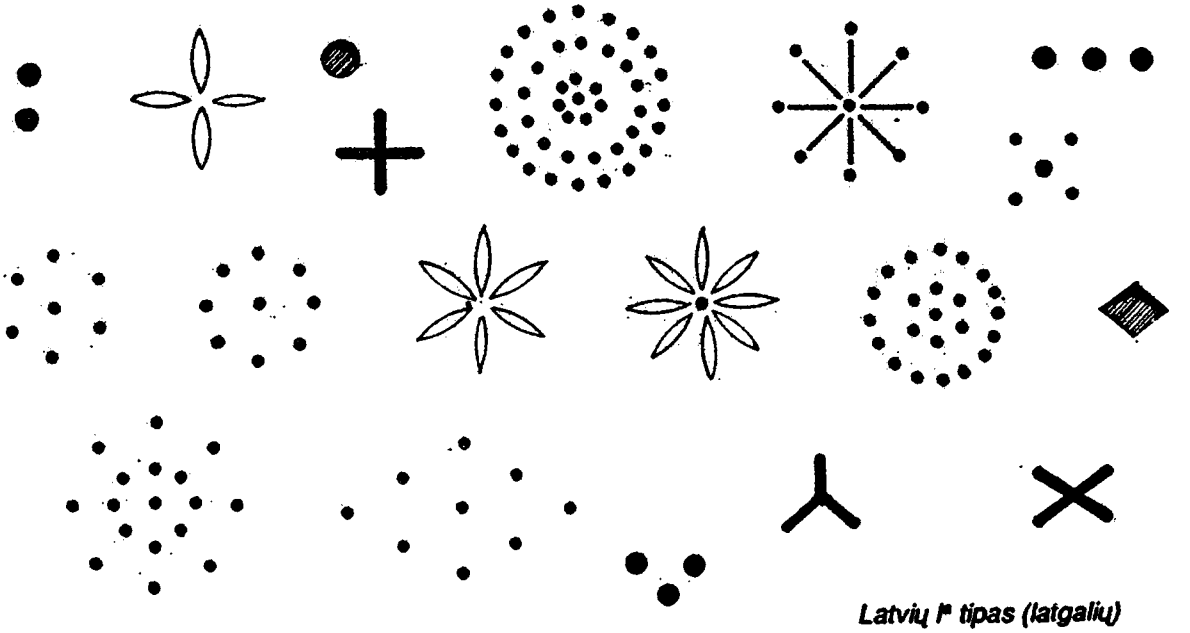

Latvių I tipas (latgalių)*

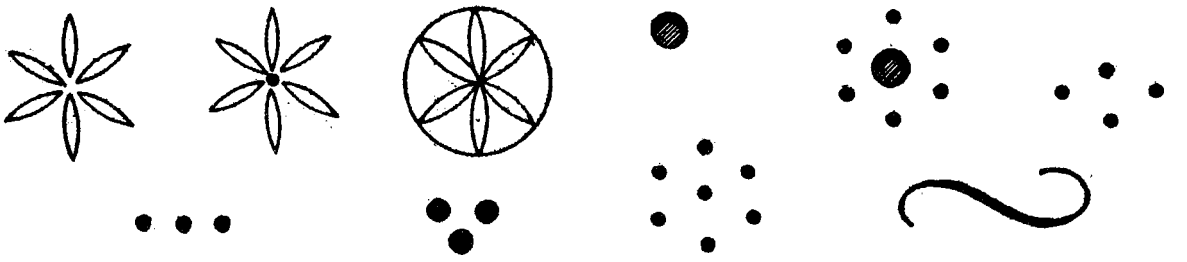

Latvių II tipas

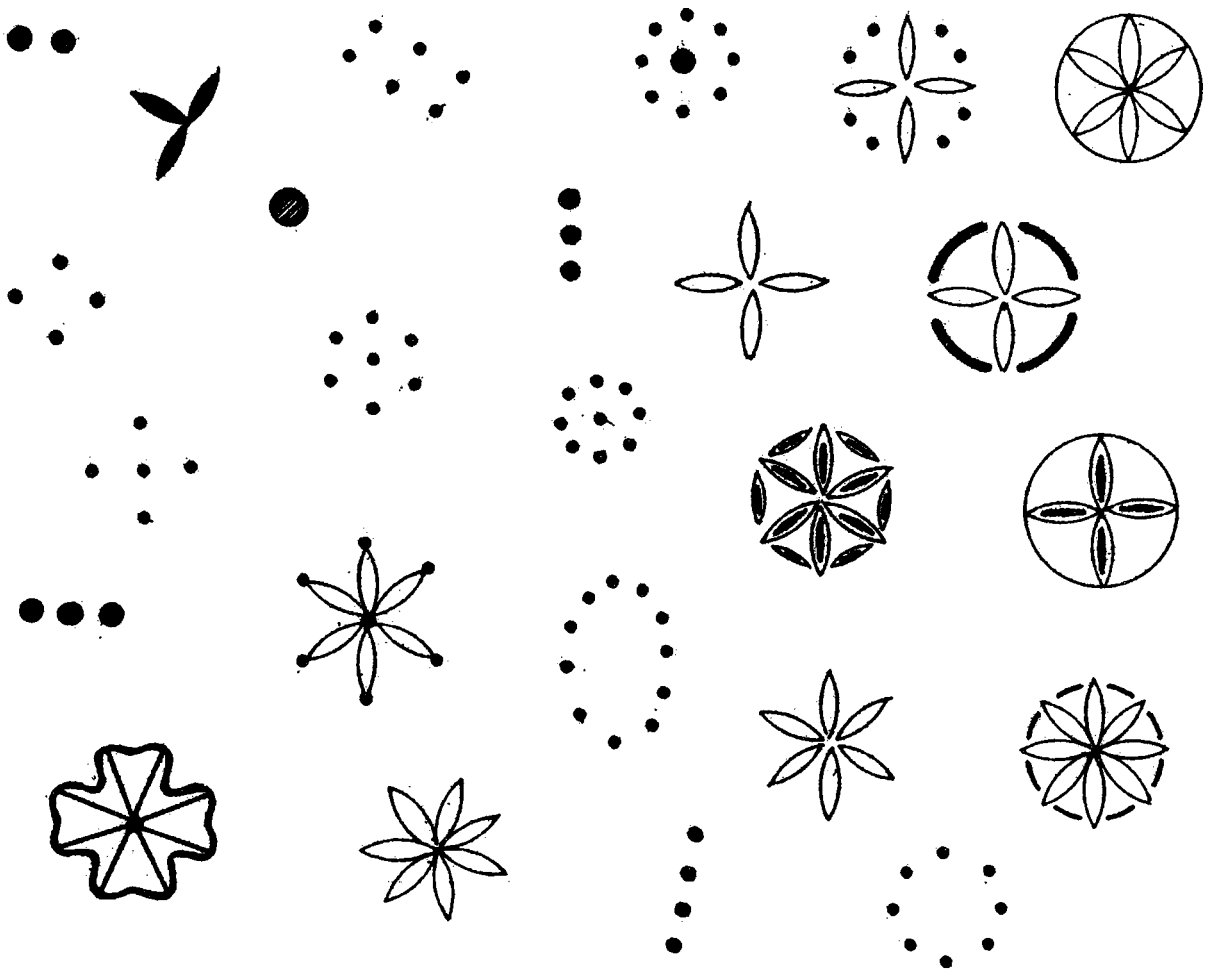

Latvių III tipas

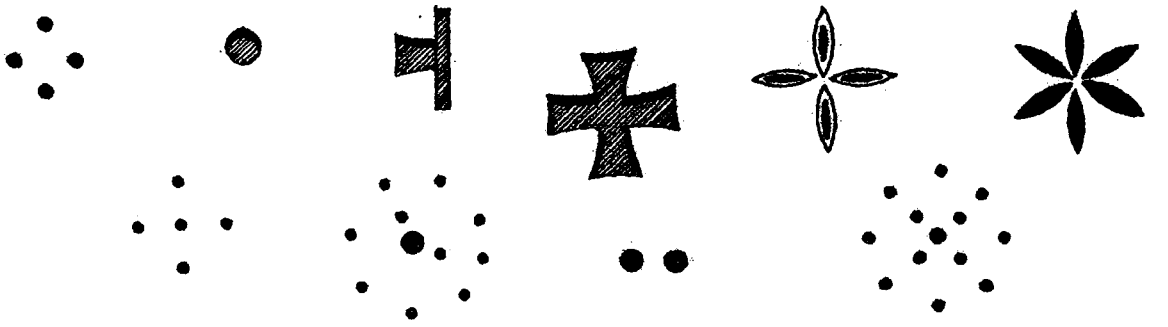

Estų kannel

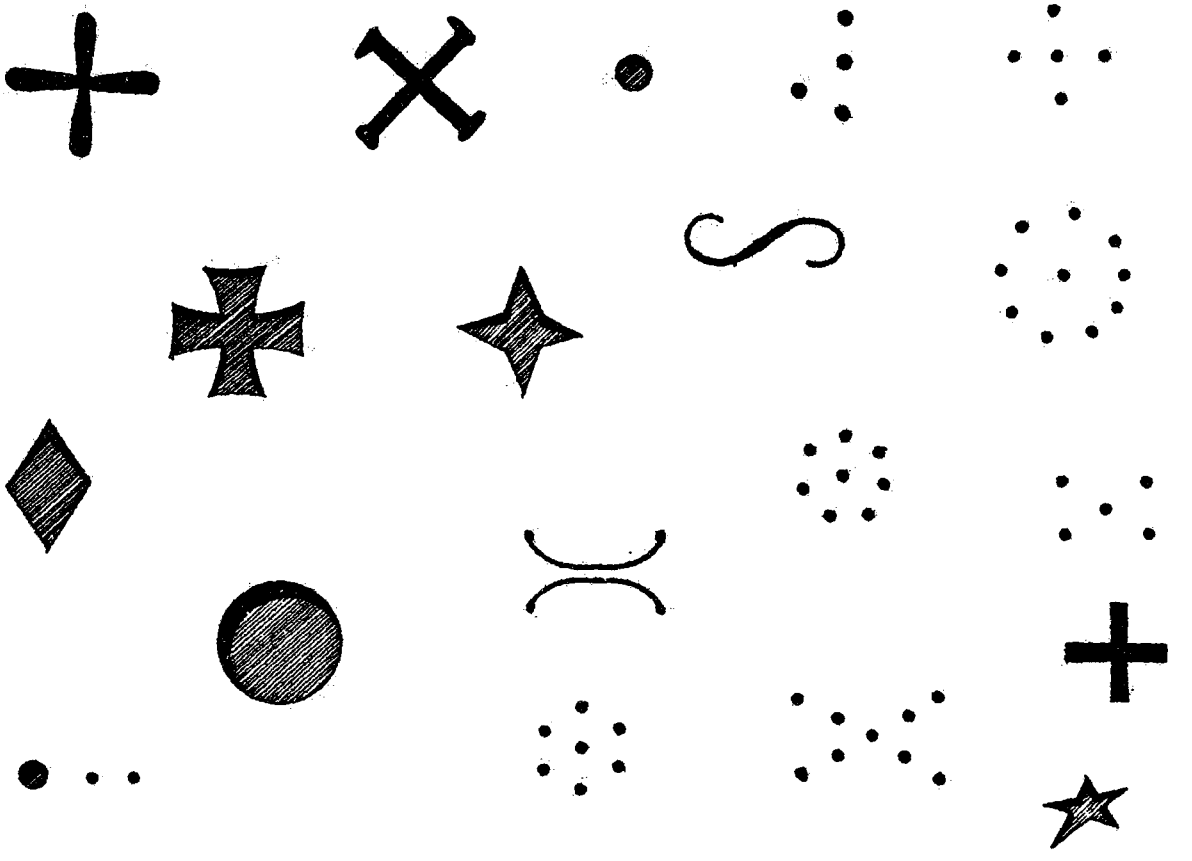

Suomių, karelų, vepsų, ižorų kantele, rusų guslės

žarnos (kanklės)"[122].

Kanklių ornamentika ir stygų skaičius turi seną simbolinę reikšmę. Kuršių kanklės kartais išraižomos runų raštais. Soliarine ornamentika puošiamos suvalkiečių ir estų iš Setu kanklės. Kuršių kanklių runų raštai neiššifruojami. Liepojos istorijos ir dailės muziejaus eksponato (LVMM 15353) ties kiekvienu varžikliu išpjaustinėtos 7 runos atitinka "Vaidevučio vėliavos" vieną iš trijų užrašų[123]. Kuršių kanklių runų įrašai turi panašumų su jūros valčių įrašais. Tos valtys buvo ženklinamos giminės devizais[124].

Suvalkiečių kanklių šonų ornamentika bemaž sutampa su verpsčių kotų raižiniais. Tas pat pasakytina ir apie Setu kanklių iškyšulio papuošimus.

Bet pagrindinis kanklių ornamentas - viršutinės plokštės išpjova. Ji yra šešialapės (penkialapės, keturlapės) žvaigždutės, koncentrinių skylučių apskritimo, kryžiaus arba ovalo formos. Baltų kraštų kanklėms daugiau būdingas šešialapės žvaigždutės ornamentas. Jis mažiau sutinkamas finų kraštuose. Šis saulės, šviesos simbolis paplitęs šiaurės Europos miškų juostoje. Koncentrinių skylučių apskritimas (kartais dvigubas ar trigubas) būdingesnis finų tautų kanklėms, nors gana dažnas ir tarp pirmojo tipo baltų instrumentų. Šitokia plokštės išpjova itin populiari Latgaloje. Estų, karelų, ižorų, vepsų kanklės neretai puošiamos kryžiaus ženklu. Tai - vienas iš pagoniškųjų ugnies simbolių. Apskrita kiaura išpjova - retesnis reiškinys, daugiau būdingas rusų guslėms ir ne taip tipiškoms visų tautų kanklėms.

Viršutinės plokštės išpjova turi gilią simbolinę prasmę. Itin seną reikšmę išlaikė apskritimas, iš žilos senovės perteikiantis išbaigtumą, idealumą. Apskritimas daugelio tautų tikėjimuose atlikdavo magiškojo apsisaugojimo rato vaidmenį. Ši reikšmė dar išliko daugelio tautų pasakose ir papročiuose.

Kanklių išpjovos galėjo atsirasti nepriklausomai nuo prototipų magiškųjų ženklų, bet galėjo būti perimtos ir iš karsto išpjaustinėjimo tradicijų. Lietuvių tautosakoje karstas vaizduojamas su langeliais ir durelėmis. Iš etnografinių duomenų žinoma, kad ant karsto buvo piešiami simboliniai raštai: paukščiai, gėlės, Gyvybės medžiai[125]. Kad karstas buvo tapatinamas su namu, kuriame turėjo gyventi pomirtinį gyvenimą numirėlis, rodo ir finų tautų tikėjimai. Karelai karste išpjaudavo langelį. Šitokį langelį komiai, udmurtai, mariai ir mordviai įrengdavo dar visai neseniai[126]. Turint galvoje, kad pirmykštis karstas buvo luotas, kartais ir du suvožti luotai, visai įmanoma, kad ornamentuoti buvo pradėta šį kanklių prototipą.

Be sakralinės ir maginės paskirties, kanklių viršutinės plokštės ornamentika atlieka ir grynai utilitarinę paskirtį. Ji išpjaustinėjama tiksliai plokštės viduryje ir suteikia viršutinei plokštei geresnių virpėjimo savybių. Akustiniu požiūriu beveik kiekvieno muziejinio eksponato išpjova yra idealioje vietoje. Jei ji padaroma ne ties pačiu viduriu, tai būtent ten, kur užgaunamos kanklių stygos.

Kanklių sakrališkumą rodo ir tipiškiausias jų stygų skaičius: 5, 7, 9, 12. Lietuvoje[127] ir tarp vepsų[128] užfiksuotos ir trijų stygų kanklės. Visame areale kanklių stygų skaičius sutampa su nuo vėlyvojo paleolito susiformavusia magiškųjų skaičių eile - 1, 2, 3, 5, 7, 9, 12. Pirmykštėje visuomenėje šitokie simboliai nematomą vaizdinį turėjo paversti tarsi matomu. Simbolis nebuvo paprastas fiktyvus susitarimas - jis turėjo aiškią prasmę[129]. Onegos ež. ir Baltijos jūros petroglifuose itin dažnas, netgi dominuojantis - valties motyvas. Jų irklininkų ar keleivių skaičius sutampa su magiškųjų skaičių eile[130]. Skaičiai 3, 5, 7, 9 laimės skaičiais vadinami lietuvių tautosakoje[131]. J.Švedo užrašytoje suvalkiečių dainoje "...degins juodą laivelį ant devynių kampų"[132]. Sakralinių skaičių simbolika

---

[122]I.Tynuristo informacija.

[123]Būga K.Vidvuto vėliavos antrašas // Lietuvių tauta. - 4,sąs. 1. - V., 1926. - P. 44-50.

[124]Liepojos istorijos ir dailės muziejaus darbuotojų informacija.

[125]Dundulienė P. Min. veik. - P. 262.

[126]Pečiūra P. Finougrų tikėjimai // Mokslas ir gyvenimas , 1987. - Nr. 8, - P. 30-31.

[127]Slavinskas Z. Lietuvių kanklės. - P. 260.

[128]I. Archipovo informacija.

[129]Dundulienė P. Min. veik.. - P. 12.

[130]Савватеев Ю.А. Наскальные рисунки Карелии. - С. 23-42, 131.

[131]Buda Senovęs-Lėtuwiû Kalnienû ir Žámajtiû iszraszę Pagal Senovvęs Rasztû Jokyb's Łaukys. - Petrópilie, 1845. - P. 31.

[132]Z. Kelmickaitės informacija.

reikšminga daugelio tautų tikėjimuose.

Reikia manyti, kad senovėje buvo kanklių su 2, 1 ir galbūt visai be stygų. Kanklės turėjusios būti ritualiniais ir magiškais instrumentais. Yra nuomonių, kad kanklės finams iš pradžių galėjusios atlikti panašų kaip šamano būgnelis vaidmenį[133]. Ritualinė ir maginė panašių į kankles valtelės formos chantų ir mansių instrumentų - *naras-juch* ir *sangkultap* - paskirtis išlikusi iki mūsų dienų. Jie naudojami ne tik atliekant liaudies dainas ir šokius, bet ir aukojimuose, minėtuvėse bei lokio šventėse. *Naras-juch* buvo ir šamanų instrumentas. Šamanas netgi ir vadintas 'stygas virpinantis'. Skambinant, šamanai, atseit, išsikviesdavę dvasias. Vyravo įsitikinimas, kad instrumento garsai turi gydomosios galios[134], panašios kaip šamano būgnelis. Ritualinėse apeigose dar XX a. II dešimtm. pradž. *naras-juch* mansių labiau vertintas už būgnelį. Manoma, kad skambinimas styginiu instrumentu siekia ankstyvesnius už šamano institucijos susidarymo laikus[135].Pirmykštis žynys "Kalevalos" herojus, kanklininkas Veinemeinenas. Kai jis gaminosi beržines kankles, neapsiėjęs be magiškųjų skaičių. Penkis varžiklius stygoms Veinemeinenas padaro iš obels - tikro Gyvybės medžio simbolio. Obelyje tupėjo gegutė, kukavusi penkiais balsais. Stygoms Veinemeinenas prašo dauboje sėdinčios ir dainuojančios mergaitės plaukų. Ši išrovė penkis, šešis ir septynis plaukus. Tai ir buvo kanklių stygos[136].

Kanklės "Kalevaloje" geriausiai skamba tik senojo Veinemeineno rankose. Jam užgrojus, atsitinka stebuklas:

Akmenys kalnuos dundėjo,
Trankėsi, bildėjo olos,
Žvizdras bangose žvilgėjo,
Vandeny kilsavo žvyras,
Linksminosi aukštos pušys,
O kelmai smiltynėj šoko[137].

Veinemeineno kankliavimo klausosi suėję žmonės, subėgę miško žvėrys ir paukščiai, netgi iš po žemių išlindę kurmiai[138]. Kanklės naudojamos ir kaip galingas magijos įrankis. Jų garsais Veinemeinenas užmigdo priešiškos Pohjolos gyventojus, netgi sargybinius su kardais[138]. Nėra abejonės, kad tai - pirmykštės hipnozės seansas. Panašūs motyvai yra Novgorodo ciklo bylinose apie senųjų finų teritorijų kanklininką Sadko. Pirmykštės bendruomenės ritualinių apeigų reliktai dar 1988 m. užfiksuoti Pskovo sr. Ten užrašyta kaimo jaunimo apeiginė eisena, pritariant guslėms. Viena grupė eina priešpriešiais kitai, trepsėdama, keldama kaimo gatve dulkes, imituodama lokio judesius. Šis paprotys siejasi su mansių lokio šventės ritualais[139].

Kankliavimo tradicija siekia pirmykščio šamanizmo, o gal ir ankstyvesnius laikus ir visose kanklių arealo tautose puoselėta tik vyrų, ir tai daugiausia pagyvenusių ir senų. Kad kanklės senovėje buvusios ritualinių apeigų palydovės, rodo Mažojoje Lietuvoje užfiksuotos žinios. Čia kankliuota ir per laidotuves[140]. Kad apeiginės melodijos būdavo atliekamos laidotuvėse byloja ir karelų bei vepsų papročiai. Budėdami prie numirėlio, karelai jį linksmindavo, o vepsų kaimuose ir net dabar per laidotuves paskui karstą eina muzikantas su armonika ir griežia smagias šokių bei dainų melodijas[141].

Žilą senovę gali sieti ne tik kanklių spalva, ornamentika, stygų skaičius, bet ir jų derinimas. Vyraujantis visų kanklių arealo tautų instrumentų garsynas - mažorinis. Jis galėjo atsirasti ir sietis su kolektyvinėmis ritualinėmis dainomis, kurios, manoma, buvo irgi mažorinės. Minorinės, individualios raudos - chronologiškai vėlesnis reiškinys[142].

Kad stygų skambesys turėjo gilią prasmę, rodo suomių kalbos žodis *kieli*, reiškiantis ir

---

[133]Евсеев В.Я. Исторические основы карело-финского эпоса. - С. 124.
[134]Соколова З.П. Музыкальные инструменты хантов и манси (к вопросу о происхождении) // Музыка в обрядах и трудовой деятельности финно-угров. - Таллин, 1986. - С. 9-21.
[135]Алексеенко Е.А. К вопросу о синкретизме музыкального фольклора обских угров // Там же. С. -22-27.
[136]Kalevala. - P. 615-616.
[137]Ten pat. - P. 617.
[138]Ten pat. - P. 581.
[139]A. Mechnecovo informacija.
[140]Baltrėnienė M. Lietuvių liaudies muzikos instrumentai. - 2. - V., 1980. - P. 44.
[141]Pečiūra P. Min. straipsn.
[142]Земцовский И.И. Этномузыковедческий взгляд на балто-славянскую похоронную причеть в индоевропейском контексте // Балто-славянские энокультурные и археологические древности. - С. 38-40.

'kalbą', ir 'stygą (kanklių)'.

Aptarus kanklių spalvą, ornamentiką, stygų skaičių ir jų derinimą, matome, kad visi šie komponentai reikšmingi, atsiradę arba perėję nuo prototipų žiloje senovėje. Ir jie patvirtina, kad kanklės - ritualinis ir magiškas instrumentas, pagoniškojo kulto palydovas. Nėra abejonės, kad pagrindinė kanklių paskirtis buvo palydėti pagonį "kelionei į aną pasaulį". Kadangi mirtis pirmykščiuose tikėjimuose buvo įsivaizduojama kaip kelionė[143], tad suprantamas ir archaiškiausių transporto priemonių modelio naudojimas šiuose ritualuose. Šitokio naudojimo reliktų išliko iki pat XX a. I pus.

5. Kanklių pavadinimai

Baltijos tautų kanklių pavadinimai, kaip dabar daugiausią linkstama manyti - baltiškos kilmės. Finiškoji jų genezė praktiškai yra neįrodoma. Kanklių pavadinimai vedami nuo prabaltiškojo **kantlės, *kantlē*[144]. Ši archaiška forma geriausiai išliko Baltijos finų kalbose, kur baltiškieji skoliniai galėjo siekti baltų ir finų kontaktų laikus III-II tūkstm.pr.Kr. Itin archaiški, nuo spėjamos prabaltiškos formos bemaž nenutolę šiaurinių Baltijos finų kanklių pavadinimai: suomių *kantele*, karelų *kandeleh*, vepsų *kandel*. Estų *kannel* buvus archaišką formą rodo gen. *kándla* 'kanklių'. Senovės kanklių vardas *kandla* gerai išsilaikęs itin archaiškoje lybių kalboje. Labai senu pavadinimu laikytinas samių *gaàndel*[145]. Samiai nors nelaikomi Baltijos finais, bet su pastaraisiais turi glaudžius etninius ir kultūrinius ryšius[146].

Latvių *kokle, kokles* (tariama *kuokle, kuokles*) yra naujesnis pavadinimas negu lietuvių *kanklės*. Jis susidaręs dvigarsiui *an* latvių kalboje virtus *uo* (plg. lat. *ruoka* 'ranka'). Lietuvių ir latvių kalbose iš archaiškos priebalsių samplaikos *tl* išsirutuliojo *kl*[147] *(*kantlės<kanklės<kuokles)*. Ši sena priebalsių jungtis išliko šiaurinių Baltijos finų kanklių varduose, tik tarp priebalsių, pagal skolinių modifikavimo ypatumus, įsiterpė balsė *e*[148] *(tl<tel; *kantlės<kantele(s)*.

Pagal vyraujančią kalbininkų nuomonę kanklių vardas kildinamas iš ide. **Qan-*, 'giedoti,skambėti'[149]. Bet šios reikšmės paralelių baltų ir slavų kalbose nerasta[150]. Įrodinėjama remiantis tik tolimų, daugiausia vakarinių indoeuropiečių, taip vadinamųjų "kentuminių" kalbų duomenimis[151]. Kalbininkai kanklių pavadinimą tyrinėjo ir etimologizavo izuoliuotai, žiūrėdami tik į žodį ir į jo kaip muzikos instrumento semantinę reikšmę. Neradus tiesioginių šitokios reikšmės įrodymų, iškeltos hipotezės apie galimą jų buvimą.

Bene pirmasis hipotezę apie ir baltų prokalbėje galėjusią būti šitokią prasmę dar 1925 m. iškėlė suomių kalbinikas J.Mikola[152]. Baltiškąjį *kan-*, gretindamas su lotynų *canere* 'giedoti', jis manė, kad šitokia paralelė turėjusi būti ir keltų **kan-tlo-*'t.p'. Iš jos, pagal fonetinius dėsnius, turėjo išsirutulioti baltų priesagos *-kla-* ir *-kle-*[153]. J.Mikola, beje, net neabėjojo kanklių vardo baltiškąja kilme. E.Nieminenas, suomių kantelės etimologijai

---

[143]Велецкая Н.Н. Языческая символика славянских архаических ритуалов. - М., 1978. - С. 13, 51-54.

[144]Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. - 2. - Bern, 1951. - S. 525-526; Toivonen Y.H. Suomen kielen etymologinen sanakirja. - 1. - Helsinki, 1974. - S. 156.

[145] Toivonen Y.H. Min. veik. - S. 156.

[146]Валонен Н. Ранние лопарско-финские контакты. Из этнической истории финских племен // Финно-угорский сборник. Антропология, археология, этнография. - М., 1982. -С. 59-96.

[147]Mikkola J.J. Kannel ja sen vastaava balttilainen nimitys.

[148]Slavinskas Z. Lietuvių kanklės. - P. 247.

[149]Žr. dar Bender H. H. A Lithuanian etymological index. - Princeton, 1921. - P. 93; Walde A. Vergleichendes Wörterbuch der indogermanischen Sprachen. - 1. - Berlin-Leipzig, 1930. - S. 401 ir kt.

[150]Išskyrus liet. *kankalas* 'medinis varpelis'.

[151]Baltų ir slavų kalbos - "sateminės".

[152]Mikkola J. J. Min. str.

[153]Ten pat.

paskyręs ištisą studiją[154], parėmė J.Mikolą ir pridėjo, kad be pateiktos keltiškos formos, galėjusi būti ir **kan-tlom* 'giesmė'. O keltiškasis **kan-tlo-m*, atseit, jau atitinka liet. **kanklas* (daugisk. *kanklai*). Žodis *kanklai* turėjo atsirasti iš tos pačios ide. **kan-*, 'dainuoti, skambėti'[155].

Nežiūrint pastangų įrodyti buvus kanklių pavadinimo ryšį su muzikinėmis sąvokomis, šito ryšio tiesiogiai neapčiuopė nei J.Mikola, nei E.Nieminenas. Bet bene vertingiausia pastarojo darbe yra nuoroda į galimą guslių pavadinimo praformą *gądsli (iš jos - sen. slavų **gąsli*)[156]. Ją kalbininkas pagrįstai sieja su kanklių vardu.

Y.Toivonenas, aptardamas kanklių finiškųjų pavadinimų etimologiją, taip pat neapeina guslių. Tik jis pateikia galimą jų vardo praformą **gandtli*, virtusią *gąsli*[157]. Ši praforma iš principo sutampa su jau pateiktais estų rogių kėbulų pavadinimais. *Kants>*gandt, kantsled>*gandtl-(e)*, nes finai *g* pavertė *k*, *d - t*, o *t - s*[158]. Y.Toivoneno nurodyta **gandtli* ir mūsų rekonstruota **gandtl- (e)* iš esmės yra tapačios ir sietinos su ide. prokalbės šaknimi **gan(dh)-*, 'indas, rankena (kardo)'. Iš jos J.Pokornas veda minėtus germaniškuosius luotų ir rogių pavadinimus[159]. Ritualinė ir maginė šios formos reikšmė per guslių vardo prasmes išliko lenk. *gusła* 'burtai, kerėjimas; raganavimas, žyniavimas'; ček. *kouzło* 't.p.'; sorbų žemaičių *guslowás* 'burti, kerėti; raganauti, užkeikti, užkerėti'; slovak. *kúzlo* 'žynys, raganius'; ryt. sorbų *kuzło* 'žynys, raganius, talismanas'[160]. Magiškoji muzikos reikšmė aiški ček. ir slovak. *hudba* 'muzika, menas'. Su ide. šaknimi **gan(dh)-*, gali sietis ir liet. *ganda* 'baimė', *gandinti* 'gąsdinti', *gandėtis* 'bijoti', lat. *guods* 'garbė, puota; vestuvės'[161], *guodājams* 'gerbiamas'; prūsų vardai *Gande, Gandike, Gandil, Gandit*; gal čia ir kuršių *Gandingen, Gandinghen*, Gondinga (liet. Gandinga)[162].

Baltiškieji su pirmykštėmis ritualinėmis apeigomis besisiejį *gand-*, šaknies žodžiai gali būti senesni ne tik už slavų iš to paties kamieno kilusius terminus, bet ir už kanklių bei guslių pavadinimus.

Priebalsių *g* asimiliacija į *k* vyko ne tik Baltijos finų,bet ir baltų bei slavų kalbose. Šitokio *g* virtimo *k* pavyzdžių baltų kalbose apstu: liet. *gardis* ir *kardis*, lat. *karde*; liet. *gaugaras* ir *kaukaras*; liet. *guba* ir lat. *kupa*; liet. *guoga* (Labanoras) ir *kuoka* (Dusetos); liet. *gungulys* ir *kunkulys*; liet. *glėbys* ir žemaič. *klėbys*, lat. *klepis*[163]. Lietuvių ir latvių kalbose pasitaikančio *g* ir *k* kaitaliojimosi tik finiškąja įtaka paaiškinti negalima[164]. Kad *g* dažnai virsta *k* rodo ir slavų kalbų pavyzdžiai: ukr. *raba* 'tokia varna' ir *kaba* 'pilkoji kuosa', lenk. *kawa* 'kuosa', liet. *kova* 't.p.', *kova* 'juodvarnis'; rus. *жужо* 'apatinė pėdo dalis' ir *кужо* 't.p.'; rus. *друщи* ir bulg. *крущи* lenk. dial. *krusza*, šiaur. sorbų *kšuša*[165]; minėti lenk. *gusła* ir ček. *kouzlo*, slovak. *kuzlo*, ryt. sorbų *kuzło*.

Šitokie priebalsių virsmai patvirtina reikšmingą E.Niemineno išvadą, kad baltų *kant-* ir slavų *gąd- (gand-)* iš esmės yra identiški[166].

Visi pateikti pavyzdžiai ir kanklių, ir guslių vardus verčia kildinti iš to paties ide. **gan(dh)-*. Etimologizavimas iš ide. **Qan*, arba **Kan-*, ir kalbininkų lyginamas su lot. *canere* 'giesmė', air. *canim* 'aš dainuoju', graikų 'χαγαχή' 'skambesys, ūžesys' nepriimtinas dar ir dėl to, kad "sateminėse" baltų ir slavų kalbose priebalsiai *q* arba *k* turėjo virsti *s*. Be to, indoeuropeistikos principus, pagal kuriuos įprasta indoeuropiečių "prokalbės" modelį tapatinti su sanskrito arba senąja graikų kalba, reikia laikyti pasenusiais[167].

---

[154]Nieminen E. Finnisch Kantele und die damit verbundenen Namen baltischer Musikinstrumente. - Helsinki, 1963.

[155]Ten pat. - P. 36-38.

[156]Ten pat. - P. 28-29.

[157]Toivonen Y. Min. veik. - S. 156.

[158]Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorija. - 1. - P. 167;

[159]Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. - 1. - S. 351.

[160]Nieminen E. Min. veik. - P. 24.

[161]Svarbu tai, jog senuosiuose įvairių tautų tikėjimuose vestuvės buvo prilyginamos ir laidotuvėms.

[162]Топоров В.Н. Прусский язык. Словарь. Е-Н. - М., 1979. - С. 151

[163]Būga K. Rinktiniai raštai. - 1. - V., 1958, - P. 448; t.2. - V., 1959, - P. 104.

[164]Urbutis V. Baltų etimologijos etiudai. - V., 1981 -P. 19.

[165]Nieminen E. Min. veik. - S. 21.

[166]Ten pat. - S. 35.

[167]Mažiulis V. Baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykiai (deklinacija). - V., 1970. - P. 6.

Priimtinesnis tik tradicinis kanklių vardo lyginimas su sanskr. *kankala* 'varpelis', nes šis žodis, kaip ir liet. *kankalas* 'medinis varpelis' irgi gali sietis su ta pačia ide. šaknimi **gan(dh)/.* Juk medinis išskobtas varpelis, kabinamas gyvuliams po kaklu, turi indo, dubens bruožų. Atkreiptina dar viena indiškoji paralelė. Sandalo medis, kuriam priskiriamos magiškos savybės ir be kurio neapsieinama per indusų ritualus, hindi kalba vadinamas *gandan, gandha, šrigandha, gandanam*[168]. Šie terminai siejasi su **gan(dh)-*, ir gali rodyti rekonstruotos ide. šaknies gilesnę - ritualinę prasmę.

Kanklių ir guslių pavadinimo archaiškumą rodo jų daugiskaitos forma, taikoma vienam daiktui įvardinti. Latvių kalboje, kur kanklių vardas kiek fonetiškai modifikavosi, dauglau vartojama vienaskaita - *kokle*. Daugiskaitos forma *kokles* dar užfiksuota, bet sutinkama rečiau. Baltijos finų kalbose dėl specifinės baltiškųjų skolinių izoliacijos išliko seniausios fonetinės, bet ne gramatinės formos.

Itin senas kanklių samiškasis pavadinimas *gaṅdel* gali būti atsiradęs dėl šiaurinių Baltijos finų įtakos (šiauriniai karelai vietoj įprastų finams *k* ir *t* dažnai vartoja *g* ir *d*) arba sietinas su ikifiniškuoju laikotarpiu. Samiai, kaip dabar linkstama manyti, yra seniausi europinės kilmės gyventojai. Į savo teritorijas poledynmečiu jie galėjo patekti tiek per Skandinaviją, tiek ir per rytų Baltijos kraštus[169]. Turint galvoje, kad kanklių arba bent jau jų prototipų kilmė ir naudojimas siekia poledynmečio apgyvendinimo laikus, baltų ir samių kalbų kultūros paralelės visai įmanomos. Samių kalboje yra, kaip manoma, autochtoninių žodžių, reiškiančių pačias svarbiausias egzistavimo sąvokas ir gamtos reiškinius[170].

Aptarus kanklių pavadinimo kilmę, matome, kad jis siejasi su guslių vardu. Pirminė rekonstruojamų praformų reikšmė turėjusi būti ritualinė, maginė. Būtent šitaip pirmykščiuose tikėjimuose buvo suprantama muzikos ir šokio paskirtis. Rekonstruojamos kanklių ir guslių praformos siejasi ir su seniausiųjų transporto bei ritualinių priemonių - luoto bei rogių - pavadinimais, dar išlikusiais kai kuriose germanų kalbose. Tą rodo ir Estijoje užsikonservavę šitokie žodžiai, kurie, rekonstruoti pagal finiškąją skolinių asimiliaciją, sutampa su kanklių ir guslių vardų praformomis.

Kanklės ir pagal kalbinius duomenis - transporto ir ritualinių priemonių modelis. Jų pavadinimo paralelėse tarp kaimyninių ir pačių kanklių arealo tautų gerai išliko archaiškoji ritualinė ir maginė šių žodžių prasmė.

6. Kanklių kilmės chronologija

Galimi šie apytikriai chronologiniai etapai, tarpusavyje susiję, be aiškesnės takoskyros:

buities daiktai *(luotai, rogės)*;
ritualinės priemonės *(luotai, rogės, karstai)*;
ritualinių priemonių modeliai *(kanklės, guslės)*;
muzikos instrumentai, besisieją su senaisiais ritualais *(kanklės, guslės)*.

Pagal etnografinius ir kalbinius duomenis atrodytų, kad kanklių kilmė turi siekti pirmųjų poledynmečio gyventojų laikus, kai luotas ir šitokios formos rogės buvo naudotos ne tik susisiekimui, bet ir "kelionei į aną pasaulį". Instrumentų paplitimas ir jų tipų vertikalės sutampančios su Narvos ir greičiausiai su dar ankstyvesnės - Kundos kultūros teritorija rodo, kad kanklės susiformavo žmonių aplinkoje, poledynmečiu pietinių Baltijos kraštų tūkstantmečiais atkakliai ėjusių į šiaurę, o po to dar ilgai gyvenusių tankiu vandenų tinklu išraižytuose, pelkėtuose ir pažliugusiuose kraštuose. Plisti turėjo pirmiausia Baltijos kraštų rytinėmis aukštumomis, kur iki pat Karelijos sąsmaukos susiformavo gana vieningas archaiškas kanklių pirmasis tipas. Kad čia turėjo būti giminiška visam Baltijos regionui kultūrinė sritis, rodo Baltijos jūros Joldijos ir Ancylaus fazės. Būtent, VIII-VII tūkstm.pr.K.r. jos krantų linijos teritorijose į rytus ir šiaurryčius nuo dabartinės Estijos daugmaž sutampa su šių archaiškiausių kanklių arealo

---

[168]Айенгар В. Еще одно чудо Индии // Индия. - М., 1986, No 4. - С. 24.
[169]Шумкин В. Древняя история аборигенного населения Кольского полуострова (к проблеме происхождения саамов) // Проблемы этнической истории балтов. - С. 109-112.
[170]Prie tokių priskirtini *suolo* 'sala' ir *kal'kk* 'kalkės'.

riba[171]. Čia jau buvo sausuma, kai tuo tarpu į šiaurę ir šiaurės vakarus plytėjo jūra. Kiti - antrojo ir trečiojo tipo instrumentai - turėjo susiformuoti jau vakarų ir šiaurės vakarų kryptimi apgyvendinus Baltijos kraštų žemumas iki pat dabartinės Baltijos jūros. Kad etniniai ir kultūriniai pokyčiai vyko būtent šitokia kryptimi, rodo ir lietuvių kalbos tarmės, išsidėsčiusios panašiomis vertikalėmis[172]. Rytų-vidurio-vakarų opozicijomis pasižymi visų kanklių arealo tautų materialinė ir dvasinė kultūra, netgi antropologiniai tipai[173].

7. *Pirmųjų kankliuotojų etninė kilmė*

Pagal visus pateiktus duomenis kanklės turėjusios atsirasti ir susiformuoti baltų arba bent prabaltų etninėje ir kultūrinėje aplinkoje. Instrumentologiniai tyrimai, sugretinus jų rezultatus su kalbiniais, antropologiniais, etnografiniais ir netgi archeologiniais duomenimis, rodytų, kad baltais (arba prabaltais) jau buvo pirmieji poledynmečio gyventojai. Visame kanklių areale stipri baltiškoji tradicija juntama papročiuose, mitologijoje, tautosakoje, instrumentarijaus naudojime,gausiuose baltiškuose skoliniuose Baltijos finų kalbose, bendruose kanklių arealo tautų antropologiniuose tipuose. Bene ryškiausiąjį baltiškąjį senąjį pagrindą rodo visame regione gausiai randami baltiškieji hidronimai ir netgi toponimai. Jų apstu tiek Estijoje, Karelijoje, Suomijoje, tiek ir šiaurės vakarų Rusijoje.

Kanklių kilmės tyrimai rodo, kad "kanklininkais" baltais (arba prabaltais) turėjo būti Narvos, o gal ir Kundos kultūros atstovai. Pagal kalbą jie jau privalėjo būti pakankamai atitolę nuo slavų. Šukinės duobelinės keramikos gentys - Baltijos finų protėviai, III tūkstm.pr.Kr . vid. užplūdę, kaip manoma, iš šiaurės rytų, turėjo perimti iš vietinių gyventojų ne tik sėslų gyvenimo būdą, žemdirbystės ir gyvulininkystės tradicijas, gausius baltiškuosius skolinius, bet ir kankles. Kitaip kaip etninė ir kultūrinė asimiliacija šių procesų nepaaiškinsi. Abejotinas archeologų ir kalbininkų spėjamas virvelinės keramikos kultūros indoeuropiečių, atseit, baltų protėvių antplūdis į šias teritorijas III tūkstm.pr.Kr . pab.– II tūkstm.pr.Kr . pradž. Labiau neįtikėtina, kad jie - pusiau klajokliai (pagal vyraujančią sampratą) galėjo padaryti didelę kultūrinę įtaką čia gyvenusiems aborigenams. Pagal kanklių fenomeno tyrimus negalima spręsti apie kokią nors vėlesnę gyventojų bangą, pakeitusią arba turėjusią bent kiek pastebimos įtakos vietos gyventojų kultūrai.

Kanklių tipų paplitimas nemažai kuo atspindi kanklių arealo tautų vėlesnį išsidiferenciavimą. Pirmojo tipo sėlių kanklės patvirtina archeologijos duomenimis nustatytą šios genties teritoriją dabartinėje Lietuvoje ir Latvijoje (pagal kitus duomenis manoma, kad sėliai galėję gyventi ir gerokai piečiau - netgi Tauragnų ir Utenos apylinkėse). Šios kanklės Vidžemėje ir Latgalos pietvakariuose paremia kitų mokslų duomenis apie sėlių antplūdį į šias žemes. Atitinkantis rytinių Baltijos finų kankles latgalių kanklių tipas tvirtina nuomonę, kad latgaliai asimiliavo šiauriau Dauguvos gyvenusius finus. Latgaliai dar ir šiandien somatologiškai artimesni pietryčių estams, nei, sakysime, Vidžemės latviams[174]. Pietryčių estai savo nuožtu daugiau siejasi su rytiniais Baltijos finais ir netgi su vepsais, tai rodo ir jų kanklės. Tamprūs estų iš Setu ir vepsų kalbiniai, kultūriniai ir etniniai saitai patvirtinami ir archeologijos duomenimis,

---

[171]žr., Sauramo M. Die Geschichte der Ostsee. - Helsinki, 1958. - S. 372, 387.

[172]Lietuviškoji tarybinė enciklopedija.– 6. - V., 1980. - įkl. prie p. 576. Beje, geologinių struktūrų pasiskirstymas Lietuvoje sutampa su etnografiniais regionais, tarmėmis ir netgi smulkiomis patarmėmis.– Motuza G., Girininkas A. Lietuvos geologinė sandara ir etnogenezė. // Vakarų baltų archeologija ir istorija.- Klaipėda, 1989. - P. 3-12.

[173]Витов М.В., Марк К.Ю., Чебоксаров Н.Н. Этническая антропология восточной Прибалтики. - М., 1959; Вопросы этнической истории народов Прибалтики. - М., 1959; Денисова Р. Антропология древних балтов. - Рига, 1975; Взаимосвязи балтов и прибалтийских финов. - Рига, 1970; Этнографические и лингвистические аспекты этнической истории балтских народов. - Рига, 1980; Историко-этнографический атлас Прибалтики. - 1. Земледелие. - Вильнюс, 1985; 2. Одежда. - Рига, 1986; Viires A. Talurahva veovahendid. Baltimaade rahvapäraste põllumajanduslike veokite ajalugu. - Tallinn, 1980 ir kt.

[174]Хеалюст Л. К антропологии юго-восточных эстонцев // Проблемы этнической истории балтов. - С. 30. 33.

bet pagal juos neįmanoma įrodyti, kad vepsai būtų atėję į savo žemes iš Setu teritorijų[175]. Vadinasi, pastarieji - tikri aborigenai, kanklių rytinio arealo gyventojai. Kad jų etnogenezėje buvo stiprus senasis - baltiškasis elementas, rodo ne tik kanklės bei kitas baltiškos kilmės instrumentarijus, bet ir daugybė papročių, liaudies meno, folkloro ir etnografijos duomenų paralelių su dabartinėmis baltų tautomis[176].

Šiaurės vakrų Rusijoje finiškasis ir dar senesnis - baltiškasis substratas ryškus ne tik guslių naudojime, bet ir itin archaiškoje liaudies muzikoje. Plemenų pučiamųjų instrumentų melodijos turi pačius tampriausius saitus su Baltijos ir Permės finų folkloru[177], o liaudies dainų polifoninis dauglabalsumas per Setu ir latgalių teritorijas[178] nusidriekia netgi iki sėliams priskiriamų sutartinių. Atsitiktiniais negali būti dideliame šiaurės Rusijos plote archeologų randami baltiškos kilmės moteriškų drabužių papuošalai. Kai kurie jų tipai yra baltiški tik savo kilme - jų raidoje juntamas finiškosios kultūros antsluoksnis[179]. Čia randama ir baltams būdingų VIII-X a. palaidojimų[180]. Jų atsitiktinė migracija taip pat neįmanoma paaiškinti.

Problemiškas karelų genties susidarymas. Manoma, kad ji konsolidavosi apie IX a. Karelijos sąsmaukoje čia gyvenusius rytinius finus ir iš pietvakarių Suomijos kilusias gentis[181]. Nesutariama dėl šių etninių grupių dominavimo. Kareluose paplitusios trečio tipo, bet turinčios ir aiškius pirmojo tipo požymius kanklės rodytų ir rytinių, ir vakarinių Baltijos finų daugmaž apylygį vaidmenį. Senasis - baltiškasis karelų genties pagrindas ženklus ne tik kanklių nadojime, bet ir pačiame etnonime. Linkstama manyti, kad prilimtas karelų ir Karelijos vardo kildinimas iš karel. *karja* 'banda'[182] nėra įtikinantis. Pritariama dar 1945 m. D.Bubricho iškeltai hipotezei apie Karelijos (karel. Karjala) pavadinimo vedinį iš baltiškojo **girja, *garja* 'giria; kalnas, apaugęs giria'[183]. Kartu su E.A.Tunkelo dar 1899 m. pareikšta mintimi apie Suomijos vidurio lygumų krašto vardo *Häme* kilmę iš baltiškojo *žeme*[184], o iš pastarojo - ir genties vardą *suomi (šāmā<sāmā)*, šie pavadinimai sudaro įprastą pirmykštei sąmonei opoziciją aukštai - žemai. Ši opoziciją, kartu su kraštų ir Baltijos finų tautų pavadinimais - baltiškos kilmės.

Antrojo tipo kanklių areale susiformavo baltiškosios žemaičių ir žiemgalių gentys. Šitokių kanklių vis menkėjantys radiniai finų teritorijose rodytų, kad viduriniame areale gyvenusios gentys užėmė menkesnę vietą šių tautų etnogenezėje.

Baltijos kraštuose iki pat Suomių įlankos dar ryški trečiojo kanklių tipo riba. Šioje zonoje susiformavo kuršių, lybių ir vakarinių estų gentys. Visas šis arealas tarpusavyje turi nemaža etninių ir kultūrinių paralelių.

Problemiškas žemaičių kanklių ir jų vartotojų klausimas. Dviejų tipų instrumentų paplitimas sietinas su kuršių įsiliejimu į žemaičius, tačiau galėjo kanklės žemaičiams būti ir svetimos. Žemaičių užuomazga galėjusi būti tik m. e. pradž. pietinėje vidurio Lietuvoje - Šventosios, Neries ir Dubysos žemupių srityse. Iš čia jie vėliau paplito į vakarus ir šiaurės vakarus[184] Šitokią žemaičių kilmės versiją paremia žemaičių kanklių paplitimas, neturintis analogų tarp kitų kanklių arealo tautų. Būtent jų areale daugmaž atsiskiria kuršių teritorijose randami ir trečiojo tipo instrumentai. Atrodytų, kad žemaičiai - ne aborigenai, bet ateiviai, pirmiau asimiliavę artimesnius žiemgaliams "kanklininkus", po to ir kuršius.

Pateikti duomenys verčia manyti, kad pirmieji kanklių vartotojai turėjo būti baltiškos kilmės. Stiprus baltiškasis substratas - Narvos, o gal ir Kundos kultūros gyventojai - turėjo didelės įtakos Baltijos finų tautų etnogenezei. Vienas ženkliausių senojo baltų ir finų bendrumo ir bendros kilmės požymių ir yra kanklės.

---

[175]Шаскольский И.П. Проблемы этногенеза прибалтийско-финских племен юго-восточной Прибалтики в свете данных современной науки // Финно-угры и славяне. Доклады первого советско-финляндского симпозиума по вопросам археологии 15- 17 ноября 1976 г. - Л., 1979. С. 41-48.

[176]Пименов В.В. Вепсы. Очерк этнической истории и генезиса культуры. - М. - Л., 1965. - С. 107-109.

[177]Мациевский И. О финно-угорских реликтах и параллелях в русской народной инструментальной музыке.

[178]Slavi0nas Z. Sutartinės. Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos. -1. -V., 1958. - P. 25 - 26.

[179]Хвощинская Н.В. Балтские элементы в курганах северной Руси X-X11 вв // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. Тезисы докладов. - В., 1981. - С. 55-56.

[180]Плоткин К.М. Балтские элементы в нижних горизонтах Старой Ладоги // Проблемы комплексного изучения Северо-Запада РСФСР. - Л., 1972. - С. 40-41.

[181]Жербин А.С. Шаскольский И.П. Советская наука о происхождении карел // Происхождение Карелии. - Йоэсуу, 1976. - С. 19-40; Хурре М. Концепции финских археологов о происхождении племени карелов и культуры Карелии в эпоху железного века // Финно-угры и славяне. - С. 138-142.

[182]Ir. Toivonen Y. H. Min. veik. - S. 162-163.

[183]Бубрих Д.В. Русское государство и сформирование карельского народа // Прибалтийско-финское языкознание. Вопросы взаимодействия Прибалтийско-финских языков с иносистемными языками. - Л., 1971. - С. 3-22.

[184]Kalima J. Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat. - Helsinki, 1936. - S. 26-27.

[184]Kulikauskienė R. Lietuvių kilmės problemos // Mokslas ir gyvenimas. - V., 1981, Nr. 11. - P. 6-7.

II.LIETUVIŲ KANKLĖS IR KANKLININKAI

Lietuvių kanklės paplitusios Baltijos tautų kanklių arealo pačioje pietinėje dalyje. Jų tipai daugmaž sutampa su senųjų baltų genčių žemėmis Lietuvoje ir išlaikė archaiškas formas. Daug senovės rudimentų užfiksuota Lietuvių kanklininkų repertuare ir skambinimo papročiuose. Skiriasi ne tik kanklių tipai, bet ir jų naudojimo tradicijos. Daugiausia bendro turi žemaičių ir suvalkiečių, labiausiai nuo jų atsiskiria šiaurės rytų aukštaičių kanklės ir kankliavimas. Visai nėra bent kiek apčiuopiamų duomenų apie šiaurės vakarų aukštaičių skambinimo ypatumus. Išliko tik muziejų eksponatai ir fragmentiškos žinios apie kanklininkus.

KANKLIŲ PAPLITIMAS LIETUVOJE

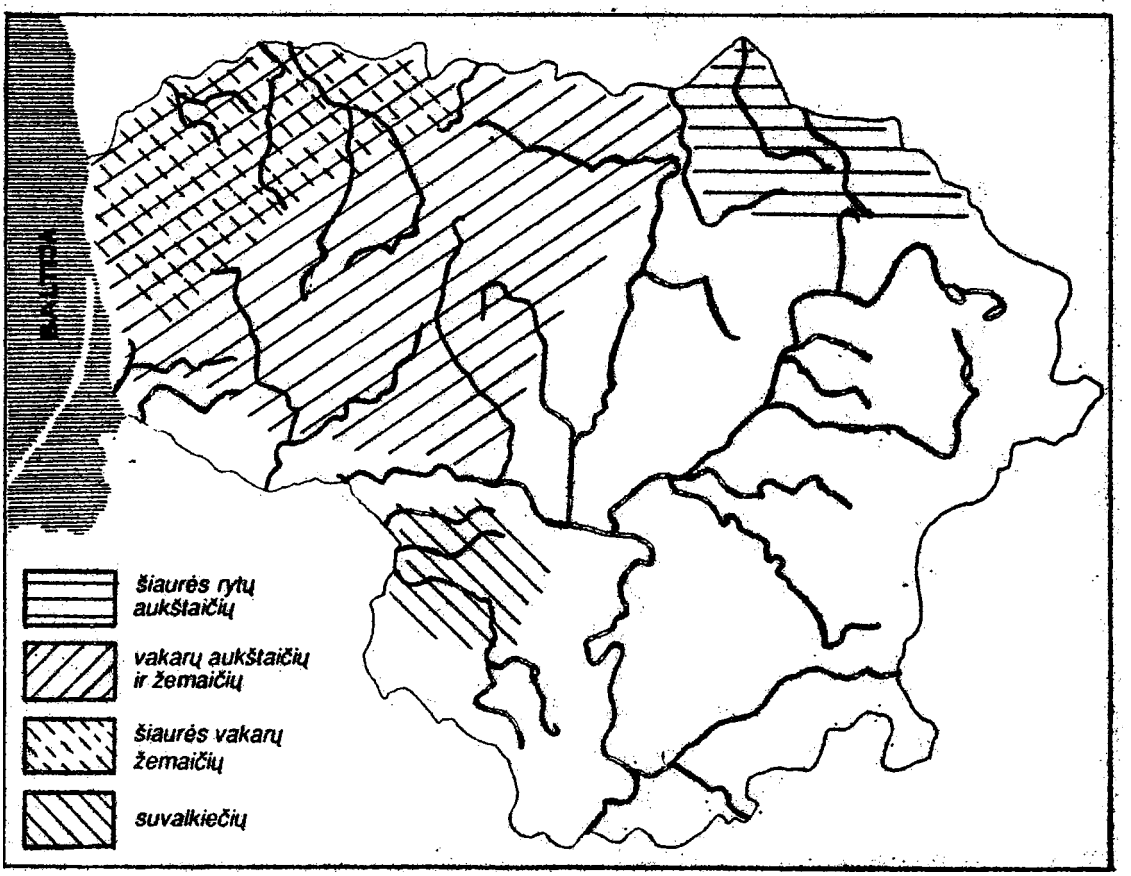

1. Šiaurės rytų aukštaičių kanklės

Tai pirmojo tipo itin archaiškų formų instrumentai. Jų dydžiai maždaug 645×515×195×120 mm, aukštis - 50-70 mm. Korpusas dažniausiai šešiabriaunis, rečiau - pusapvalis. Būdinga, kad drūtgalis visuomet aukštesnis už plongalį mažiausiai 20-30 mm. Platesniojo galo įstrižumas visai nedidelis - maždaug 110°x70°, 125°x65°. Šitokiu įstrižumu būna išdėstyti ir stygų varžikliai. Drūtgalyje paliekamas maždaug 30-40 mm ilgio, 20-25 mm storio išsikišimas, kuriame pro skylutes dažniausiai iš apačios įsukami mediniai stygų varžikliai. Jie savo forma primena irklą, mentę, kastuvą.

Kanklių plongalyje paliekama už korpusą aukštesnė maždaug 25-30 mm ir 20-30 mm storio trišonė sienelė. Pro ją skersai korpuso įveriamas storas metalinis strypas stygoms užkabinti. Kartais jis dar perveriamas per storą žąsies plunksną. Šitaip stygos tvirčiau laikosi ir nesislankioja.

Viršutinėje plokštėje išpjaustoma dažniausiai šešialapė, rečiau - keturlapė arba penkialapė žvaigždutė. Neretai čia padaromos koncentrinių skylučių išpjovos. Kitokie ornamentai šiaurės rytų aukštaičių kanklėms mažiau būdingi.

Kanklės dažomos juodai arba tamsiai pilkai. Yra eksponatų natūralios medžio spalvos, bet nuo laiko gerokai patamsėjusių. Nemažai senųjų kanklių buvo dažytos, bet nuo vartojimo apsitrynė šonai. Viršutinė plokštė visuomet būna kiek šviesesnė.

Šiaurės rytų aukštaičių kanklės turi 5-7 metalines stygas. Pasitaiko ir 4, 6, 8, 9 stygų instrumentų.

Lietuvių pirmojo tipo kanklės paplitusios šiaurės rytų Aukštaitijos gan siaurame ruože - Biržų ir Rokiškio raj. bei Kupiškio raj. šiaurinėje dalyje. Atsitiktinių radinių aptikta ir toliau - Panevėžio apskr., Rozalimo vals., Dervelių km.[1], prie Nemuno - Aukštojoje Panemunėje[2], netgi Mažojoje Lietuvoje[3]. Kanklės šiose vietose daugiausia siejasi su žmonių, kilusių iš šiaurės rytų Aukštaitijos, migracija. (27, 28 pav.)

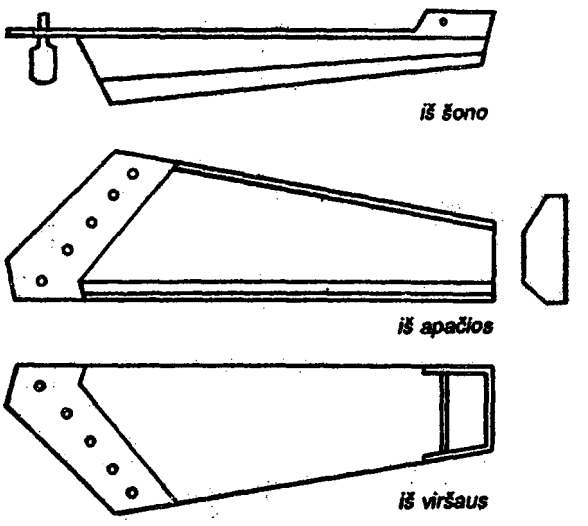

27. Šiaurės rytų aukštaičių kanklių schema

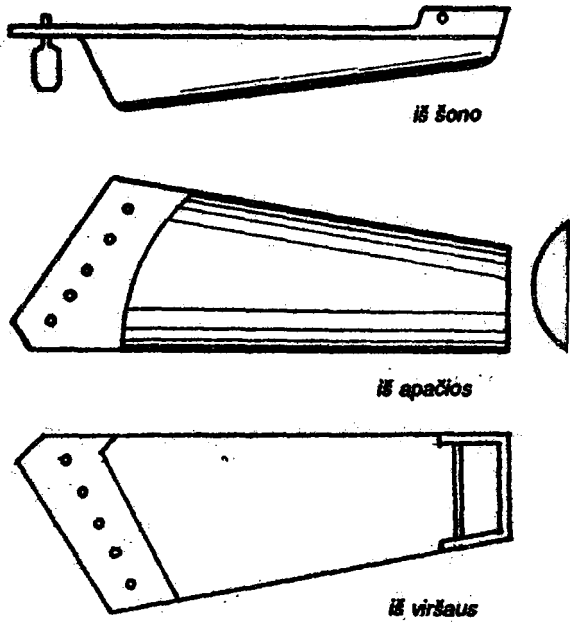

28. Šiaurės rytų aukštaičių kanklių schema

[1]Panevėžio kraštotyros muziejus. PKM 3470.
[2]Karaška A. Pirminių kanklių arealas Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1981-1982 metais. Konferencijos, skirtos etnografinių ekspedicijų rezultatams aptarti, tezės. - V., 1983. - P. 119-124.
[3]Tetzner F. und H.Dainos. Littauische Volksgesänge. - Leipzig, 1897. - S. 62.

2. Vakarų aukštaičių ir žemaičių kanklės

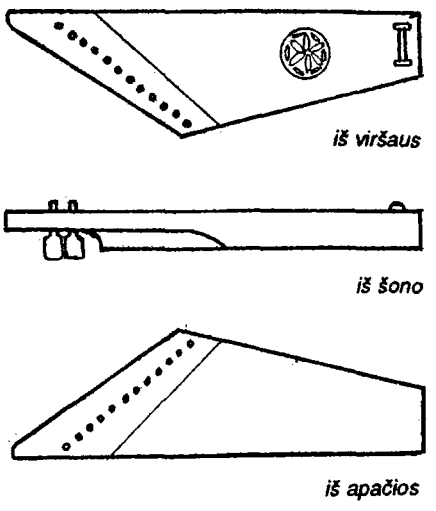

29. Vakarų aukštaičių ir žemaičių kanklių schema

Tai iš principo vienodo tipo instrumentai, besiskiriantys tik daugiausia apdaila. Kanklių korpusai už pirmojo tipo instrumentus didesni maždaug 705x270x350x150 mm. Aukštis visur vienodas - 40-50 mm. Kanklės keturbriaunės, plokščiadugnės. Šešiabriaunių korpusų pasitaiko labai retai. Šios kanklės daugiausia irgi skobtinės, nors būna ir suklijuotų iš atskirų dalių. Drūtgalio įstrižumas gana didelis - maždaug 150°x25°, 160°x30°. Medinių varžiklių forma kaip ir pirmojo tipo instrumentų ir jie įstatomi iš apačios (29 pav.).

Kanklių drūtgalyje paliekamas nedidelis išsikišimas, maždaug 30-40 mm ilgio, 20-30 mm storio. Plongalyje sienelių nebūna. Šis galas užsibaigia bemaž stačiakampiu. Tai būdinga šiaurės vakarų aukštaičių ir daugumai žemaičių kanklių (30 pav.). Bet kai kurie itin dailaus darbo žemaičiams priskirtini eksponatai turi plongalio pusės apskritimo, žuvies, paukščio uodegos ar kt. formos labai gražiai ornamentuotus iškyšylius. Juose dar išpjaunama apskrita arba širdies bei kitokio pavidalo išpjova. Nėra abejonės, kad šitokios plongalių formos - žvėrių stiliaus reliktai. Šis stilius susiformavo ir buvo itin populiarus jau žalvario ir ankstyvajame geležies amžiuje[4]. Jo genezė siekia paleolito meną ir siejasi su totemais. Etnografiniai reliktai - namų stogų puošimas gyvūnų galvomis ir kt. simboliais yra šių totemų liekanos[5]. Panašūs į kankles chantų ir mansių instrumentai būna ne tik valties, bet ir žuvies formos. Gervės, gulbės, rečiau žąsies pavidalą turi šių tautų lanko formos arfa[6] (31, 32 pav.).

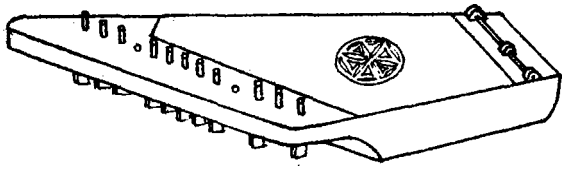

30. Žemaičių kanklės. Šiaulių "Aušros" muziejus. ŠAM EB 1765. Šiaulių aps., Padubysio vals., Jonelaičių km.

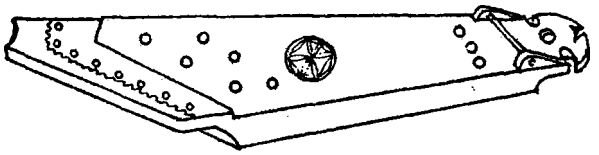

31. Žemaičių kanklės. Kauno M.K.Čiurlionio dailės muziejus. ČMD Lt 2800. Iš Lietuvių Dailės Draugijos rinkinio

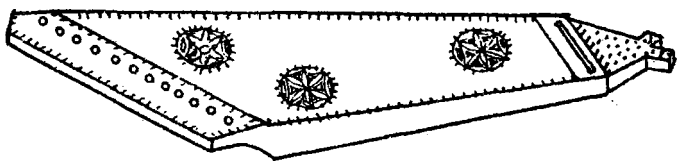

32. Žemaičių kanklės. Kauno M.K.Čiurlionio dailės muziejus. ČMD Lt 2799. Iš Lietuvių Dailės Draugijos rinkinio

[4]Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. – 12. - V., 1984. - P. 564.

[5]Столяр А.Д. О генезисе изобразительной деятельности и ее роли в становлении сознания (к постановке проблемы)// Ранние формы искусства. - М., 1972. - С. 31-75.

[6]Соколова З.П. Музыкальные инструменты хантов и манси (к вопросу о происхождении)// Музыка в обрядах и трудовой деятельности финно-угров. - Таллин, 1986. - С. 9-21.

Šiaurės rytų aukštaičių kanklės.
Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejus. IEM EM 297 4. Biržų aps. ir vls., Kviriškio vnkm., 1924 m. Kanklininko P.Lapienės darbo

Šiaurės rytų aukštaičių kanklės.
Kauno M.K.Čiurlionio dailės muziejus. ČDM Lt 2798 A. Biržų aps., Papilio vls., Miliškių km., 1877 m.

Šiaurės rytų aukštaičių kanklės.
Kauno M.K.Čiurlionio dailės muziejus. ČDM Lt 3277. Biržų aps. ir vls., Medeikių km.

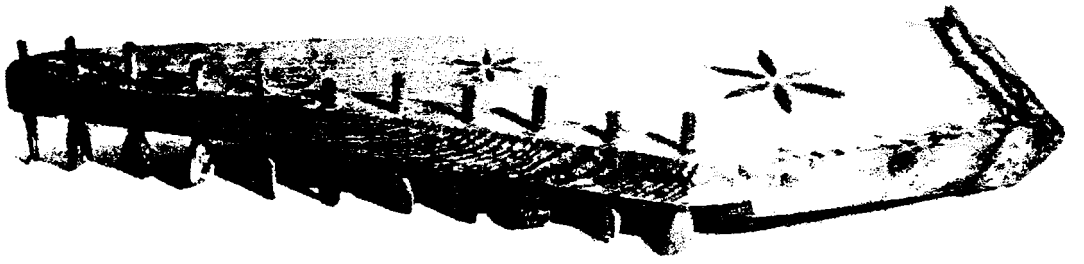

Žemaičių kanklės.
Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejus. IEM EM 139. Vietovė nežinoma

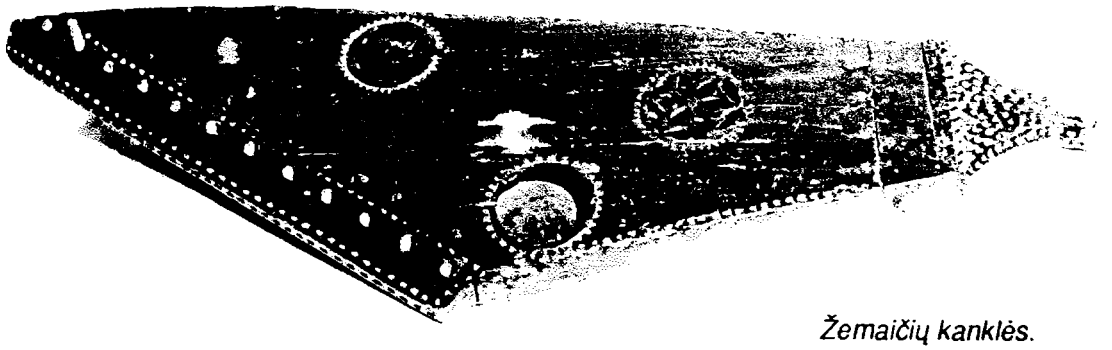

Žemaičių kanklės.

Kauno M.K.Čiurlionio dailės muziejus. ČDM Lt 2799. Iš Lietuvių Dailės draugijos rinkinio

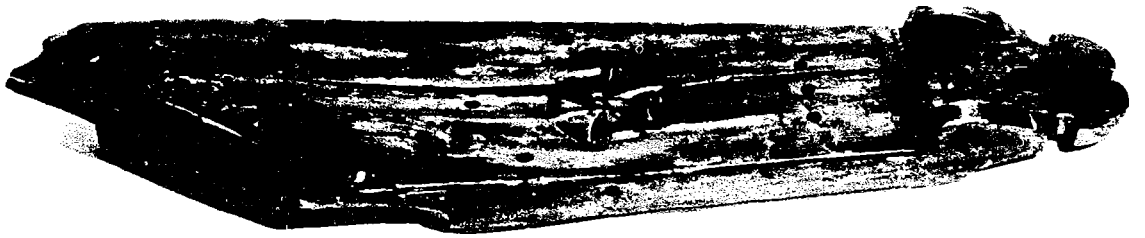

Žemaičių kanklės.

Kauno M.K.Čiurlionio dailės muziejus. ČDM Lt 2800. Iš Lietuvių Dailės draugijos rinkinio

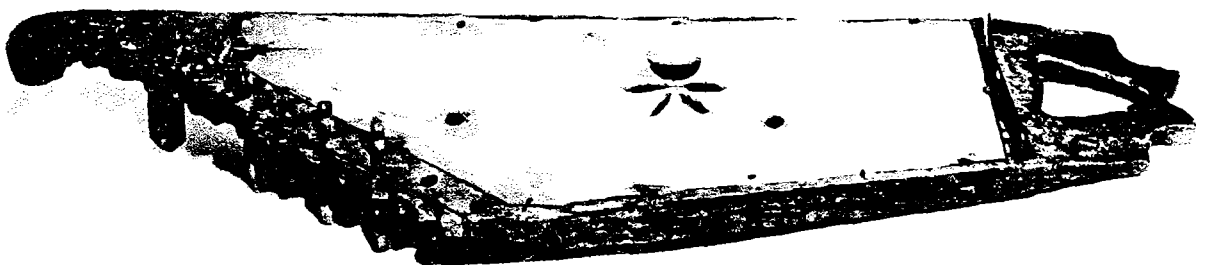

Šiaurės vakarų žemaičių kanklės.

Kauno M.K.Čiurlionio dailės muziejus. ČDM Lt 2801. Telšių aps. Iš Lietuvių Dailės draugijos rinkinio

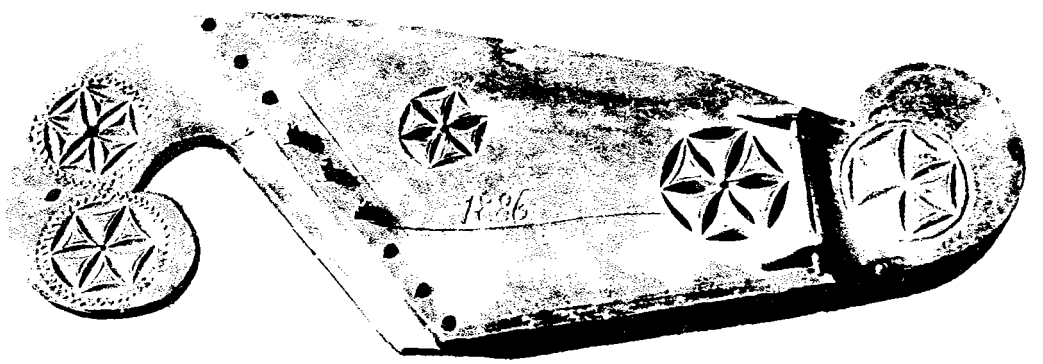

Suvalkiečių kanklės.

Kauno M.K.Čiurliono dailės muziejus. A.Žmuidzinavičiaus liaudies meno kolekcija.
ČDM ŽL 70. Marijampolės aps., Veiverių vls., Skriaudžių km., 1886 m.

Ir šiaurės vakarų aukštaičių, ir žemaičių kanklių plongalyje stygos dažniausiai tvirtinamos prie įkalto metalinio virbalo. Pasitaiko, kad jos apsukamos aplink metalines vinutes. Viršutinėje plokštėje išpjaustoma dažniausiai šešialapė, rečiau keturlapė ar penkialapė žvaigždutė. Neretai, ypač šiaurės vakarų aukštaičių kanklėse, ji dar puošiama aplink išdėstytomis tokios pat formos pailgomis išpjovėlėmis. Šitoks ornamentas populiarus šiaurės Europoje. Jis būdingas ir olandų liaudies mene[7].

Žemaičių kanklių viršutinė plokštė, be tradicinės šešialapės žvaigždutės, dar ornamentuojama įvairaus diametro nedidelių skylučių ir žvaigždučių kompozicijomis. Skylutės išdėstomos ne apskritimais, o simetrine kvadratine tvarka. Kartais nedidelės skylutės dar būna ir korpuso šonuose, netgi apatinėje jo dalyje.

Kanklės daugiausia juodos arba tamsiai pilkos, viršutinė plokštė kiek šviesesnė. Tradicinis stygų skaičius - 9-12, nors turi ir 8-14 stygų.Antrojo tipo lietuvių kanklės randamos šiaurės vakarų Aukštaitijoje, vakarų aukštaičių veliuoniškių plote ir Žemaitijoje. Čia - Joniškio raj. ir Šiaulių raj. šiaurinėje dalyje jų paplitimas daugmaž sutampa su senųjų žiemgalių žemių pietine teritorija Lietuvoje. Žemaitijoje šitokios kanklės žinomos beveik visur.

Pagal išlikusius Mažosios Lietuvos kanklių aprašus ir negausius piešinius galima tik manyti, kad joms būdingi ir antrojo, ir pirmojo tipo instrumentų bruožai. Kanklės čia galėjo būti autochtoniniai instrumentai , bet neatmestina, kad jas galėjo atsinešti iš Latvijos Kuršžemės kilę gyventojai, persikėlę čia po XVI a. Prūsijos šiaurės rytuose ir visame pajūryje iki pat Dancingo, kaip minima XVII a. šaltiniuose, įsikūrė ir su vietiniais gyventojais sumišo latviškai kalbantys persikėlėliai[8]. Turint galvoje, kad Kuršžemės vakarinėje dalyje randama labai archaiškų pirmojo tipo kanklių, šitoks jų atsiradimas Mažojoje Lietuvoje visai įmanomas. Beje, pirmasis kanklių paminėjimas J.Bretkūno Biblijos vertimo rankraščio gale vokiškai paaiškinamas kaip "kuršių arfa"[9].

3. Šiaurės vakarų žemaičių ir suvalkiečių kanklės

Iš principo tai vieno tipo instrumentai. Archaiškesnės - šiaurės vakarų žemaičių kanklės. Jų korpusas ir stygų skaičius kaip ir kitose Žemaitijos vietovėse randamų instrumentų. Tik drūtgalis baigiasi nedideliu riestu užsukimu arba suapvalėjimu. Kanklės randamos priešistorinėse kuršių genties žemėse šiaurės vakarų Žemaitijoje - dabartiniuose Kretingos, Telšių ir Mažeikių rajonuose. Negausūs šitokių instrumentų eksponatai identiški Latvijos Kuršžemės kanklėms. Pagal tai lietuviškieji radiniai siejami su kuršių etnoso palikimu.

Suvalkiečių kanklės yra savotiškai modifikuoti šiaurės vakarų žemaičių instrumentai. Jų matmenys, korpuso forma ir stygų skaičius daugmaž tokie patys, tik staigiau išsiplečia ir suapvalėja plongalis. Drūtgalys, kaip ir šiaurės vakarų žemaičių kanklių, baigiasi spiraliniu užsukimu arba suapvalinimu, tik suvalkietiškų kanklių jis gerokai didesnis. Stygos plongalyje tvirtinamos prie įverto į medines atramas metalinio virbalo, o drūtgalyje - apsukamos aplink medinius, vėliau - metalinius varžiklius. Viršutinėje plokštėje išpjaustoma viena arba kelios šešialapės žvaigždutės, apjuostos lapelio formos išpjovėlėm. Kai kurie XX a. pradž. eksponatai, be šešialapės žvaigždutės, dar turi ir dvi angas, primenančias smuiko išpjovas. Kanklės kartais labai gausiai, bet skoningai ornamentuojamos. Išraižomi korpuso šonai, spiralinis išrietimas, suapvalintas siaurasis galas ir netgi korpuso apačia (33 pav.).

Nuo šiaurės vakarų žemaičių kanklių suvalkiečių instrumentai skiriasi ir spalva. Nors jos retsykiais ir juodos, ypač senesni egzemplioriai, bet vyrauja tamsiai ruda, netgi kaštoninė spalva. Viršutinė plokštė paprastai nenudažoma, o tik padengiama bespalviu laku.

Suvalkiečių kanklių laibgalio suapvalinimui įtakos greičiausiai turėjo Vakarų Europos kilmės muzikos instrumentai. Ypač didelę įtaką Vakarų kultūra padarė Suvalkijoje. Paveikė ne tik gyvenseną, bet ir pasaulėjautą.

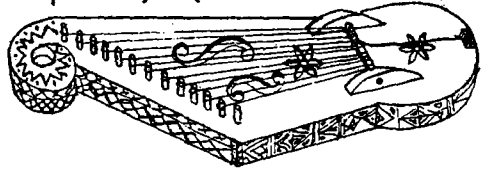

33. Suvalkiečių kanklės. Teatro ir muzikos muziejus. XXa. pradž. TMM ED 26265. Marijampolės aps., Veiverių vls., Skriaudžių km. Padarytos P.Puskunigio

[7]Peesch R. Ornamentik der Volkskunst in Europa. - Leipzig, 1981. - S. 63.
[8]Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorija. -3. - Senųjų raštų kalba. - V., 1988. - P. 7.
[9]Bretkūnas J. Biblia, tatai esti wissas Schwentas Raschtas Lietuwiszkai pergūltitas. - 6. - Karaliaučius, 1580. - P. 260.

4. Šiaurės rytų aukštaičių kanklininkai

MOTIEJUS BIČIŪNAS (1859-1932, Biržų apskr., Papilio vls., Devenių km.). Skambino savo darbo kanklėmis, pūtė ragus.

ALEKSANDRAS BUTĖNAS (gyv. Biržų apskr., Pandėlio vls., Pagirių km.). Kankliavo penkiastygėmis kanklėmis. Instrumentą laikė ant kairės rankos, braukdavo dešinės rankos antrojo piršto nagu nuo savęs ir į save, kartais turėjo kokį žabelį. Kairės rankos pirštais tildė skambančias stygas. Skambindamas nedainavo. Kankliavo tik sutartines.

KRISIUS DAGYS (1862-1933, Biržų apskr., Papilio vls., Kadarų km.). Kanklininkas buvo raštingas, mokėjo groti smuiku, skudučiais, ragais.

PETRAS DEGLIS (g. 1931, Biržų apskr. ir vls., Nemunėlio Radviliškyje). Kankliuoti išmoko iš kaimynės M.Garijonienės. Pats pasidaręs 16 stygų kankles. Moka skambinti keletą dainų ir šokių.

KRISIUS GARJONIS (1845-1939, Biržų apskr. ir vls., Klausučių km.) skambino savo *darbo penkiastygėmis kanklėmis.* Kankliuodamas dainavo ir giedojo.

JONAS IVANAUSKAS (1853-?, gyv. Biržų apskr., Pakapinės km.). Kankliuoti išmoko iš savo tėvo. Skambino sutartines: "Tuto saduto", "Du žali berželiai", "Gegutės sode", "Siratų rūtelė", "Našlaitėla lylia", "Obelyt gražuolyt".

JONAS LAPIENĖ (1864-1943, Biržų apskr., Kviriškio vnk.) Ūkininkas. Buvo raštingas. Kankliavo savo darbo penkiastygėmis kanklėmis. Skambinti išmoko iš savo tėvo ir brolio Petro. Sutartines kankliavo, užgaudamas po vieną ar dvi stygas, o dainas - po vieną stygą. Kankliuodamas giedojo.

KOSTAS LAPIENĖ (g. 1927, Biržų apskr., Kviriškio vnk., nuo 1947 m. gyvena Biržuose). Geležinkelio mašininkas, MSV darbininkas, dabar pensininkas. Kankliavo savo darbo penkiastygėmis kanklėmis. Skambinti išmoko iš tėvo Jono ir dėdės Petro Lapienės. Šiuo metu nekankliuoja, nes per karą kanklės sudegė.

MARTYNAS LAPIENĖ (1824-1919, gyv. Biržų apskr. ir vls., Krikščių km.). Buvo žinomas kanklininkas. Penkiastygėmis kanklėmis skambino sutartines ir kitas melodijas. Kankliuodamas kartu giedojo.A.Sabaliausko rinkinyje "Lietuvių dainų ir giesmių gaidos"[10] yra trys M.Lapienės paskambintos melodijos: pjesė, "Liapliap", "Kazacka".

MARTYNAS LAPIENĖ (1827-1910, Biržų apskr., Kviriškio vnk.). Kanklininkų Jono ir Petro Lapienių tėvas. Ūkininkas. Kankliavo penkiastygėmis kanklėmis sutartines ir dainas.

MYKOLAS LAPIENĖ (1856-?, gyv.Biržų apskr., Krikščių km.). Kankliuoti išmoko iš savo tėvo (greičiausiai iš Martyno Lapienės). Penkiastygėmis kanklėmis skambino keturines sutartines ir kitus kūrinėlius.

PETRAS LAPIENĖ (1865-1962, gyv. Biržų apskr., Kviriškio vnk.). Ūkininkas. Mokėjo skaityti ir rašyti. Skambinti kanklėmis pradėjo nuo 15 metų. Groti išmoko iš savo tėvo. 1924 m. pasidarė penkiastyges kankles (jos saugomos ĮEM EM 2974). Skambino sutartines. 1937 04 27, būdamas 70 m., P.Lapienė į fonografo plokšteles LTR Kaune įskambino 11 sutartinių ir šokį "Kazokas" (Astriškių maršas).

P.Lapienė buvo geras vokalinių sutartinių ir dainų atlikėjas - yra įdainavęs 40 sutartinių, 46 dainas.

P.Lapienės repertuaras: "Obelyt gražuolyt", "Du žali berželė", "Gegute sod, sod kukava", "Šile gegutėla kukava", "Ratilio ratilėlia", "Skrida bitė kaip telyčia", "Kas tinai kalnely stovėjo", "Apvynutėl spurguolytėl", "Eikš, eikš šen, antyte", "Sadauto rūta", "Sidijo berželi sidijo leliula".

LAPINSKAS (apie 1860-? Biržų apskr., Satkūnų km.). Kankliavo penkiastygėmis kanklėmis, buvo geras skudutininkas ir ragų pūtėjas.

TOMAS PALIULIS (Tamošius) (1846-1922, Biržų apskr., Vabalninko vls., Svilių km., vėliau gyveno Vabalninke). Skambino kanklėmis, pūtė skudučius.

---

[10]Sabaliauskas A. Lietuvių dainų ir giesmių gaidos. - Helsinkai, 1916, - P. 153-154.
[11]Slavinskas Z. Lietuvių kanklės. - P. 277.

1

2

1. Petras Lapienė su seserimi O.Jakuboniene apie 1955 m.
2. Petro Lapienės sodyba, statyta jo paties 1900 m. Biržų raj., Kviriškio vnkm., 1959 m.
3. Petras Lapienė (sėdi pirmas iš kairės) su artimaisiais apie 1952 m. Biržų raj., Kviriškio vnkm.
4. Krisius Garjonis (1845 - 1939), gyv., Biržų aps., ir vls., Klausučių km. Biržų krašto muziejus "Sėla". BKM 10600

3

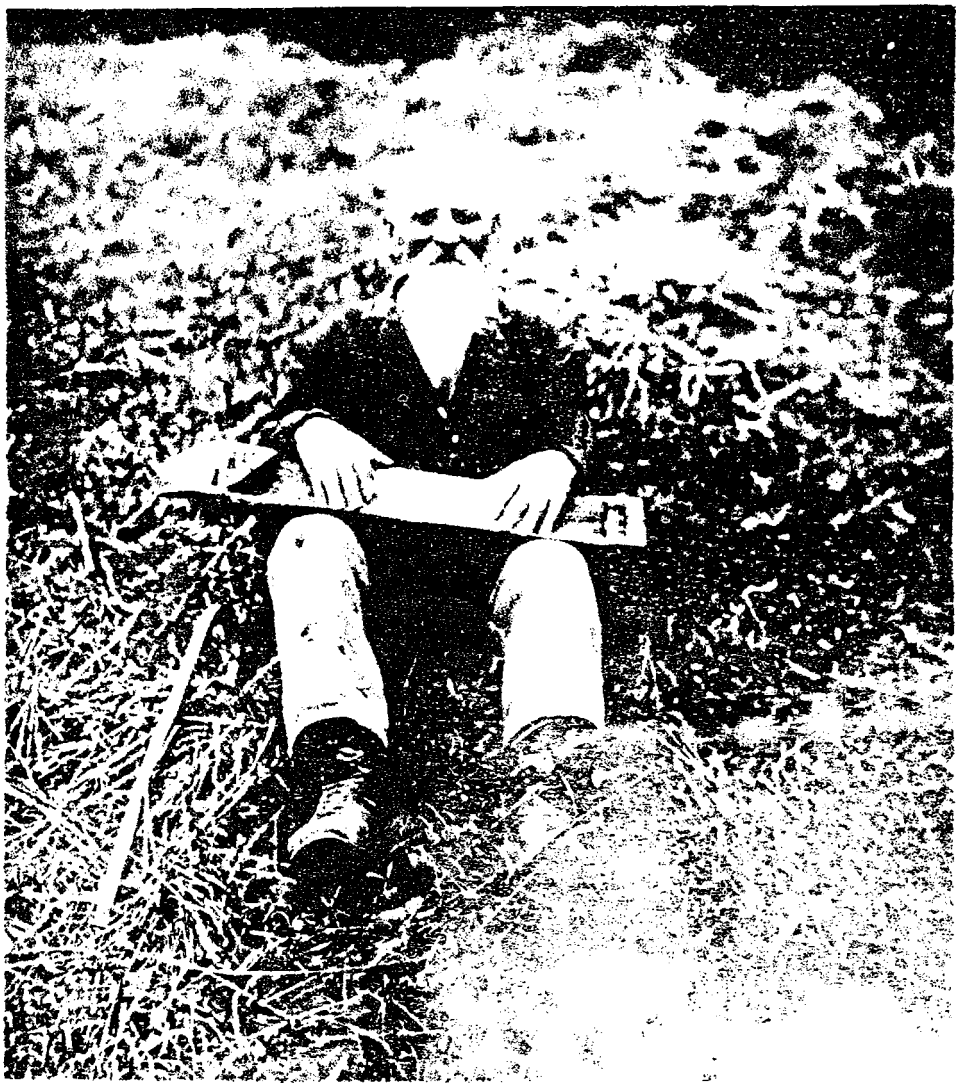

4

5

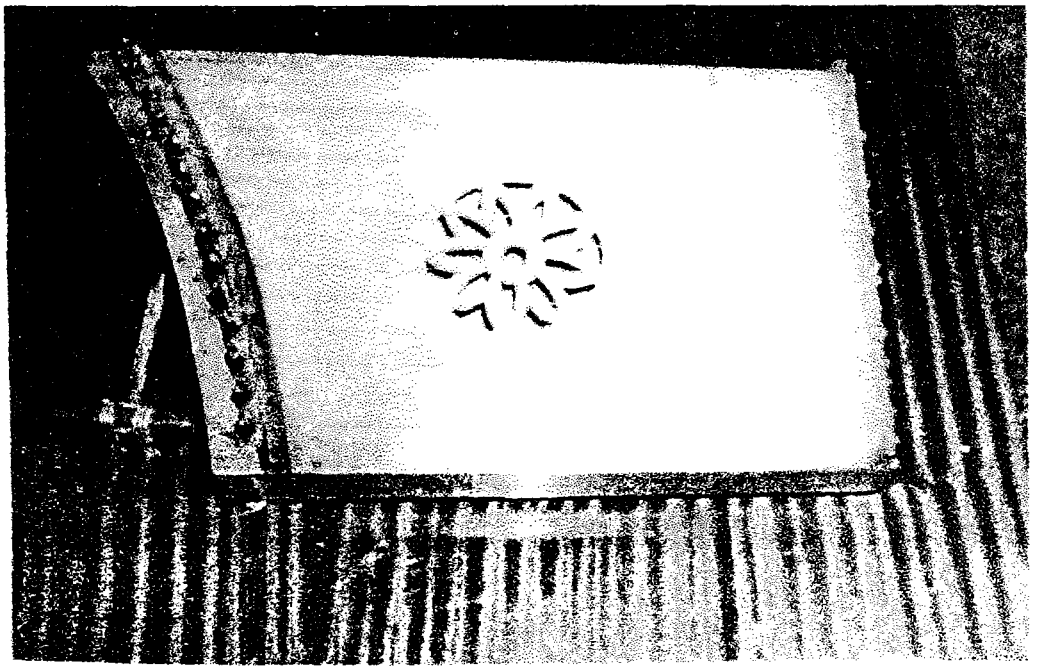

6

5. Pranas Dargis (1908 - 1990), gyv. Skuodo raj., Barstyčiuose.
6. Prano Dargio darbo kanklės.
7. Jadvyga Krikščiūnaitė (g. 1919 m.), Panevėžio aps., Krekenavos vls., Švenčiuliškio km., 1939 m.
8. Jadvyga Krikščiūnaitė 1986 m.

8

7

9. Panevėžio aps., Krekenavos kanklininkai 1931 m. Antroje eilėje trečias iš dešinės sėdi vadovas Stasys Rudis.
10. Krekenavos kanklininkai Žemės ūkio parodoje Kaune, 1935 m. Pirmoje eilėje trečias iš kairės - Stasys Rudis, Paskutinėje eilėje 4-tas iš dešinės - Justinas Strimaitis.
11. Pranas Puskunigis su senoviškom savo darbo kanklėmis.
12. Regina Daniūnienė, Konstancija Marcinkevičienė ir Anelė Vyšniauskienė (sėdi pirmoje eilėje), Panevėžys, 1955 m.

11

12

JONAS PLEPYS-PLEPAS (1867-1955, gyv. Biržų apskr., Papilio vls., Dukurnių km.). Mokėjo truputį skaityti ir rašyti. Kankliuoti išmoko iš Dukurnių apyl. kanklininko Petro Čigo. Kankliavo tik penkiastygėmis kanklėmis, kurias pasidarė būdamas 21 m. Skambino sutartines. Jų atlikimą vadino "giedojimu ant kunklių"[11]. Giedojo dainas ir giesmes. Buvo didžiausias kaimo giesmininkas ir daininkas. Labai gero būdo žmogus.

1935 04 25, būdamas 69 m., ir 1936 04 12 LTR į fonografo plokšteles įskambino 13 sutartinių. Kanklininkas pasakė, kiek atsiminė vokalinių sutartinių žodžių (kankliuodamas nedainavo). Mokėjo groti skudučiais ir ragais.

J.Plepio repertuaras: "Kirtau lazdelį", "Ratilioj linkau ratu", "Sesutytė mano miela", "Tutoj saduto, sadutoj", "Du žali berželiai", "O kur lapeliai", "Sesė rūtas pasėjo", "Aš sodely stovėjau", "Augo dygo dobilėlis", "Dobilėli, kur tu augai", "Gegutelė sodely kukavo", "Aš sodely stovėjau", "Augo augo dobilėlis", "Rūta rūta rūtele žalioji".

POVILAS TAMAŠIŪNAS (1849-?, gyv. Panevėžio apskr., Kupiškio vls., Gendvilų (Vilnies) km.). Kankliuoti išmoko iš savo tėvo, buvo penktos kartos kanklininkas. Mokėjo skambinti daug senovinių šokių, dainų ir kt. melodijų. P.Tamašiūnas buvo ir kaimo būgnininkas.

TAMĖNAS (gyv. Biržų apskr., Pandėlio vlsl.). Įvairias melodijas kankliavo dvylikastygėmis kanklėmis. Turėjo ir 24 stygų kankles.

TREČIOKAS (gyv. Biržų apskr., Pandėlio vls., Raščiūnų km.). Kankliavo penkiastygėmis kanklėmis.

JOKŪBAS TREČIOKAS (gyv. Biržų apskr., Papilio vls., Dukurnių km.). Penkiastygėmis kanklėmis kankliavo jis pats ir visa Trečiokų šeima.

TRUČINSKAS (apie 1832-? Biržų apskr., Pandėlio vls. Pagurių km.). Buvo pasidaręs dvejas kankles, vienas didesnes, kitas penkių varinių stygų. Skambindamas laikė kankles ant kairės rankos arba atsigulęs ant krūtinės. Šiuo atveju kankliavo vien dešine ranka, kairiosios nenaudojo.

KAZIMIERAS TRUČINSKAS (apie 1857-? Biržų apskr., Pandėlio vls., Pagurių km.). Kankliuoti išmoko iš savo tėvo, mokėjo skudučiuoti, pūsti ragus, ožragį.

ANDRIJUS VAIČIŪNAS (g. 1903, Biržų apskr., Medeikių km.). Skambino savo darbo kanklėmis, užgaudamas stygas nuo savęs ir į save. Dabar kanklių neturi.

KITI KANKLININKAI: P.Čigas (gyv. Biržų apskr., Papilio vls., Dukurnių km.), du broliai Jakūbkos (gyv. Biržų apskr., Vabalninko vls., Petrošiškio km.), M.Klibas (1840-?, gyv. Biržų apskr. ir vls., Šimpeliškių km.), , Vasiliauskas (1847-?, gyv. Biržų apskr., Vabalninko vls., Bakšėnų km.).

5. Vakarų aukštaičių kanklininkai

JONAS MASAITIS (apie 1870 - apie 1944, gyv. Raseinių apskr., Ariogalos vls., o nuo 1937-1938 m. - Kelmės vls., Palepšų km.).Greičiausiai K.Masaičio brolis. Skambino 20 stygų kanklėmis. Pagal jo instrumentą kankles gaminosi P.Levickis, išmokęs iš J.Masaičio ir kankliuoti.

KAZIMIERAS MASAITIS (1865-?, gyv. Kauno apskr., Seredžiaus vls., Padubysio km.). Visą amžių ūkininkavo. Buvo apsišvietęs žmogus, mokėjo daug pasakų.

Skambinti išmoko iš savo tėvo, kuris paliko dar senelio 15 stygų kankles (dabar saugomos ČDM Lt 2758).

K.Masaitis vestuvėse, vakarėliuose, pabaigtuvėse, šokiuose grojo ir klarnetu. Kankliuodavo dažniausiai šeštadienio vakarais savo ir kitų malonumui. Skambindavo ir šokiams, pritardavo dainoms.

1935 03 19, būdamas 70 m., į fonografo plokšteles LTR įskambino 12 šokių, iš kurių išliko tik trys: "Tamta tedri", "Švies mėlynė", "Ružavais kraštais". Z.Slavinsko studijoje "Lietuvių kanklės" iššifruotos trys polkos.

Kankliavimo tradiciją perėmė jo sūnūs Stasys ir Tadas. Pastarasis buvo pasidaręs 13 stygų kankles.

K.Masaičio repertuaras: "Aleksandra", "Dirižablis", "Karobuška", "Midi midi kėbli", "Noriu miego", valsas "Ant bangų", valsas " Ant kalno karklai siūbavo", polkos.

KITI KANKLININKAI Z.Navickas (g. 1913, gyv. Šiaulių raj., Dargaudžių km.); A.Skėrys (1928-1978, gyv. Šiaulių raj., Žarėnuose); Valinskis (gyv. Joniškio raj., Petrošėnų km.); S.Varanavičius (gyv. Radviliškio raj., Daugėlaičių apyl.).

6. Žemaičių kanklininkai

STANISLOVAS ABROMAVIČIUS *(1874-1955, g. Raseinių aps., Šiluvos vls.,* Guodlaukio km., vėliau gyv. Lydavėnų vnkm.). Buvo baigęs pradžios mokyklą, mokėjo skaityti ir rašyti. Visą amžių ūkininkavo, turėjo 30 ha prastos žemės. 1950 m. kanklininko ir jo brolio Antano šeimas išvežė į Sibirą. Pasislėpti spėjo tik Stanislovas Abromavičius su dukterimi. Į Lietuvą grįžo trys S.Abromavičiaus dukterys ir brolio sūnus. Taip iš gana didelės muzikantų giminės (S.Abromavičius su pirma žmona turėjo 6 vaikus, su antra - 4), grojusių įvairiais muzikos instrumentais, gražiai dainavusių, teliko mažas prisiminimas kaimynų bei giminių atmintyje.

S.Abromavičius skambinti išmoko iš savo tėvo, palikusio jam dvylikastygės kankles (saugomos ČDM Lt 2577). Kankliavo penkios Abromavičių kartos: Stanislovo prosenelis, senelis, tėvas, jis pats ir duktė Stanislava.

S.Abromavičiaus proseneliai atsikėlė į Raseinių apskritį nuo Šiaulių. Anot B.Buračo, jie turėję penkiastyges aukštaitiškas kankles ir jomis skambino[12]. Kaip ir ką grojo - nežinoma.

Kanklininkas skambinęs tėvo dvylikastygėmis kanklėmis. 1933 m. jos pateko į muziejų. Tada S.Abromavičius įsigijo 50 stygų kankles. Jomis skambino kaip dvylikastygėmis. 1937 m., būdamas 62 m., į fonografo plokšteles LTR įskambino 14 šokių: "Mikitą", "Skepetinę", "Angelčiką", "Valčiką", "Kepurinę", "Padušečką", "Duje", "Avietėlę", "Kazoką" arba "Prisedušką", "Gilių mergos durnos buvo", "Žvirblelį", "Suktinį", "Kryžioką", "Šalabaną". Pritarė 5 dainoms, tai: "Šermukšniukas", "Trys sesutės", "Kas subatos vakarėlį", "Piršleli, tavi plaks", "Vėjas pučia, laivą neša" (dainavo žmona Kazimiera ir duktė Stanislava). 10 šokių pagrojo kartu su dukterimi (smuikas ir kanklės): Paulausko valsą I, Paulausko valsą II, Abromavičių polką I, Abromavičių polką II, Mergaičių polką "Rudakikė", Butkaus polką, Valseriuko polką, Čialedino valsą, Vestuvinį maršą, vaikų šokį "Zuikelis".

Kanklininkas pašvilpė 4 melodijas *vamzdeliu. S.Abromavičius, be minėtų* instrumentų, mokėjo groti smuiku, trimitais, kontrabosu. Pats buvo instrumentų meistras.

Be dukters Stanislavos Abromavičiūtės-Varnauskienės (1921-1968) kanklėmis skambino brolis Antanas ir jo sūnus Kazys.

Raseinių raj., Šiluvos apyl., Palabyšių km. armonikierius B.Ambroževičius - S.Abromavičiaus sūnėnas - papasakojo, kad dėdė kankles ir smuiką mėgo vienodai. Prisiminė, jog S.Abromavičius su dukterimi skambino ir per atlaidus: vienas kanklėmis, kitas smuiku ir atvirkščiai. Grojo vakarėliuose, pabaigtuvėse, gegužinėse. Anot Z.Slavinsko, S.Abromavičius eidavęs "pas susiedus subatvakariais pagrajyt". Žmonės sakydavę, kad kanklių muzikos maloniau klausytis negu armonikos[13].

Šiluvoje gyvenantis V.Petrauskas (g. 1902), taip pat ir Šiluvos muzikos mokytojas J.Leskauskas (g. 1925) keletą kartų buvo girdėję S.Abromavičių kankliuojant Šiluvos bei Lydavėnų mokyklose. Skambindavo vienas įvairiuose koncertuose. Lydavėnų mokyklos direktorė J.Sakavičienė S.Abromavičiaus namuose lankėsi prieš pat kanklininko mirtį. Girdėjusi, kaip jis paprašė pasodinti ant lovos krašto ir paduoti kankles. Taip kanklininkas skambino, ramindamas save ir nuošdamasis artėjančiai mirčiai.

S.Abromavičius palaidotas Lydavėnų kaimo kapinėse, kurios yra jo paties buvusioje žemėje. Šalia tėvo ilsisi ir duktė Stanislava Varnauskienė. Ant jos paminklo iškaltos kanklės ir mirtos šakelė.

ALEKSAS BIELSKIS (1873-?, gyv. Raseinių aps., Kražių vls., Veišų km.). Buvo stalius. Kankles išmoko daryti iš Šiauliuose gyvenusio Dymskio - kanklių meistro ir kanklininko. A.Bielskis apie 1938 m. jau buvo pagaminęs maždaug 30 kanklių. Jos turėjo 21-23, o kartais 11-12 stygų. Darė kankles su "pagražintu, užraitytu kaip riestainis "kaklu",

[12]Buračas B. Asmeninės negatyvų registracijos knygos. - KIM.
[13]Slavinskas Z. Min. veik. - P. 281.

už kurio jas galima pakabinti ant ragelio". Vaikams darydavo mažesnes "kankleles" ir pamokydavo groti[14]. Atrodytų, A.Bielskis gamino suvalkietiško tipo kankles. Bet, anot A. ir V. Kybartų (gyv. Kelmės raj., Pakražančio apyl.), jis gamino ir žemaičiams būdingus instrumentus. Jo kanklėmis skambino vyriausiasis sūnus Jonas (g.1908 m.) bei mokinys P.Vaigauskas (g. 1910 m., Raseinių apskr., Kražių vls., Laplygių km.).

BONIFACAS BRAZINSKAS (1870-?, Raseinių aps., Šimkaičių vls., Pavidaujo km.). Tai universalus muzikantas, ne tik kankliavęs, bet pūtęs ir ožragį, lamzdelį, ragelį. LTR yra išlikęs vienas kanklėmis įgrotas šokis "Tancius".

ADOMAS ČEPAUSKIS (1879-1950, gyv. Tauragės aps.Šilalės vls., Balsių km.). Ūkininkas. Skambinti kanklėmis išmoko iš savo tėvo, mirusio prieš Pirmąjį pasaulinį karą. Kankliavo šokius, pritarė dainoms ir šv. giesmėms. Daugiausia skambindavo žiemą.

Turėjo kankles su 13 stygų tamsiai vyšninės spalvos su dviem boseliais. Jas apie 1955 m. viena iš A.Čepausko dukterų sudegino.

PRANAS DARGIS (1908-1990, Mažeikių aps., Barstyčiuose).

Baigė pradžios mokyklą ir prie jos - ūkio klasę. Iš tėvo išmoko groti fisharmonija, iš brolio - smuiku. Smuiką išmainė į kanklininko Drunos kankles. XIX a. pab. - XX a. pradž. pastarasis gyveno Barstyčiuose. Kaip skambino Druna, parodė jo anūkas J.Puplauskis. Prieš Antrąjį pasaulinį karą šios kanklės dingo. Pagal jas P.Dargis pasigamino naują instrumentą ir juo skambino.

P.Dargis režisavo dramos ratelio spektaklius, pats juose vaidino. 1946 m. ištremiamas į Karagandos sritį. 1956 m. grįžęs dirbo Barstyčių dirbtuvėse mechaniku ir kartu vadovavo moterų oktetui, režisavo dramos ratelio spektaklius. 1970-1980 m. vargoninkavo Barstyčiuose.

P.Dargis buvo ir liaudies menininkas - tapytojas, drožinėtojas, poetas. Kanklėmis skambino savo malonumui, šeimos aplinkoje. P.Dargio repertuaras: "Ateis pavasaris malonus", "Aukštajam dvarely", "Gražių dainelių daug girdėjau", Improvizacijos Nr. 1 - 9, "Jei aš būčiau žvejo vaikas", "Jojau dieną, jojau naktį", "Nusileis saulelė", "Motulė mane barė", "Pašiliais saulelė tekėjo", "Pučia vėjelis", "Rudens melodija", "Rūpinosi tėtušėlis", "Sunkaus gyvenimo draugužį", "Supinsiu dainužę", "Šėriau sau žirgelį", "Šokis", "Verkia tėvas motinėla".

P.Dargio įkankliavimai saugomi Konservatorijos Liaudies muzikos laboratorijoje.

JUOZAS JAUNZEMIS (1856- apie 1938, gyv. Mažeikių aps., Akmenės vls., Alkiškių km.). Ūkininkas. Kankliavo nuo 18 metų. Pats buvo pasidaręs kankles su 13, o vėliau - 25 stygom ir 6 boseliais. Mokėjo skambinti iš natų. LTR 1937 m. J.Jaunzemis įgrojo 4 šokius: "Kadrilių", "Valsą" ir dvi polkas. Kankliininko instrumentas saugomas Kretingos kraštotyros muziejuje (Kr. KM 7843).

VINCAS KLOVAS (?-1984. Gyv. Mažeikių aps., Sablauskų km.). Grojo senovinius šokius ir dainas. Jo kanklės buvę 32 stygų - antrojo tipo instrumentas. Žagarėje gyvenantis J.Dijokas turi V.Klovo darbo 120 stygų netipiškas kankles.

PETRAS LEVICKIS (g. 1922, Raseinių aps., Kelmės vls., Palepšų km., nuo 1961 m. gyv. Kelmės raj., Biliškių km.). Tebeskambinantis kankliininkas. Dirbo kolūkio brigadininku, traktorininku. Dabar - pensininkas. Apie 1942-43 m., nusižiūrėjęs nuo J.Masaičio, pats pasidarė 25 stygų kankles. Šonai - uosiniai, viršus ir apačia iš eglės, varžikliai mediniai. Kanklės buvo nuteptos politūra ir belcu, apytamsės. Tais pačiais metais P.Levickis buvo pasidaręs ir suvalkietiško tipo kankles. Jos skobtinės, iš klevo, viršutinė plokštė - eglinė. Turėjo 18-20 stygų, varžikliai mediniai.

P.Levickis kankliuodavo kaimo pasilinksminimuose, vakaronėse vienas ir kartu su smuikininku S.Labanausku. Skambinti mokėjo ir brolis Pranas.

Dabar kankliininkas groja tik savo malonumui. Be kanklių P.Levickis dar moka groti gitara ir akordeonu.

Kanklėmis skambina: "Prisimenu, kur augau kūdikėliu", "Vieną kartelį ant upės krantelio", polką, suktinį, valsą.Šių kūrinių įrašai saugomi Konservatorijos liaudies muzikos laboratorijoje.

[14]Buračas B. Min. veik.

LIUDVIKAS ŠIUKŠTERIS (1883-1969. Gyv. Šiaulių raj., Kriklių km.). Grojo skobtinėmis drebulinėmis antrojo tipo kanklėmis su 12 stygų. Skambino ir vienas, ir kartu su smuikininku J.Baliutavičium (g. 1906) bei su savo sūnėnu smuikininku S.Alōru (g. 1914). Anot kanklininko dukters S.Milčienės (g. 1906 m., gyv. Šiaulių raj., Micaičių apyl., Varputėnuose), L.Šiukšteris buvo pasidirbęs ir dedamas ant stalo kankles su 40 stygų. Kanklininkas, atrodo, dirbo vargonininku, mokėjo groti ir smuiku. Kanklėmis skambino: "Krakoviaką", "Greitpolkę", "Tigri tigri", "Šeinį", "Mazurpolkę", "Padispaną", "Našliuką", "Vingerką" ir kt. šokius.

PETRAS ZORYS (1839-1938, gyv. Telšių aps., Eigirdžių vls., Badaukių km.). Ūkininkas. Vargonininkas. Skambino 200 metų senumo kanklėmis, "būdavo mielas svečias ne tik kaime, bet taipogi dvare, klebonijoj ir kitur"[15]. Jo kanklės - skobtinės, juodos, 9 stygų, antrojo tipo, tik atvirkštinės. Nuo 1932 m. jos saugomos Telšių "Alkos" kraštotyros muziejuje (TKM 5594).

P.Zorys buvęs ne tik geras kanklininkas, bet ir puikus dainininkas, juokdarys. Anot B.Buračo, buvo žymiausias Žemaitijos kanklininkas. P.Zorio skambinimas liko neužrašytas į fonografo plokšteles. Palaidotas jis Telšių raj., Ūbiškių km. kapinėse. Ant kapo pastatytas gražus paminklas.

JURGIS ALENSKAS (1905-1970, gyv. Marijampolės aps., Veiverių vls., Patašinės km.). Kanklininkas ir kanklių meistras. Kankliuoti nuo 1919 m. mokė A.Degutis ir P.Puskunigis.

Dalyvavo Skriaudžių kanklininkų ansamblyje. Dviese su P.Puskunigiu pakankliuodavo Kauno Radiofone ir kitur. Nuo 1929 iki 1940 metų J.Alenskas vadovavo Skriaudžių ansambliui. 1956 metais ansamblį atkūrus, jame dalyvavo iki paskutinių gyvenimo metų. Muzikos niekur nesimokė, bet pažino gaidas, giedojo chore, prireikus pavaduodavo aplinkinių parapijų vargonininkus.

J.Alenskas buvo nagingas kanklių meistras. Gamintis kankles išmoko iš P.Puskunigio, pagamino virš 100 labai gražių ir puikiai skambančių instrumentų. Remontuodavo ir derindavo fortepijonus, fisharmonijas, vargonus.

Palaidotas Skriaudžių kapinėse.

KITI ŽEMAIČIŲ KANKLININKAI:A. ir K. ABROMAVIČIAI (Raseinių aps., Šiluvos vls., Guodlaukio km.). J.Brazauskas (1914-? Šilalės aps., Pajūrio vls. Kusių km.). Juška (Raseinių aps., Šiluvoje). J.Kazaitis (Raseinių aps., Aliejų km.). Macijauskas (Šilalės vls., Upynoje). J.Mikūta (1910-1978, Skuodo raj., Aukščių km.). K.Plaščinskis (Raseinių aps., Ariogalos vls., Gėluvos km.). Ugintas (Raseinių aps., Aliejų km.). Vaičas (apie 1849-1929, Raseinių aps., Šiluvoje). Vitkus-Antanaitis (Šilalės vls., Laukuvoje). P.Žičkus (Tauragės aps., Gauraičių km.).

P.Damskis (g. 1925, gyv. Akmenės raj., Spaigių km.), Jonušienė (gyv. Telšių raj., Luokėje), V.Joskautas (gyv. Skuodo raj., Veitų km.), M.Rekašaitė (gyv. Kelmės raj., Pavandenės km.), A.Rupšys (g. 1900, gyv. Akmenės raj., Raudonskardės km.), T.Šilinskis (gyv. Telšių raj., Luokėje), Švambaris (gyv. Kelmės raj., Šaukėnuose), D.Taraila (gyv. Šiaulių raj., Bubių apyl.), A.Varkalis (1908-?, gyv. Šilalės raj., Upynoje), J.Varkalis (1909-1985, gyv. Telšių raj., Luokėje), J.Varkalytė-Jačiūnienė (g. 1912, gyv. Telšių raj., Luokėje), P.Vasiliauskas (gyv. Telšių raj., Juozų km.).

7. Suvalkiečių kanklininkai

KAZYS BANIONIS (1906-1989, gyv. Marijampolės aps., Gudelių vls., Eglyniškio km.). Kanklininkas. Mokytojas. Kankliuoti 1916 m. išmokė P.Puskunigis. Baigęs Veiverių mokytojų seminariją, 1925-1970 m. mokytojavo Šiaulių aps., Papilės vls., Žiliuose; Trakų aps., Semeliškėse; Marijampolės raj. Gudeliuose, Ąžuolų Būdoje, Gabravoje. Visur organizavo mokinių kanklių ansamblius. Jiems vadovavo. Mokė skambinti ir gamintis kankles. Nuo 1957 m. dalyvavo Skriaudžių liaudies ansamblyje "Kanklės".

ANTANAS DEGUTIS (g. 1899, Marijampolės aps., Višakio Rūdos vls., Vandenių km.). Dar vaikystėje su šeima apsigyveno Skriaudžiuose. Mokėsi Veiverių mokytojų seminarijoje. Bet, prasidėjus

[15]Buračas B. Min. veik.

Pirmajam pasauliniam karui, seminariją perkėlus į Voronežą, mokytis negalėjo. Dirbo valsčiaus raštininku, apylinkės sekretoriumi, kolūkio revizijos komisijos pirmininku.

A.Degutį apie 1911 metus kankliuoti išmokė P.Puskunigis ir vyresnysis brolis Juozas. 1918 metais pats pradėjo mokyti kankliuoti aplinkinių kaimų jaunimą, rengė vaidinimus, o po jų - kanklininkų koncertus ir gegužines. Savo suburtam ansambliui vadovavo iki 1929 metų.

1956 metais, atkūrus ansamblį, A.Degutis jam vadovavo iki 1979 metų. 1963-1964 metais mokė kankliuoti Skriaudžių aštuonmetės mokyklos mokinius.

A.Degutis sukūrė eilėraščių ir dainų gamtos ir žmogaus grožio, Tėvynės meilės temomis. Kai kurios iš jų yra ansamblio "Kanklės" repertuare: "Sugrįžk", "Miegok saldžiai", "Skamba kanklės", Šienpjovėlis" ir kt.

AMBROZIEJUS KALVAITIS (apie 1857-1916, Šakių aps., Sintautų vls., Katilių km.). Su broliu Bonaventūru organizavo kanklininkų ratelius, gamino kankles. Artimai bendradarbiavo su P.Puskunigiu, atsižvelgdavo į jo pasiūlymus. A.Kalvaitis pagamino apie 32 kankles.

BONAVENTŪRAS KALVAITIS (?-1908, gyv. Šakių aps., Sintautų vls., Katilių km.) - A.Kalvaičio vyresnysis brolis. Kartu su juo apie 1890 m. Katilių km. suorganizavo kanklininkų ratelį. Manoma, kad tai pirmasis Suvalkijoje ratelis. Šitokius 4-6 kanklininkų ratelius subūrė ir kaimyniniuose Kampinių, Lepšių, Pentiškių, Šlamų km. bei Griškabūdyje.

VALENTINAS KALVAITIS (1888-1950, gyv. Šakių aps., Sintautų vls., Katilių km.). B.Kalvaičio sūnus. Kankliuoti išmoko iš tėvo ir dėdės A.Kalvaičio. Organizavo kanklininkų ratelius (išplėtė jų sudėtį iki 20 atlikėjų), pats pagamino apie 200 labai puošnių kanklių.

SIMAS POPIERA (1900-?, gyv. Marijampolės aps., Sasnavos vls., Salamo-Būdos km.). Kankliuoti išmoko iš senelio, grojo jo 10-stygėmis kanklėmis. Mokėjo groti ir kitais instrumentais. LTR į fonografo plokšteles įkankliavo 6 šokius.

LEONAS PUSKUNIGIS (g. 1910, Marijampolės aps., Skriaudžiuose. Lietuvos nusipelnęs treneris. 1931 m. baigė Kauno mokytojų seminariją. 1936 m., - Aukštuosius kūno kultūros kursus. Iki 1943 m. vadovavo Marijampolės sporto apygardai. 1943-1945 metais kalėjo Štuthofo koncentracijos stovykloje. Po karo dirbo Valstybiniame kūno kultūros institute vyresniuoju dėstytoju lengvaatlečių treneriu.Kankliuoti išmoko septynerių metų iš savo tėvo P.Puskunigio. 1977-1979 m. vadovavo Skriaudžių kanklininkų ansambliui. Dabar L.Puskunigis aktyvus ansamblio dalyvis, dažnai kviečiamas pakankliuoti vienas. Populiarina ir savo tėvo kūrybą, noriai dalijasi prisiminimais. Gyvena Skriaudžiuose, senojoje Puskunigių sodyboje.

PRANAS PUSKUNIGIS (1860, Šakių aps., Sintautų vls., Katilių km. - 1946 Marijampolės aps.,Skriaudžiuose). Tėvai buvo išprusę, darbštūs, dori ir gerbiami žmonės. Kadangi neturtingieji kartais pas juos atvažiuodavo pakrikštyti silpnus kūdikius, matyt, todėl tikroji pavardė Vaitiekus ilgainiui virto į Puskunigį.

Kankliuoti P.Puskunigis išmoko aštuonerių metų iš savo dėdės Simano Katiliaus (vengdamas tarnybos caro armijoje, dėdė pavardę pasikeitė į Kalvaičio). Baigė Sintautų pradžios mokyklą ir Veiverių mokytojų seminarijos pirmą kursą. Kaune pramoko vargonininkauti ir dirbo Griškabūdyje, Ščebroje (Suvalkų aps.), JAV lietuvių parapijose, Skriaudžiuose.

Nuo 1906 m. vargonininkaudamas Skriaudžiuose, P.Puskunigis mokė jaunimą kankliuoti, subūrė kanklininkų ansamblį. 1914-1916 metais vadovavo S.Banaičio spaustuvės darbininkų kanklininkų ansambliui Kaune. Žymiausia šio ansamblio išvyka ir savaitę trukę koncertai buvo 1916 m. Rytprūsių mugėje Karaliaučiuje.

1916-1920 m. vėl vargoninkavo Skriaudžiuose, 1920-1923 - gretimoje Plutiškių parapijoje. Ten taip pat subūrė kanklininkų ansamblį. 1923 m. generolo Nagevičiaus pakviestas suorganizavo karo invalidų kanklininkų ansamblį Karo muziejuje ir jam vadovavo. 1924-1926 m. kanklininkų ansamblį įsteigė Kauno 27-ojoje pradžios mokykloje. 1925 m. P.Puskunigio iniciatyva buvo įsteigta Lietuvos Kanklininkų Draugija, 1930 m. - Kanklių muzikos mokykla. Mokyklai vadovavo ir joje dėstė ik 1932 m. Nuo 1932 m. iki pat mirties gyveno Skriaudžiuose. Palaidotas Skriaudžių kapinėse.

P.Puskunigis visą savo gyvenimą paskyrė kanklių ir kankliavimo tradicijos išsaugojimui ir populiarinimui. Jis daug raš

spaudoje, skaitė paskaitas. Taip pat rūpinosi lietuvių kalbos išsaugojimu, jos gryninimu. Kūrė eilėraščius ir dainas, rašė vaizdelius iš kaimo gyvenimo, visur iškeldamas ir labai sudvasindamas liaudies kanklininką. P.Puskunigis yra išvertęs literatūros kūrinių iš rusų ir lenkų kalbų. 1920 m. parašė "Pradžiamokslį kanklių muzikos vadovėlį", kurį 1932 m. suredagavęs išleido J.Strimaitis.

SIMAS STANIULIS (gyv. Kauno aps., Zapyškio vls., Vilemų km.). Stalius. Panemunių kanklininkas, skambinęs dar baudžiavos laikais darytomis kanklėmis. Kanklės - antrojo tipo, dvylikastygės primenančios smuiką. Jų pagaminimo data "1787" įrėžta korpuso šone. "Vestuviniu laikotarpiu dienas ir naktis visoje apylinkėje grodavo vestuvėse"[16]. Kankliavimo tradiciją perėmė trys jo sūnūs - Simas, Jonas ir Motiejus. Broliai kanklėmis dažnai grodavo visi kartu arba šitokiu ansambliu: vienas - kanklėmis, kitas - smuiku, trečias - "boseliu" (pūsline). Grodavo daugiausia šeštadienių vakarais, rugiapjūtės, daržų nuėmimo pabaigtuvėse. Staniuliai buvo labai linksmo būdo žmonės. Anot B.Buračo, dažnai vienas kankliuodavo kanklėmis, kitas pritardavo skambindamas per ant rankos pakabintu dalgiu, trečias - per skardinę virtuvės keptuvę ir būbnijo į katilo ar kubilo dugną. Šitokiai "kapelijai" grojant, būdavo šokama ir dainuojama. Kanklininkai skambindavę ir pavieniui.

SIMAS STANIULIS (1859-1931, gyv. Kauno aps., Zapyškio vls., Vilemų km.) - vyriausiasis S.Staniulio sūnus. Buvo raštingas, dainuodavo ir grodavo vestuvėse, giedodavo ir laidotuvėse. Jis liko gyventi tėvo troboje ir paveldėjo kankles. Buvo stalius, darė kankles, smuikus, įvairias dūdas, būgnelius, ragelius ir kt. instrumentus. Kanklėmis skambindavo šventvakariais ar laisvalaikiu "jei tik būdavo kam klausyti", bei vestuvėse, vakaruškose, patalkiuose, kur "rėždavo savuosius šokius: kepurinę, aguonėlę, žvirblelį, laivelį ir kt. senuosius šokius". Palaidotas naujosiose Zapyškio kapinėse. Užnemunės kanklininkų papročiu "kankles mirusiam kanklininkui deda ant kapo, kad, vėjui pučiant, jos mirusiam grotų iki jos supūtų ten"[17]. Bet ant Simo Staniulio kapo kanklės padėtos nebuvo.

JONAS STANIULIS (1862-1939). Buvo stalius. Meistraudamas bei grodamas keliavo Nemuno pakrančių kaimais. Buvo linksmo būdo, pasakorius. Kai jam buvo 13 metų, kanklėmis grojo ganykloje prie bandos, šventadienių vakarais vakaronėse ir piemenų Sekminių vaišėse. Nuo 16 m. grojo jaunimo susibūrimuose. Kankliavimą taip mėgo, kad kartais per naktis skambino Dievogalos girioje ligi saulėtekio. Darė kankles sau ir kitiems bei pardavimui. Grojo klarnetu, smuiku, bet mėgstamiausias instrumentas buvo kanklės. Jo kanklės buvo antrojo tipo instrumentas, turėjo 12 stygų. J.Staniulis 3 m. gyveno JAV, grįžęs į Lietuvą, gyveno ir mirė baisiam skurde.

KITI KANKLININKAI: A.Aleksynaitė (gim.1918, Kauno aps., Veiverių vls., Patašinės km.); V.Bartuška (gim. apie 1858-?, gyv. Marijampolės aps., Tarsučių km.); J.Šečkus (gim. 1909, Brukline. Mirė 1982, Prienų raj., Skriaudžiuose).

J.Ališauskienė-Kulbušauskaitė (g. 1932, Marijampolės aps., Veiverių vls., Mauručių km.). Kankliuoja nuo 1956 m.

A.Garkauskienė-Mikušauskaitė (g. 1923, Marijampolės aps., Prienų vls., Šiauliškių km., vėliau persikėlė gyventi į Skriaudžius). Kankliuoja nuo 1951 m.

A.Liorentienė-Veiverytė (g. 1929, Marijampolės aps., Veiverių vls., Lizdeikių km.). Skriaudžių ansamblyje nuo 1958 m., kankliuoti išmokė A.Degutis.

O.Maknevičienė-Žukauskaitė (g. 1940, Prienų raj., Skriaudžiuose). Kankliuoti išmoko 7 m. iš puseserės L.Valaitytės, P.Puskuniglo mokinės.

O.Naudžiuvienė-Gustaitytė (g. 1920, Marijampolės aps., Veiverių vls., Paviemuonio km.). Skriaudžių ansamblyje dainuoja ir kankliuoja nuo 1956 m.

[16]Buračas B. Min. veik.
[17]Buračas B. Min. veik

KANKLININKAI, SKAMBINANTYS SUVALKIETIŠKOJO TIPO KANKLĖMIS

STANISLOVAS RUDIS 1880 Panevėžio aps., Krekenavos vls., Mučiūnų km. – 1949 Panevėžio aps., Krekenavoje). Savamokslis stalius, statybininkas, kanklininkas, kanklių meistras. O.Rudienės liudijimu, S.Rudis kankliuoti pradėjo apie 1920 m., paveiktas skudutininko ir kanklininko V.Kadžio (jaunalietuvių vado, sušaudyto 1941 m.). Šis, anot O.Rudienės, konsultuotis kanklių gamybos ir kankliavimo reikalais vykdavęs pas P.Puskunigį į Skriaudžius. Vėliau su P.Puskunigiu konsultavosi ir S.Rudis.

S.Rudis dirbo suvalkietiškojo tipo kankles, iš pradžių su 12 stygų, vėliau - 16-18-20 - čia ir su dvigubom stygom. Jo darbo instrumentai buvo inkrustuoti. Raštus kūrė abu su žmona. S.Rudis iš viso padarė apie 2000 kanklių. Jis mokė kankliuoti savo ir kitų apylinkių žmones. 1932 m. buvo subūręs iš 20 atlikėjų Krekenavos kanklininkų ansamblį. Muzikantai kankliuodavo bei dainuodavo savo malonumui, neretai ir koncertuodavo Panevėžio, Radviliškio, Ukmergės apylinkėse. 1933 m. koncertavo žemės ūkio parodoje Kaune.

S.Rudis palaidotas Krekenavos kapinėse. Ant paminklo iškaltos kanklės ir užrašas: "Čia ilsisi Stasys Rudis, tautos vaidila, garsus saugotojas".

ONA RUDIENĖ-SLAVINSKAITĖ (g. 1910, Panevėžio aps., Ramygalos vls., Pavermenio dvare. Nuo 1930 m. gyvena Krekenavoje). Pradžios mokyklos nebaigė, nes reikėjo tarnauti pas ūkininkus. Mažiau grojo jaunystėje, bet po vyro S.Rudžio mirties 1949 m. kankliuoja dažnai. Skambina savo malonumui, dalyvauja įvairiuose renginiuose, koncertuose. Kankliuoti išmoko iš S.Rudžio, už kurio ištekėjo 1934 m. O.Rudienė groja su kanklėmis, pagamintomis 1938 m. su 20-čia dvigubų stygų. Skambina iš klausos ir iš numerinių gaidų. Repertuarė virš 30 kūrinėlių. 1989 m. instrumentologinės ekspedicijos metu į magnetofono juostą įskambino 11 kūrinėlių. Moka apie 100 dainų.

O.Rudienės repertuaras: "Akmenės valsas", "Dėdės polka", "Gaidžio polka", "Pasiutpolkė", "Žvaigždutės valsas"; dainos "Bekono lopšinė", "Ko palinkot žilvičiai", "Našlaitės rauda", "Tai buvo gražūs vakarai", "Vilkas pilkas".O.Rudienės įrašai saugomi Lietuvos konservatorijos Liaudies muzikos laboratorijoje.

REGINA DANIŪNIENĖ-DEŠRYTĖ (g. 1919 m. Panevėžyje). Farmacininkė. Kankliuoja nuo 1940 m. Skambinti pamokė O.Mikulskienė Vilniuje(Kanklių grupė prie K.Čiurlionio vyrų choro (vad. A.Mikulskis). Dabar koncertuoja kartu su K.Marcinkevičiene, rečiau su O.Rudiene ir V.Vaitekūniene. Repertuare dainos, šokiai.

JONAS DILYS (g. 1907, Rokiškio aps., Svėdasų vls., Sliepsiškio km.–1989, Kupiškio raj., Šaukliškių km.).

Būdamas 25 m., skambinti išmoko iš Svėdasų kanklininkų: O.Mikuckienės, P.Vinkšnelio, E.Žvirblienės ir kt.

Mėgo skambinti ir dainuoti pagal Maironio žodžius. Kankliuodavo tik senas melodijas. Natų nepažinojo, kankliavo iš klausos.

VALERIJA IKAMIENĖ-JOKUBĖNAITĖ (1888 gimė Biržų aps., Papilio vls., Gervelėnų km. – 1961 Eiskudžių km.). Kankliuoti išmoko iš savo tėvo. Suvalkietiškojo tipo kanklėmis skambino dainas, giesmes, šokius.

JADVYGA GALINAUSKIENĖ-TALMONTAITĖ (g. 1931, Panevėžio aps., Krekenavos vls., Pempių km. Nuo 1959 m. gyvena Radviliškio raj., Pociūnėlių km.). Mokytoja. Nuo 1942 m. skambina S.Rudžio gamybos 20 dvigubų stygų kanklėmis. Skambinti mokė Ona ir Stanislovas Rudžiai. J.Galinauskienės repertuaras: valsai, polkos, suktinis, liaudies dainos ir kt. Moko kankliuoti Pociūnėlių vid. m-los mokines.

BRONISLAVAS GASYS (g. 1933, Utenos aps., Gedimino km. Dabar gyvena Utenoje). Vairuotojas ir suvirintojas. Kankliuoja nuo 10 metų, savo darbo perdirbtomis iš citros kanklėmis. Skambinti pamokė giminaitis. Kankliuoja savo malonumui, kartais koncertuoja Utenoje. B.Gasys moka groti triūba, akordeonu, mandolina, smuiku. Dažnai skambina kartu su kanklininku J.Kurlavičiumi.

1989 m. instrumentologinės ekspedicijos metu į magnetofono juostą įskambino 4 kūrinėlius.

B.Gasio repertuaras: "Dėdės polka", "Kaimiškas valsas", "Polka", "Žilas ožys barzdą krato".

JADVYGA KRIKŠČIŪNAITĖ (g. 1919 m. Čikagoje, 1922 m. grįžo į Panevėžio aps., Krekenavos vls., Mučiūnų km. Nuo 1988 m. gyvena Krekenavos apyl., Švenčiuliškio km.).

1938 m. išmoko kankliuoti iš S.Rudžio mokinės O.Padvelkienės. Skambina daugiausia savo pačios sukurtas dainas, taip pat S.Rudžio repertuarą. Kanklininkė kuria eilėraščius, tapo, audžia. 1951 m. ištremta į Sibirą, Tomsko sritį. Brangiausias daiktas, kurį ji suspėjo pasiimti, buvo kanklės. Nors ir sunkiai dirbdama miško pramonėje, rasdavo laiko pakankliuoti. Kartais paskambindavo kartu su smuikininku J.Gvazdausku. 1959 m. grįžo į Lietuvą ir tebekankliuoja iki šiol.

Skambina su S.Rudžio padarytomis kanklėmis iš 20-ties dvigubų stygų. Groja iš klausos, bet pažįsta ir natas. 1989 m. instrumentologinės ekspedicijos metu į magnetofono juostą įskambino 7 kūrinėlius.

J.Krikščiūnaitės repertuaras: maršas; polkutė "Trys sesutės"; valsas "Ant ežero melsvų bangų"; dainos - "Ant Vilijos kranto smėlėto", "Oi kaip norėčiau", "Spalio 2-oji aušo Lietuvoje", "Supinsiu dainužę".

J.Krikščiūnaitės įrašai saugomi Lietuvos konservatorijos Liaudies muzikos laboratorijoje.

STANISLOVAS KURČAS (g. 1922 m. Panevėžio aps., Krekenavos vls., Mackonių km.). Nuo 1948 m. gyvena Raseinių raj., Ariogalos apyl., Gėluvos km.). Baigė Raguvėlės mechanikų mokyklą, dirbo Ariogaloje. Šiuo metu pensininkas. Muzikuoti pradėjo nuo 15 metų. Kankliuoti paskatino ir išmokė sesuo S.Žvingelienė-Kručaitė (1918-1987). Ji apie 1936-1937 m. grojo Krekenavos kanklių ansamblyje, kuriam nuo 1932 metų vadovavo kanklių meistras ir kanklininkas S.Rudis. S.Kručas iš sesers ir S.Rudžio perėmė P.Puskunigio suvalkietiškąjį kankliavimo būdą. Suaugęs kankliavo nereguliariai. Vėl pradėjo kankliuoti išėjęs į pensiją. Turi trejas kankles: su 20-čia stygų (J.Lašo padirbtos), su 16-ka dvigubom ir 40-čia stygų (S.Rudžio pagamintos). 40-ties stygų kanklės naudotos kaip bosinės S.Rudžio kanklininkų ansamblyje.

S.Kručas kankliuoja savo malonumui, kartais pasirodo ir koncertuose. Šiaip įvairiose šventėse, vėstuvėse ir kt. renginiuose daugiausia griežė smuiku. 1950-1951 m. Gėluvos kultūros namuose suorganizavo kaimo kapelą. Kanklininkas naujų kūrinių mokosi iš klausos. 1988 m. instrumentologinės ekspedicijos metu į magnetofono juostą įskambino 8 kūrinėlius.

S.Kručo repertuaras: valsas "Kad aš turėčiau", "Kalakutų barškalų polka", "Žvylių valsas", dainos - "Kėliau kėliau kuo anksčiausiai", "Močiute, širdele, tu mano miela", "Miegok ramiai", "Gražių dainelių daug girdėjau", "Tėvelis negrįžta namo".

S.Kručo įrašai saugomi Lietuvos konservatorijos Liaudies muzikos laboratorijoje.

JONAS KURLAVIČIUS (g. 1914 m., Vitebske. Nuo 1982 m. gyvena Utenoje). Vairuotojas. Dabar pensininkas. Nuo 1935 m. skambino su 13-kos stygų J.Luimos gamybos kanklėmis, o nuo 1938-17 su dvigubų stygų J.Lašo padirbtomis kanklėmis. Kankliuoti išmokė kaimynas K.Grigonis, vėliau mokė P.Šulga. Kanklininkas skambina savo ir artimųjų malonumui, kartais dalyvauja koncertuose. 1989 m. instrumentologinės ekspedicijos metu į magnetofono juostą įskambino 10 kūrinėlių.

J.Kurlavičiaus repertuaras: "Aš verkiau parimus", "Anksti rytą atsikėlęs", "Buvo naktys švento Jono", "Gimnazistų valsas", "Sakyk sesute", "Pas mano tetą yra gilus tvenkinys", "Polka", polka "Ištekės Marceliukė", "Plaukia sau laivelis", "Pupų Dėdės polka".

MORTA MINKEVIČIENĖ-ROŽANSKAITĖ (g. 1918 m., Panevėžio aps., Rozalime). Baigė Panevėžio amatų mokyklą. Mezgėja. Kankliuoti išmoko iš Svėdasų kanklininkų (vad. P.Vinkšnelis) apie 1938 m. 1953 m. įsigijo J.Lašo darbo kankles. Skambina ratelius, šokius, pritaria dainoms, šventoms giesmėms.

Dabar M.Minkevičienė skambina mažai, nes nemato.

KONSTANCIJA MARCINKEVIČIENĖ-VIRŽONYTĖ K (g. 1924 m., Jonavoje. Nuo 1934 m. gyvena Panevėžyje). Farmacininkė. Kankliuoja nuo 1935 m. su S.Rudžio pagamintomis 20-ties dvigubų stygų kanklėmis. Skambinti mokė P.Bliūmas ir J.Glebavičiūtė. K.Marcinkevičienė turi muzikinį pasirengimą - yra smuikininkė. Vadovauja smuikininkų ansambliui ir kanklininkų būreliui. Kankliuoja dainas, šokius, įvairias melodijas. Paskambina kartu su R.Daniūniene, V.Vaitekūniene, O.Rudiene. Daug koncertuoja.

VALERIJA STASEVIČIENĖ-TALMONTAITĖ (g. 1926 m., Panevėžio aps., Krekenavos vls., Pempių km. Dabar gyvena Radviliškio raj., Ožaičių km.). Melžėja, pensininkė. Kankliuoja nuo 1941 m. S. Rudžio

darbo 16 dvigubų stygų kanklėmis. Skambinti išmokė Stanislovas ir Ona Rudžiai. Daugiausia kankliuoja savo malonumui.

ELENA ŠIRMULIENĖ-GURSKYTĖ (g. 1923 m., Šiaulių aps., Radviliškio vls., Vadaktų km. Nuo 1949 m. gyvena Panevėžio raj., Naujamiestyje). Farmacininkė. Nuo 1943 m. skambina S.Rudžio darbo kanklėmis. Groti išmokė O.Rudienė. E.Širmulienė skambina šokius, pritaria dainoms. Koncertavo įvairiuose minėjimuose, apžiūrose, koncertuose.

AGOTA TAMULAITIENĖ (g. 1917 m. Šakių aps., Jankų vls., Lūšnos km. Nuo 1986 m. gyvena Jurbarko raj., Seredžiuje). Mokėsi Zarasų aps., Antalieptės bei Kauno žemės ūkio ir amatų mokyklose. Kanklėmis skambinti išmoko dar vaikystėje, besimokydama Antalieptėje. Ten buvo šešių ar septynių mergaičių kanklių ansamblis. Jam vadovavo auklėtoja - slaptoji vienuolė Sesuo Stanislava. Kanklininkės skambino šokius, pritardavo dainoms bei šventoms giesmėms. Vėliau kankliuoti mokėsi iš kanklių meistro ir kanklininko S.Jasiulaičio, gyv. Marijampolės aps., Višakio Rūdoje.

A.Tamulaitienė skambino vienuolikastygėmis suvalkiečių kanklėmis, kurios apie 1940 m. sudegė. Iki 1989 m., kol neįsigijo K.Naudžiaus padirbtų kanklių, neskambino. Prisimena tik valsą "Pavasarėlis" ir polką "Rožytė". Šiek tiek pažįsta natas.

GENĖ TREINIENĖ-ZAZIRSKAITĖ (g. 1925, Utenos aps., Liaumuškių km. N 1987 m. gyvena Utenoje). Fasuotoja. Pensininkė. Kankliuoja nuo 1942 m.. Skambinti pamokė B.Motiejūnas. Skambina J.Lašo pagamintomis 17 dvigubų stygų kanklėmis. Savo malonumui kankliuoja įvairi melodijas, pritaria dainoms.

ELENA -VANDA VAITEKŪNIENĖ-NEBILEVIČIŪTĖ (g. 1926 m., Panevėžio aps., Krekenavoje). Skambinti kanklėmis 1938 m. išmoko iš O.Rudienės. Savo malonumui kankliuoja visą gyvenimą. Prieš porą metų pradėjo koncertuoti kartu su O.Rudiene, o nuo 1989 m. - su panevėžietėmis R.Daniūniene ir K.Marcinkevičiene. Kanklėmis skambina šokius, pritaria dainoms, kankliuodama dainuoja. Groja J.Lašo padirbtomis 16 dvigub stygų kanklėmis. Naujų kūrinių mokosi iš klausos. 1989 m. instrumentologinės ekspedicijos metu į magnetofono juostą įskambino 6 kūrinėlius.

E.V.Vaitekūnienės repertuaras: "Kareiv daina", "Našlės valsas", "Pasiutpolkė", polka "(jūs akys", "Smuikos polka", "Ušlaušių maršas"

E.V.Vaitekūnienės įrašai saugomi Lietuvos konservatorijos Liaudies muzikos laboratorijoje.

III. TRADICINIS KANKLIAVIMAS

1. Šiaurės rytų aukštaičių skambinimas

Išliko labai mažai duomenų apie tai, kaip buvo skambinama šiaurės rytų aukštaičių penkiastygėmis kanklėmis. Remiantis Z.Slavinsko darbu "Lietuvių kanklės", LTR saugomais 1935-1937 m. fonografo įrašais ir 1989 m. instrumentologinės ekspedicijos medžiaga aukštaitiško kankliavimo būdus tik bandoma atstatyti. Ir pagal šykščias žinias atrodo, kad jie labai archaiški, kaip ir senosios šiaurės rytų aukštaičių kanklės.

DERINIMAS. Šiaurės rytų aukštaičiai kankles derino didžiųjų ir mažųjų sekundų pentachordu: trumpiausiąją penktąją stygą su ilgiausiąja pirmąja kvintos intervalu, likusias nuo viršaus žemyn - sekundomis. Perbraukdami pirštu patikrindavo, ar gerai dera. Derino ir vien kvintomis. "Taisant striunas taiko kas penktą striuną (į kvintas), o kada penktos nepritinka, taiso kas trečią (į terciją) - tokiu būdu sutaiko visas striunas"[1]. Tačiau kanklių garsynai skiriasi, nes, suderindami instrumentą, sutartinių skambintojai sunkiai skiria didžiųjų ir mažųjų sekundų intervalus.

Skambinant sutartines, užgaunamos viena arba dvi stygos: vieną stygą, jei norima išgauti tik vieną melodijos garsą; dvi, jei sekundinį sąskambį.

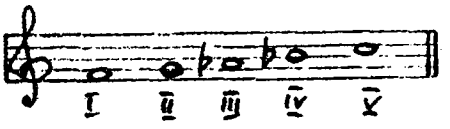

Jono Ivanausko kanklių garsynas
(šfr. J.Z.Slavičnas-Slavinskas)

Martyno Lapienės kanklių garsynas
(šfr. Z.Slavičnas-Slavinskas)

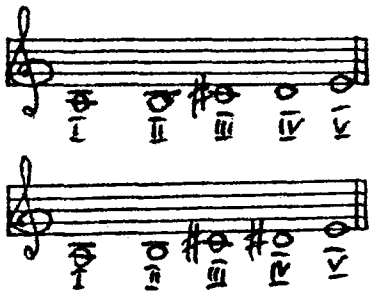

Petro Lapienės tų pačių kanklių garsynai
(šfr. Z.Slavičnas-Slavinskas)

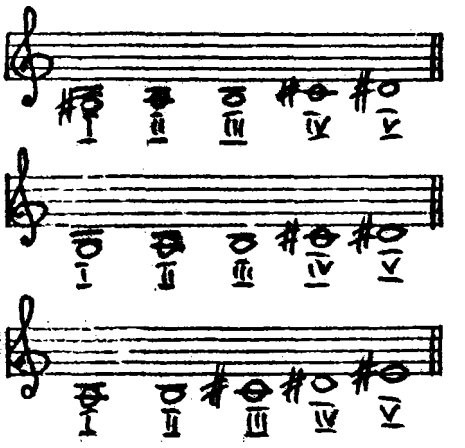

Jono Plepio tų pačių kanklių garsynai
(šfr. Z.Slavičnas-Slavinskas)

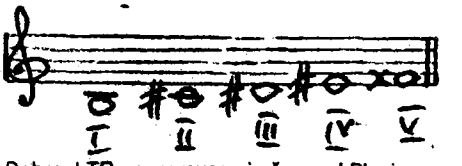

Dabar LTR saugomuose įrašuose J.Plepio kanklės suderintos šitaip
(šfr. V.Palubinskienė)

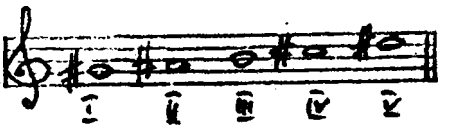

Mykolo Lapienės kanklių garsynas
(šfr. Z.Lsavičnas-Slavinskas)

[1] Lietuviškos kanklės (autorius nežinomas) // Garsas Amerikos lietuvių . - Pitsburg, 1887, Nr. 30.

KANKLIŲ LAIKYMAS

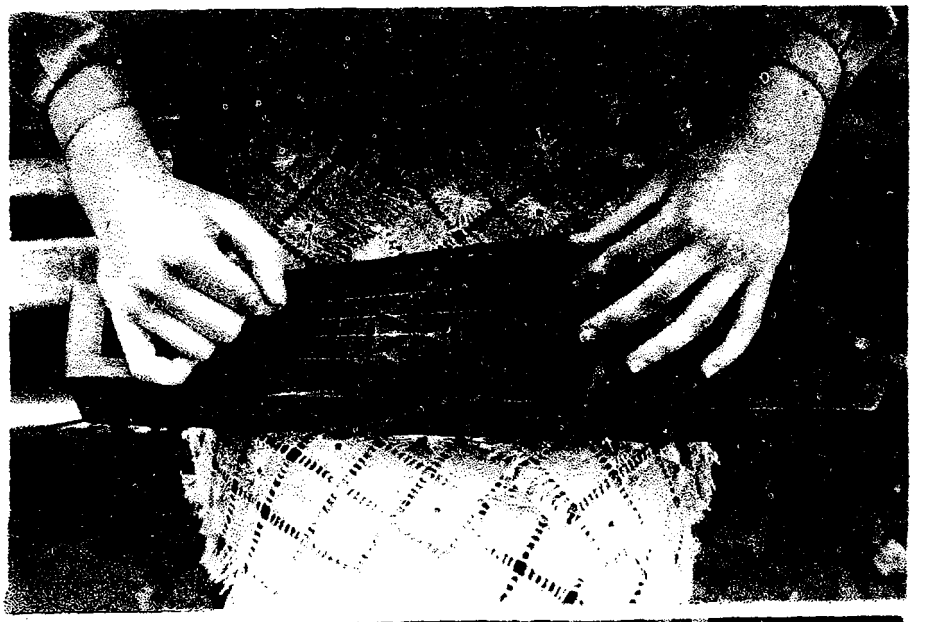

1. Šiaurės rytų aukštaičiai

2. Vakarų aukštaičiai ir žemaičiai

3. Suvalkiečiai

KANKLIŲ LAIKYMAS. Šiaurės rytų aukštaičiai kankles laikė pasidėję ant kelių arba ant stalo, trumpiausiąja styga į save. Kanklės gulėdavo lygiai, nepasvirusios. P.Lapienės ir A.Sabaliausko tvirtinimu, kankliuodavo ir atsigulę, pasidėję instrumentą ant krūtinės arba ant pilvo. Anot Plepienės, J.Plepys kartais dėdavo kankles ant kairės rankos. (Kanklių laikymas žiūr. 1 nuotraukoje 54 psl.).

RANKŲ PADĖTIS. GROJIMO BŪDAI. Kanklininkai rankas laikė instrumento galuose. Per stygas braukė dešinės rankos antrojo piršto nagu nuo savęs. Stygas užgaudavo ne per kanklių vidurį, bet beveik prie krašto. Kairės rankos riešas truputį pakeltas virš viržiklių. Šios rankos pirštai paruošti užgauti arba dengti stygas. Kartais kairiąja ranka kanklės prilaikomos už galo.

Kanklininkas P.Lapienė skambindamas sutartines, kartais naudojo ir dešinės rankos pirmąjį pirštą. Tada stygą užgaudavo šio piršto minkštąja puse nuo savęs (pvz., atlikdamas sutartinę "Obelyt gražuolyt" - e^1 stygą). Skambinant sutartines, kitų pirštų nenaudojo. Stygų skambesį tildė ne iš karto, esą gražiau gaudžia. Šokį "Kazokėlis" (Astriškų maršą) skambino dešinės rankos antrojo piršto nagu (braukė nuo savęs) ir kairės rankos pirmuoju, antruoju bei trečiuoju pirštais. Skambindamas sutartines, jas kartu giedojo. Pirmą posmą pagiedodavo pirmu balsu, paskui paskambindavo ir vėl giedodavo tą patį.

Kanklininkai J.Plepys ir J.Ivanauskas kankliuodami taip pat braukė dešinės rankos antrojo piršto nagu per stygas nuo savęs, kartais minkštąja piršto dalimi ir į save. Kairės rankos riešą laikė virš varžiklių. Šios rankos keturiais ar netgi visais pirštais buvo pridengiamos nuskambėjusios stygos. Stygas pridengdavo, kad jos negaustų ir labiau išryškėtų sekundų sąskambiai. Skambindami užgaudavo po dvi, kartais ir po vieną stygą. Suvirpindami dvi stygas, pirmąją užgaudavo kaip foršlagą. Ši styga užkabinama greitai ir trumpai; toliau lyg ir sunkesniu judesiu suvirpinama antroji styga. Perbraukus per abi stygas, dešinės rankos antrojo piršto nagas atsiremia į kitą stygą.

Nors kankliuojamųjų ir giedamųjų sutartinių pavadinimai sutampa, bet jos atliekamos skirtingai. Skiriasi netgi melodijos, dėl to kanklininkai giedodavo tik pirmą posmą.

J.Plepys sakė, kad "kanklės neturi jėgos ir smarkumo, todėl jomis skambina namie"[2]. Penkiastygės kanklės buvo namų muzikos instrumentas. Sutartinėms skambinti užteko penkių stygų.

SKAMBINIMO METODIKA. DERINIMAS. Kanklių garsynas priklauso nuo kiekvieno instrumento konstrukcijos. Skambinant liaudies kanklininkų pagrotas ir iššifruotas sutartines, kankles perderiname pagal šių sutartinių garsyną. Jei kanklės mažesnės ir stygos trumpesnės, tai iššifruotas sutartines skambinti ta derme, kuria instrumentas geriausiai skamba. Reikia tik stengtis išlaikyti autentiškos sutartinės dermę

RANKŲ PADĖTIS. GROJIMO BŪDAI. Kairės rankos riešas kartais remiasi į varžiklius, bet dažniau pakeltas virš jų, o visi pirštai dengia stygas. Dešinės rankos antrojo piršto nagu virpinant stygas, atitinkami pirštai pakeliami. Tipiškiausia braukimo kryptis - nuo savęs. Stygų užgavimas dešinės rankos antrojo piršto vidine puse į save - ne toks tipiškas.

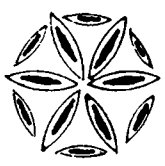

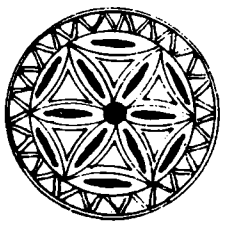

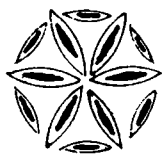

[2]Slavinskas Z. Lietuvių kanklės. - P. 280.

2. Vakarų aukštaičių ir žemaičių kankliavimas

Apie skambinimą vakarų aukštaičių ir žemaičių kanklėmis turime žinių iš literatūros šaltinių (pradedant XIX a), B.Buračo archyvo rankraščių, Z.Slavinsko studijos "Lietuvių kanklės" (1937) bei iš 1987-1988 m. instrumentologinių ekspedicijų. Pagal šiuos duomenis aukštaičių ir žemaičių kankliavimas iš esmės yra toks pat. Skambinimo būdai rekonstruojami remiantis minėtais literatūros šaltiniais, archyvų įrašais bei tebeskambinančių kanklininkų grojimo tradicija, kuri dar teberusena, nors buvo manoma, kad ji visiškai užgeso XX a. I pusėje.

DERINIMAS. Vakarų aukštaitis veliuoniškis K.Masaitis kankles derino D-dur tonacija. Pagal įrašus ir J.Čiurlionytės iššifruotas melodijas manoma, kad kanklių garsynas galėjo būti šitoks:

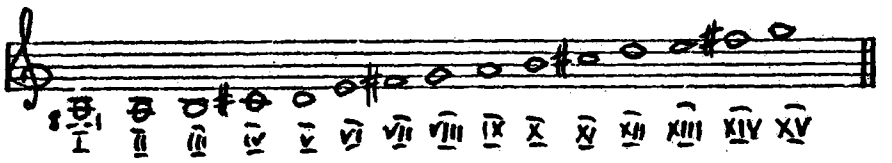

Kazimiero Masaičio kanklių garsynas
(šfr. V.Palubinskienė)

Žemaitis S.Abromavičius kankles derino F-dur tonacija. Tai pavyko nustatyti, analizuojant išlikusius kanklininko įrašus. Mačiusieji ir girdėjusieji S.Abromavičių grojant, kanklių derinimo neprisimena arba iš viso nežino, kaip jos buvo derinamos. Išlikusiuose įrašuose apatinės (pirmosios) stygos negirdėti. Galimas daiktas, kanklininkas jos ir nenaudojo. Apklausus kitus žemaičių kanklininkus ir lyginant jų kanklių derinimą, atrodytų, kad pirmoji styga galėjo būti c arba f. Likusios stygos suderintos c^1 d^1 e^1 f^1 g^1 a^1 b^1 c^2 d^2 e^2 f^2.

S.Abromavičius kanklių garsynas:

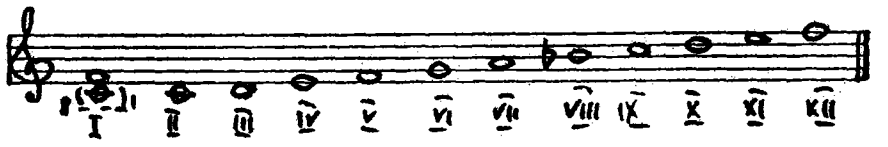

Stanislovo Abromavičiaus kanklių garsynas
(šfr. V.Palubinskienė)

Kiti žemaičiai - P.Dargis ir P.Levickis kankles derina F-dur ir A-dur tonacija.

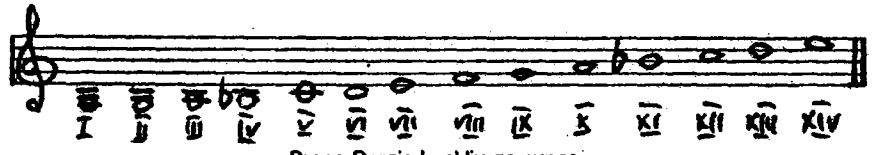

Prano Dargio kanklių garsynas
(šfr. N.Visockaitė)

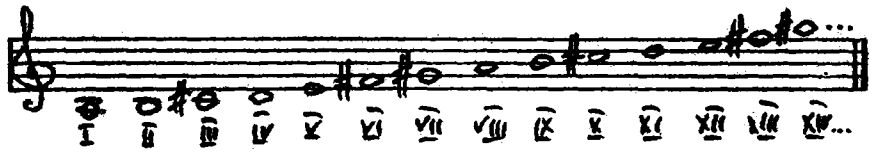

Petro Levickio kanklių garsynas
(šfr. N.Visockaitė)

LTR įrašuose S.Abromavičiaus kanklės skamba beveik Fis-dur tonacijoje. Atrodo, per ilgą laiką ir perrašinėjant iš fonografo plokštelių į magnetofono juostas, įrašai truputį paaukštėjo. F-dur tonacijoje suderintos kanklės gerai tinka prie smuiko ir balso.

KANKLIŲ LAIKYMAS. Vakarų aukštaičių ir žemaičių kanklininkai grodavo sėdėdami, pasidėję kankles ant kelių horizontaliai. Varžikliai - muzikanto kairėje pusėje, trumpiausioji styga prie atlikėjo. Pasitaikė, kad instrumentą laikydavo atvirkščiai - ilgiausioji styga į save. Bet tada ir grodavo atvirkštinėmis kanklėmis. Šitaip skambindavę kairiarankiai, pavyzdžiui, P.Zorys.

Norėdami išgauti stipresnį garsą, kankles dėdavo ant stalo. Šiaulių aps., Padubysio vls., Jonelaičių km. kankles guldydavo ant pavožto kubilo[3]. Apie kankliavimą stovint ar einant yra žinių tik iš Mažosios Lietuvos[4]. Bet keli Lietuvos muziejų eksponatai rodo, kad kanklės galėjusios būti pasikabinamos per pečius ir Žemaitijoje. Jų apačioje yra pritaisytos vielos kilpos, greičiausiai, virvelei įverti. (Kanklių laikymą žiūr. 2 nuotraukoje 54 psl.).

K.Masaitis kankles laikė kiek statmenai ant kelių, kartais dėdavo ant stalo, kad garsiau skambėtų. Kankles visuomet guldė trumposiomis stygomis į save. J.Masaitis kankles laikydavo bemaž statmenai ant kelių.

S.Abromavičius kankles dėjo ant stalo arba ant paaukštintos kėdės, kartais ant kelių. Anot muzikanto, kanklės "ant kelių glušai skamb"[5]. Kankles pasidėdavo ant kelių, kai skambindavo savo malonumui arba artimiesiems. Ir vienaip, ir kitaip, kankles laikydavo tradiciškai: varžikliai būdavo kairėje, trumposios stygos į atlikėjo pusę. P.Dargis grodamas kankles irgi laikė ant kelių.

Dėl silpnos sveikatos grojo pusiau gulomis: kaire ranka prilaikė instrumentą, o dešine skambino

P.Levickis, skambindamas paties sugalvotu būdu, laikė kankles ant kelių horizontaliai, o braukiamuoju (J.Masaičio) būdu - pasistato bemaž statmenai.

RANKŲ PADĖTIS. GROJIMO BŪDAI. Vakarų aukštaičiai ir žemaičių kanklininkai grodavo braukiamuoju būdu. Kairės rankos pirštais iš viršaus dengiama kas antra styga (arba, rečiau, pirštai laikomi tarpustygiuose), o braukiama nuo savęs dešinės rankos antrojo piršto nagu. Braukiama buvo ir mediniu, plastmasiniu arba paukščio plunksnos brauktuku. Kairės rankos pirštais neretai užkabinamos ir smulkesnės melodijos natos, pagražinimai (foršlagai, melizmos).

Pasitaikę keli kankliavimo su pirštais atvejai nėra būdingi. Toks grojimas, kai dešinės rankos pirštais vedama melodija, o kairės - atliekamas pritarimas (turavojimas), yra greičiau pritaikytas kanklėms iš kitų instrumentų (pavyzdžiui, gitaros). Žinomas tik vienas (irgi abejotinas) "gnaibomojo" būdo (pirmuoju ir antruoju pirštais sugnybant stygą į viršų) atvejis.

B.Buračas pastebi, jog P.Zorys "grodavo labai mikliai stygas gaudydamas abiejų rankų pirštais"[6]. Tiesa, J.Jaunzemis, skambino lyg irgi panašiai. Bet šis kanklininkas - latvių kilmės ir grojimo būdą galėjo pasisavinti iš kaimyninės Kuršžemės, kur kankliavimas su pirštais buvo gana populiarus. P.Levickio kankliavimą su pirštais negalima laikyti tradiciniu, nes kanklininkas jį sugalvojo pats.

A.Tamulaitienė, nors skambinusi suvalkietiškomis kanklėmis, bet naudojo artimesnį vakarų aukštaičiams ir žemaičiams kankliavimo būdą. Nereikalingas sąskambiui stygas taip pat dengė kairės rankos pirštais. Juos laikė netoli stygų vidurio. Dešinės rankos pirštais (pirmuoju, antruoju ir trečiuoju) laikomu kauleliu, plastmasiniu brauktuku arba degtuku braukė per stygas nuo savęs. Užgaudavo po vieną, dvi arba tris stygas. Kiek A.Tamulaitienė prisiminė, kankliuodama naudojo įvairias pirštų padėtis. Įdomiausia, kad nė vieno piršto nelaikė vietoje. Skambindama juos kilnojo. Penktąjį pirštą laikė pakeltą.

K.Masaitis rankas laikė virš kanklių, ties instrumento viduriu. Kairės rankos pirštais dengė nereikalingas sąskambiui stygas. Naudojo įvairias pirštų padėtis. Liudininkė K.Masaitienė (g. 1912, K.Masaičio sūnaus Tado žmona) pasakojo, kad kanklininkas nė vieno piršto nelaikė vienoje vietoje, juos nuolat perkėlinėdavo. Stygas užgaudavo pagaliuku arba degtuku. Pagaliuką laikė dešinės rankos pirmuoju, antruoju ir trečiuoju pirštais. Braukė per stygas nuo savęs. Melodijų pagrąžinimus ir šešioliktines natas išgaudavo kairės rankos pirmuoju ar antruoju pirštais.

Panašiai, tik braukdamas per stygas dešinės rankos antrojo piršto nagu, skambino ir J.Masaitis. Anot P.Levickio, šis kanklininkas taip pat nuolat perkėlinėdavo kairės rankos keturis

[3]Slavinskas Z. Min. veik, - P. 279.

[4]Gotthold F. Ueber die Kanklys und die Volksmelodien der Littauer// Neue Preussische Provinzial - Blätter, IV. - Königsberg, 1847. - S. 241-296.

[5]Slavinskas Z. Min. veik. - P. 279

[6] Buračas B. Kaip gyveno ir mirė žemaičių kanklininkas Zoris// Ūkininko patarėjas. - K., 1937, Nr. 1 - P. 13.

pirštus.

K.Masaitienė taip pat tvirtino, jog K.Masaitis skambinęs ne tik pagaliuku, bet ir pirštais užkabindamas stygas ir lyg patraukdamas jas į viršų. Dešinės rankos pirštais skambino melodiją, o kairės - pritardavo. Deja, nei įrašų, nei kitų rašytinių šaltinių apie K.Masaičio pirštinį grojimą nėra.

S.Abromavičius dešinės rankos pirmuoju, antruoju ir trečiuoju pirštais taip pat laikė šakaliuką. Juo braukė per stygas nuo savęs ties rezonansine skyle. Beje, Z.Slavinskas rašo, kad S.Abromavičius braukė į save[7]. Atrodo, kad tai korektūros klaida. Kanklininkas kairės rankos pirštais dengė nereikalingas sąskambiui stygas. Nė vieno piršto nelaikė vietoje, skambindamas juos kilnojo.

Pateikiame kairės rankos pirštų išdėstymą:

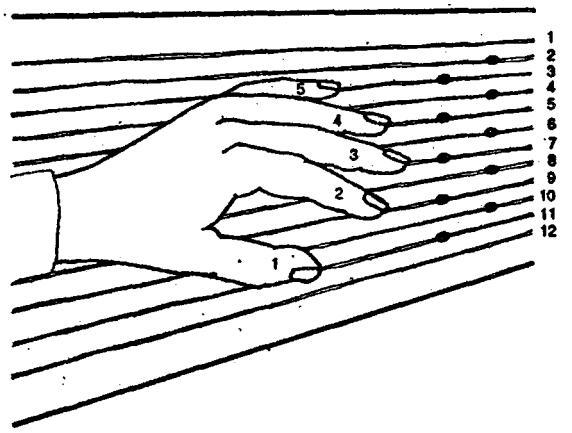

skamba

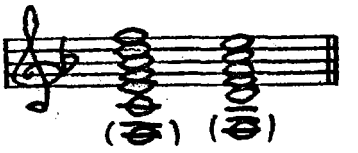

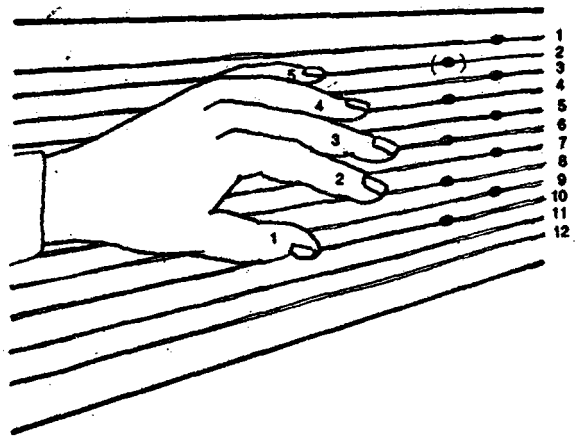

skamba

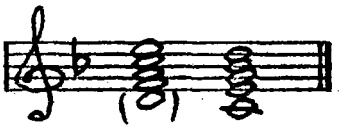

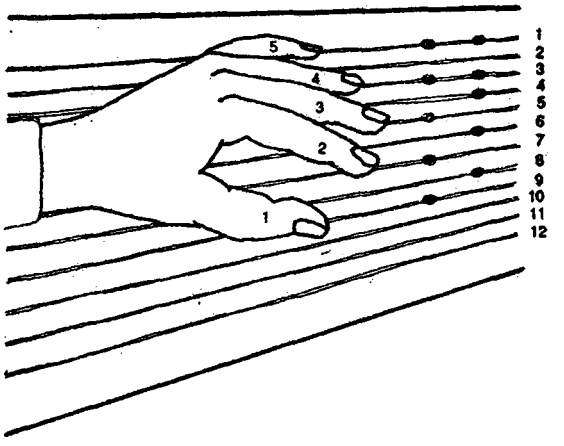

skamba

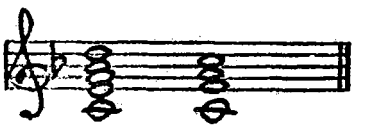

[7] Slavinskas Z. Min. veik. - P. 280.

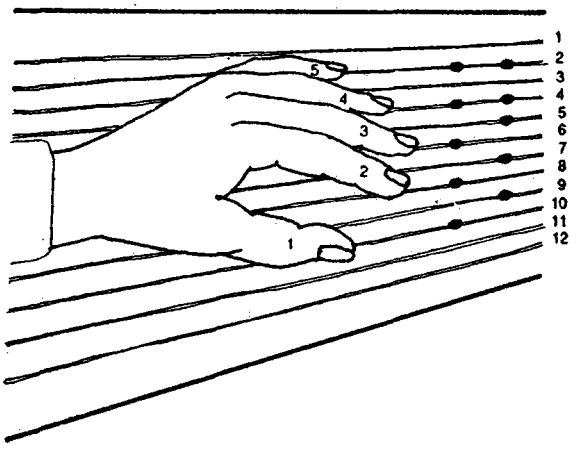

skamba

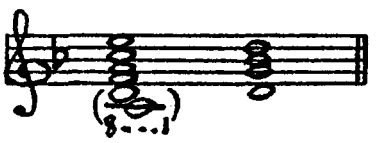

Z.Slavinskas rašo, kad S.Abromavičius skambino abiejų rankų pirštais, "užkabindamas stygas atgal į save, dešine ranka "vedžiojo", o kaire - visą laiką "tūravojo". Dainas skambindamas stygų nedengė, nes esą geriau, jeigu "kanklės balsą nutęsia"[8]. Tačiau 1988 m. apklaustieji - sūnėnas B.Ambroževičius, Lydavėnų mokyklos direktorė J.Sakavičienė bei Šiluvos gyventojai Leskauskas ir Petrauskas kanklininko grojant pirštais nematė. Kiek jie prisimena, S.Abromavičius visą laiką skambino pagaliuku (šakaliuku, kauleliu). Reikia turėti galvoje, kad seni žmonės pirštiniu grojimu kartais vadina braukimą dešinės rankos antrojo piršto nagu per stygas.

Skambindamas kai kuriuos šokius (pvz., "Šalabaną", "Angelčiką" ir kt.), kanklininkas tikrai užgauna stygas į save (antrąją šešioliktinę natą). Šis grojimo būdas, lyg ir tremolando, naudojamas greito tempo šokiams. S.Abromavičius užgaudavo po vieną, tris ir daugiau stygų, o melodijos pagražinimus - melizmas ar šešioliktines natas-išgaudavo kairės rankos pirmuoju, antruoju (kartais ir trečiuoju) pirštais. Stygas pirmuoju pirštu užgaudavo nuo savęs, antruoju ir trečiuoju - į save. Šitaip kankliavo "Skepetinę", "Zuikelį", "Duje" ir kt. Smuiko melodijoms pritarė skambindamas tokiu pat būdu su brauktuku.

Žemaičių kanklininkas A.Bielskis, kaip rašo B.Buračas, dešine ranka "rinkdavo" balsus, o kaire - tildydavo. Reikiamas skambesiui stygas jis užgaudavo dešinės rankos smiliaus nagu. Braukdavo per vieną arba kelias stygas. Taip grojo jo sūnus Jonas ir minėtasis P.Vaigauskas[9]. Matome, kad A.Bielskis kankliavo taip pat, kaip ir S.Abromavičius: kaire ranka dengdavo stygas, o per jas braukė dešinės rankos antrojo piršto nagu.

A.Čepauskis, anot jo dukters T.Šeputienės (g. 1915), stygas dangstydavo daugiausia dviem kairės rankos pirštais, o per jas braukdavo dešinės rankos antrojo piršto nagu.P.Dargis grojo irgi braukiamuoju būdu. Bet ant stygų laikė tik tris - pirmą, antrą ir trečią - kairės rankos pirštus. Tiek, beje, pirštų laikė senasis Barstyčių kanklininkas Druna. P.Dargis stygas anksčiau virpindavo mediniu arba kaučiukiniu brauktuku, o vėliau - plastmasinėmis šukomis. Braukė per vieną arba dvi stygas nuo savęs. Taip grojo ir dainas, ir šokius, ir improvizacijas. Dažniau skambino dešinės rankos pirštais. Grojo įvairių intervalų melodijas, užgaudamas po vieną, dvi stygas. Dainuodamas ir pritardamas kanklėmis, dainos pradžioje ir pabaigoje grojo melodiją vien kanklėmis, papuošdamas ją improvizacijomis.

P.Levickis daugiausia kankliuoja pirštais. Kadangi yra kairiarankis, tai kairės rankos antruoju ir trečiuoju (kartais ir pirmuoju) pirštu veda melodiją, o dešinės rankos nykščiu užgauna po vieną bosinę stygą. P.Levickis moka groti ir J.Masaičio braukiamuoju būdu: keturiais kairės rankos pirštais dangsto stygas, o dešinės rankos antrojo piršto nagu arba šukų dantuku brauko nuo savęs. Jo manymu, šis būdas daugiau tinka dainoms, tuo tarpu būdas su pirštais - šokiams.

---

[8] Ten pat.
[9] Buračas B. Min. veik.

SKAMBINIMO METODIKA. DERINIMAS. Žemaičių ir vakarų aukštaičių kanklių garsyno aukštis priklauso nuo konkretaus instrumento konstrukcijos (C, D, F, G-dur tonacija ir t.t.).

Devynstygės, dešimtstygės, vienuolikastygės ar dvylikastygės kanklės derinamos diatoniškai, pradedant antrąja styga. Pirmoji styga (bosas) derinama pagal šeštąją stygą (dominantę) - oktava žemiau.

S.Abromavičiaus paskambintiems šokiams kankles galima derinti nuo dominantės (penktuoju gamos laipsniu) ir toliau diatoniškai.

Devynstygių kanklių garsyno dar didesniam praplėtimui antrąją stygą galima suderinti ir pirmuoju F-dur laipsniu, toliau - diatoniškai. Tik reikia turėti galvoje, kad tada nebus įmanoma pagroti S.Abromavičiaus paskambintų šokių.

Panašiai rekomenduojama derinti ir dešimtstyges bei vienuolikastyges kankles.

RANKŲ PADĖTIS. GROJIMO BŪDAI. Rekomenduotina šitokia kairės rankos pirštų laikymo ant stygų padėtis:

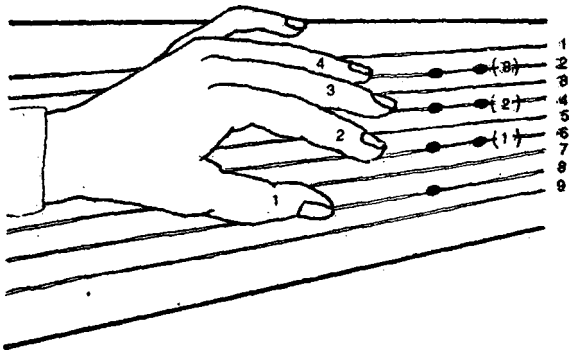

Braukiama per stygas nuo savęs dešinės rankos antrojo piršto nagu arba tarp pirmojo ir antrojo piršto laikomu brauktuku. Brauktukas daromas iš medžio, plastmasės, paukščio plunksnos. Viršuje jis plonesnis, o į apačią - nusmailintas. Brauktuko ilgis - 30-40 mm, plotis - 5-15 mm. Skambinant užgaunama viena, dvi arba trys stygos. Pritariant dainoms, grojama melodija (dažniausiai tercijomis), o ne akordai. Melodijos papuošimai, taip pat ir trumpesnės trukmės garsai išgaunami judesiu į save arba kairės rankos pirštais.

Daugiau nei 12-15 stygų kanklėmis (pavyzdžiui, tokioms kaip P.Dargio ir P.Levickio), galima skambinti su pirštais. Tada dešinės rankos pirštų minkštąja dalimi išgaunama melodija, o kairiosios - pritarimas. Užgavimo kryptis į save, o nykščiu - nuo savęs.

Bet kuriuo atveju verta gerai pažinti liaudies kanklininkų skambinimo būdus ir grojimo maniera. Ją perimant, tradicinį kankliavimą bus įmanoma išsaugoti.

3. Suvalkiečių kankliavimas

DERINIMAS. Suvalkiečių kanklės daugiausia derinamos F-dur, G-dur, rečiau A-dur tonacijomis. Derinimo sistema daugiausia yra ta pati.

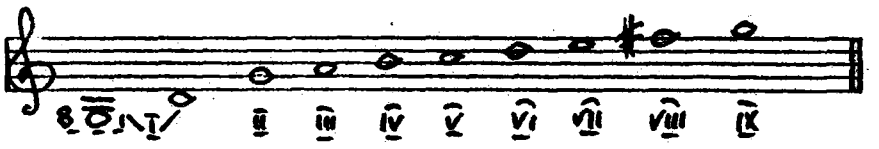

S.Popieros kanklių garsynas
(šfr. Z.Slavi0nas-Slavinskas).

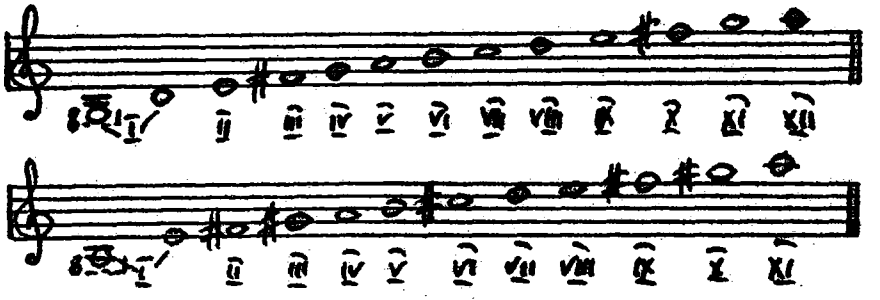

Prano Puskunigio tų pačių kanklių garsynai.
(1-šfr. V.Alenskas; 2-šfr. Z.Slavi0nas-Slavinskas).

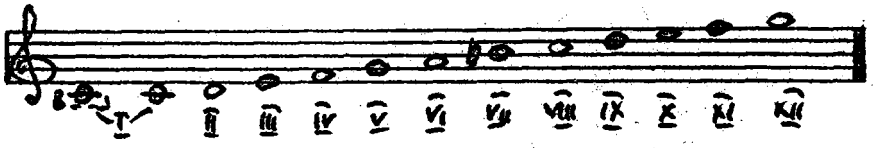

Antano Degučio, Jurgio Alensko, Leono Puskunigio kanklių garsynas
(šfr. V.Alenskas).

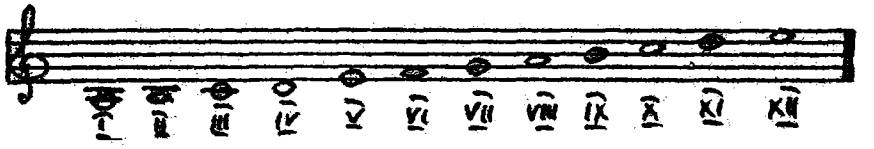

V.Bartuškos kanklių garsynas
(šfr. Z.Slavi0nas-Slavinskas).

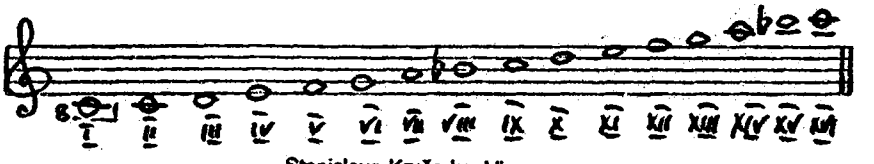

Stanislovo Kručo kanklių garsynas
(šfr. V.Palubinskienė).

Neįprastai skamba S.Popieros kanklės. Žemiausioji styga suderinta kaip tonika, o antroji - duodecimos intervalu nuo jos. Kadangi trečioji styga irgi tonacijos pirmasis laipsnis, tai antroji lyg ir pabrėžia dominantę.

P.Puskunigio kanklių garsyne grynosios kvartos intervalo tarp antrosios ir aukštesniųjų stygų nėra. Išlieka tik duodecima tarp boselio[10] (pirmosios) ir antrosios stygos. Šitaip suderintas boselis ne tik sustiprina toniką, bet gerai tinka ir subdominantės funkcijai palaikyti.

P.Puskunigio sūnus Leonas, dauguma P.Puskunigio mokinių, taip pat ir dabartinio Skriaudžių kanklininkų ansamblio vadovai bei kanklininkai boselį derina oktava žemiau už antrąją stygą. Tada boselis (jis užgaunamas kartu su antrąja styga) pabrėžia dominantę ir yra bendras garsas tonikai.

Derinimas greičiausiai kito kartu su grojimo maniera.

Ilgainiui pats kanklių derinimas pažemėjo. Vietoj G-dur ar net A-dur įsivyravo F-dur tonacija. Taip atsitiko, matyt, dėl dviejų priežasčių. Ši tonacija patogi dainuoti, be to, žemiau derinant, silpniau įtempiamos stygos ir sumažėja instrumento apkrova.

P.Puskunigis ir kiti Skriaudžių kanklininkai tam, kad lengviau orientuotųsi kankliuodami, stygas numeruodavo. Žymėti pradėdavo nuo žemųjų stygų. Boselis ir kita styga ženklinama bendru skaitmeniu 1. Taip daroma, matyt, todėl, kad šios dvi stygos visada užgaunamos ir skamba kartu. Likusios stygos žymimos iš eilės.

Skaitmenys surašomi popieriaus juostelėje. Ji pakišama po stygomis ir pritvirtinama prie viršutinės plokštės dešiniau tos vietos, kur stygos užgaunamos. Kiekvienas skaitmuo būna atitinkamos stygos apačioje.

KANKLIŲ LAIKYMAS. Kankliuojama paprastai sėdint. Kanklės laikomos ant kelių siauruoju kraštu į save. Tačiau instrumento padėtis ne visuomet būna vienoda. Ji arba horizontali, arba beveik vertikali, kai kanklės laikomos siauruoju kraštu į viršų, o stygomis į priekį. Horizontaliai kanklės dažniausiai laiko pradedantieji ar mažiau įgudę kanklininkai. Šitaip atlikėjas geriau mato kanklių stygas, jų numeraciją, savo pirštus. Bet tada kanklės skamba silpniau, nes kanklininko keliai šiek tiek slopina korpuso virpesius, klausytojai beveik nemato viso instrumento. Be to, ir kanklininkas, dažniausiai akis nuleidęs, žiūri į stygas. (Kanklių laikymą žiūr. 3 nuotraukoje 54 psl.).

Patyrę kanklininkai kankles paprastai laiko antruoju būdu - beveik vertikaliai. Jiems nereikia žiūrėti į stygas ir pirštus. Instrumentas skamba garsiau, laisviau jaučiasi ir pats muzikantas, o klausytojai gali gėrėtis kanklėmis ir kankliavimu.

Nė vieno iš aptartų kanklių laikymo būdų suabsoliutinti nereikia, nes būna ir išimčių. Pavyzdžiui, patyręs kanklininkas L.Puskunigis kankles laiko tik horizontaliai.

Namuose, skambindamas vien sau, kanklininkas neretai kankles pasidėdavo ant stalo. Kad kanklės dar geriau skambėtų, senieji muzikantai po jų plačiojo galo apačia pakišdavo derinimo raktą, knygą kietais viršeliais ar šiaip kietesnį daiktą.

1938 metais Kaune Pavasarininkų kongrese J.Alensko vadovaujamas Skriaudžių kanklininkų ansamblis ne tik koncertavo miesto salėse, bet ir dalyvavo eitynėse Kauno gatvėmis. Eidami kanklininkai skambino, kankles pasirišę per petį permestomis tautinėmis juostomis.

RANKŲ PADĖTIS. GROJIMO BŪDAI. Nereikalingos skambesiui stygos dengiamos kairės rankos pirštais. Pirštų padėtis gana įvairi. P.Puskunigis rašė: "Kaip jau minėta, grojant kairiąja ranka, vartojami paprastai tiktai nykštis, smilius ir didysis pirštai, ir kai kada tik bevardis. Mažuoju šiek tiek paremiame rankos plaštaką ir juntame, kaip toli likusiais pirštais darome šuolius"[11]. Iš šio paaiškinimo sunku suprasti, į ką reikėjo įremti mažąjį pirštą. Galima tik spėlioti, kad į antrąją stygą. "Kai pirštus reikėdavo kelti ant pačių aukščiausiųjų stygų, jas pasiekdavo, nenukeldamas ketvirtojo piršto nuo e[1] stygos"[12]. Šitokį P.Puskunigio stygų dangstymo būdą dar išlaikė Raseinių raj. Gėluvos km. kanklininkas S.Kručas. Kairės rankos ketvirtasis pirštas su retomis išimtimis nuolat laikomas ant trečiosios (d[1]) stygos. S.Kručas perkėlinėja tik pirmąjį, antrąjį ir trečiąjį pirštus.

Tuo tarpu Skriaudžių kanklininkas A.Degutis, paklaustas, kurį pirštą laiko ant antrosios kanklių stygos, atsakė: "Ugi penktąį"[13]. Penktąjį pirštą ant antrosios stygos laiko visi dabartiniai Skriaudžių liaudies ansamblio "Kanklės" kanklininkai.

---

[10]Boseliu vadinama žemiausioji apvyniota styga. Kai kurios senesnės kanklės būdavo ir be boselio.

[11]Puskunigis P. Kanklių muzikos vadovėlis. - K., 1932. - P.13.

[12]Stepulis P. Kanklės. - V., 1955. -P. 23.

[13]Pokalbis su A.Degučiu 1989 01 15.

Sunku pasakyti, kada kanklininkai pakeitė kairės rankos pirštų laikymą. Galima tik spėti, jog pakeista dėl to, kad skambinant aukštąjį kanklių registrą apimančias melodijas, šitaip lengviau galima pasiekti trumpąsias stygas (ypač užgaunant platesnės apimties akordus). Tačiau bendra tai, kad išdėstant pirštus, antroji styga visada uždengiama. Mat, jos skambesys sutampa su mažorinės gamos šeštuoju laipsniu, kuris liaudies tercinėje harmonijoje naudojamas labai retai.

Pateikiami kairės rankos pirštų išdėstymo pavyzdžiai, kai antroji styga dengiama penktuoju pirštu:

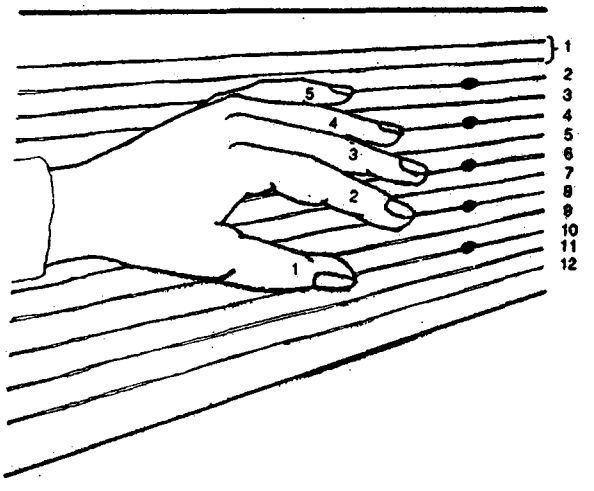

skamba

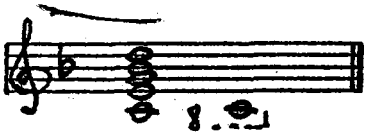

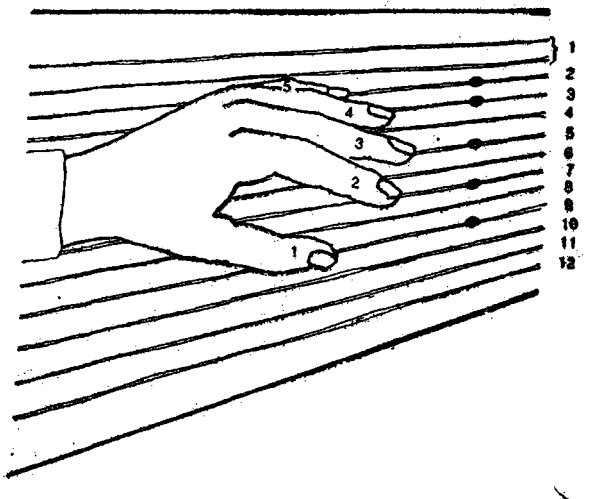

skamba

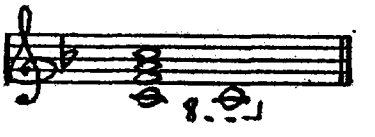

Neturime konkrečių žinių, kaip braukė per stygas senieji suvalkiečių kanklininkai. Bet pagal ekspedicijų duomenis aiškėja, kad jie stygas galėjo užgauti dešinės rankos antrojo piršto nagu. Šitaip, beje, kankliavo tėvas ir sūnūs Staniuliai.

Skriaudžių kanklininkai jau skambina su brauktuku ir mišriuoju būdu. Kankliuojant brauktuku, kairės rankos pirštais stygos tik dangstomos. Sąskambiai išgaunami dešinėje rankoje laikomu brauktuku. Šiuo būdu atliekamos daugiausia dainų ir lėtesnio pobūdžio šokių melodijos. Skambinimui dažniausiai naudojami degtukai. Anksčiau jie buvo stambesni, tvirtesni ir geriau tiko kankliavimui. Dabartiniai greičiau sulūžta. Brauktukas kartais nudrožiamas iš paprasto sauso medžio gabaliuko. Iš beržo šakelės padarytas brauktukas yra patvariausias ir tinkamiausias kankliavimui. Šakelė paprastai atpjaunama ties atauga - šitoje vietoje ji stipresnė ir patogesnė suimti pirštais. Brauktuko ilgis apie 45-50 mm. Stygų užgavimui smailiajame gale jis iš vienos pusės labiau paploninamas. Senesnieji kanklininkai pasakoja, kad, norėdami suminkštinti brauktuko galą, jį atsargiai apkramtydavo.

Kanklių skambesys daug priklauso nuo brauktuko kokybės ir jo valdymo: laisvojo galo ilgio, pasvirimo kampo, laikymo tarp pirštų stiprumo ir užgavimo jėgos. Brauktukas laikomas tarp pirmojo ir antrojo dešinės rankos pirštų. Laisvasis galas išlindęs apie 8-10 mm, storasis lengvai prigludęs prie antrojo piršto vidinės pusės. Apie braukimo kryptį P.Puskunigis rašė: "Dešinės gi rankos pirštais, paėmus šipuliuką (mediatorį), braukti pradedant nuo viršaus plonųjų stygų ir leidžiantis ant ilgųjų storųjų stygų žemyn"[14]. Brauktuko stygos užgaunamos nuo savęs maždaug trečdaliu atstumo nuo atramėlės. Dešinė ranka kartu su storuoju brauktuko galu šiek tiek pasvirusi žemyn į žemųjų stygų pusę. Plonasis brauktuko galas lyg ir atsilieka, tad stygos užgaunamos nuožulnesniu kampu ir skamba švelniau.

Kai kurie senieji kanklininkai, siekdami paįvairinti atskirų dainos ar šokio posmų skambėjimą, stygas užgauna dar arčiau dešiniojo jų galo, o kairiąją ranką tada patraukia į kairę pusę. Šitaip užgaunant kanklių stygas, tembras pastebimai kinta.

Nors P.Puskunigis savo užrašuose mini ir žąsies plunksnos brauktuką, tačiau jį, matyt, naudojo ne taip dažnai.

S.Kručas kankliuoja plastmasiniu brauktuku.

Mišrusis kankliavimo būdas naudojamas atliekant judresnio pobūdžio kūrinėlius. Stygos užgaunamos pakaitomis brauktuku ir kairės rankos pirštais. Šį būdą naudoja tik labiau įgudę kanklininkai.

NOTACIJA. P.Puskunigiui, o vėliau ir jo mokiniams rūpėjo, kaip užrašyti liaudies dainų ir šokių melodijas. Pats P.Puskunigis liaudies ir savo kūrybą užrašinėjo gaidomis. Tačiau dar nepažįstamiems gaidų pradedantiems kanklininkams mokyti naudojo skaitmeninį melodijų užrašymo būdą - tabulatūrą. Skaitmenimis nurodydavo, kurias stygas reikia užgauti.

Pavyzdžiui, lietuvių liaudies daina "Mažas piemenėlis" (fragmentas):

665587665541

Toks užrašymo būdas neišreiškė garsų ilgumo, bet padėdavo kanklininkui greičiau prisiminti melodiją, mažiau klysti.

J.Strimaitis skaitmeninę sistemą papildė tam tikrais ženklais, žyminčiais oktavą ir garso trukmę. Bet dėl sudėtingumo šios sistemos buvo atsisakyta.

Labiausiai paplitęs melodijų užrašymo būdas yra trupmenomis parašyti skaičiai. Šį būdą Skriaudžių kanklininkai naudoja ir šiandien. Viršutinis skaičius nurodo, kurią stygą reikia užgauti, o apatinis - kiek kartų.

Pavyzdžiui, lietuvių liaudies daina "Auskmočiute, drobeles" (fragmentas):

4 6 8 6 5 6 5 6 5 6

1 1 1 1 2 1 2 2 2 1

Šitoks užrašymas patogus prisiminti jau žinomą melodiją ir ją mokytis skambinti savarankiškai. Tačiau pagal šią sistemą nei garsų trukmė, nei kiek stygų vienu metu reikia užgauti nenurodoma.

SKAMBINIMO METODIKA.

KIEK STYGŲ UŽGAUTI? Skyrelyje "Notacija" pastebėjote, kad melodija užrašoma vienbalsiškai. Tačiau kanklininkai dažnai kartu užgauna ir keletą žemesnių stygų. Todėl dakartą reikia prisiminti boselio derinimą. Jeigu boselis suderintas pirmuoju gamos laipsniu - tonika (taip derino P.Puskunigis), tai jis tiks ir prie tonikos, ir prie subdominantės akordų. Jeigu boselis suderintas penktuoju laipsniu - dominante (taip derina šiandieniniai Skriaudžių kanklininkai), tai jis pritaps prie tonikos ir dominantės sąskambių. Vadinasi, suderinę boselį penktuoju laipsniu, galime nuo bet kurios stygos braukti žemyn per visas stygas: uždengus 2, 3, 5, 7, 9 stygas, skambės tonika, uždengus 2, 4, 6, 8, 10 stygas - dominantė. Subdominantės sąskambiai pasitaiko rečiau ir jie užgaunami siauru išdėstymu - po vieną ir dvi stygas. Jeigu šios funkcijos sąskambis pasitaiko aukštame registre, tai braukiama tik iki šeštosios stygos. Užgavus dar žemesnę - penktąją stygą, jau skambėtų antrasis laipsnis.

Kankliuojant, stygas reikia užgauti atsižvelgiant į repertuarą. Platesniais akordais skambinami lėti kūrinėliai. Boselis tuomet skambesiui suteikia sodrumo, iškilmingumo. Kankliuojant greitesnius kūrinėlius, plačius akordus užgauti nelengva, o ir skambėjimas tampa tarytum sunkesniu. Skambinant šokius, kur reikia nuolatos virpinti ir boselį, aukštosios stygos užgaunamos tik po dvi ar tris. Kankliuojant mišriuoju būdu, braukiama tik per vieną ar dvi stygas.

[14]Puskunigis P. Pradžiamokslis kanklių muzikos vadovėlis. - K.,-1920 (Rankraštis). LTR 308/110.

DAINAVIMAS. "Senovės kanklininkai kankles skambindami dainavo, arba vien tik šokius skambindavo"[15].

Skriaudžių kanklininkų ansamblis beveik visą laiką turėjo atskirą dainininkų grupę. Patys kanklininkai dainuodavo retai. Bet skambindami pavieniui ir dainuodavo. Dainuoti patartina mokančiam ir besimokančiam kankliuoti. Dainuojant greičiau įsimenama melodija ir žodžiai. Be to, dainos skiemenys paryškina ritmą. Būtent, dėl to buvo melodijos užrašomos skaitmenimis. Kankliuojant dviese arba keliese, geriausia dainuoti su pritarimu ("turavojant"). Dainavimas ne tik palengvina mokymąsi kankliuoti, bet ir tęsia nerašytinę liaudies dainų perdavimo tradiciją.

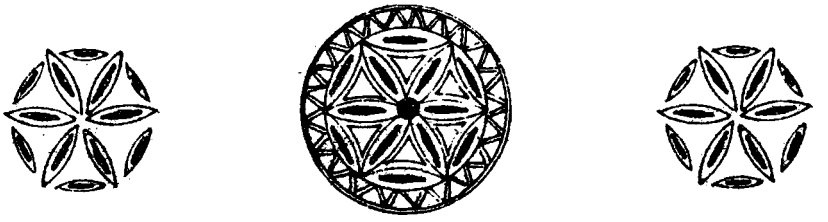

[15]Puskunigis P. Min. veik.

IV. KANKLIŲ GAMYBA

Muziejuose saugomų kanklių korpusai pagaminti iš klevo, obels, liepos, uosio, juodalksnio, eglės, netgi ąžuolo (šiaip jau ąžuolas muzikos instrumentų gamybai netinka). Viršutinė plokštė dažniausiai eglinė (pasitaiko ir iš epušės arba uosio), prie korpuso ji prikalta medinėmis vinutėmis arba priklijuota. Varžikliai pagaminti iš kietos elastingos uosio medienos, kartais klevo ar ąžuolo.

Kankles gamindavosi daugiausia patys muzikantai tik savo poreikiams. Gamybos meną jie perduodavo iš kartos į kartą. Šitaip būdavo išsaugoma būdingiausia kanklių forma, stygų skaičius, ornamentika ir kt. konstrukcijos elementai. Bet kanklininkai nevengė savo instrumentui suteikti ir savitų bruožų. Ypač tai matyti kanklių puošyboje. Išlaikant būdingiausias regiono savybes, kartais išryškėja ir meistro išmonė.Gamybos papročiuose atsispindi ne tik kanklių darymo, bet ir jų kaip ritualinio instrumento naudojimo tradicija. Tikėta, kad kanklės geriau skambės, jei mediena ruošiama ar pačios kanklės dirbamos, kai kas nors miršta. Dažniausiai tai būdavo kanklių dirbėjo artimas giminaitis. Šitokiu metu gamintos kanklės išduodavusios verksmingą, skaudų, gailų balsą[1].

Randame čia ir gana praktiškų dalykų. Pavyzdžiui, kanklėms gaminti geriausiai tinka aukštumoje išaugęs medis, o pats instrumentas skobiamas iš jo viršunės. Beje, dabartiniai meistrai kankles rekomenduoja daryti iš kamieno.Apie liaudies kanklininkų meistravimo tradicijas duomenų turime ne per daugiausia. Pasiremdami stalių patyrimu, kurie taip pat gamino įvairius muzikos instrumentus, tarp jų ir kankles, pabandysime aptarti tradicinius kanklių gamybos būdus ir pateikti būtiniausias rekomendacijas.

1. Medienos paruošimas

Medieną geriausia ruošti žiemą apie sausio mėnesį, kai medis būna apmiręs. Tada nukirsta mediena turi mažiau sulčių, ją mažiau puola įvairūs kenkėjai. Negerai medį kirsti per didelius šalčius. Tuo metu mediena būna trapi, ir virsdamas medis gali netgi sulūžti. Seni meistrai rekomenduoja pasirinktam medžiui viduržiemį nuo kamieno, metro atstumu nuo žemės, nulupti žievę. Po metų ar po dviejų medį nupjauti, bet taip pat žiemą. Šitaip medis greičiau numiršta. Jo mediena būna kietesnė, greičiau išdžiūsta.

Yra dar vienas senovinis būdas. Žiemą nukirstą medį palikti kirtavietėje metams ir dar ilgiau. Žievę nulupti prieš parsigabenant. Šitaip mediena irgi gerai išdžiūsta.

Medį reikėtų kirsti kiek galima žemiau. Kertama keliais būdais. Paprastai kamienas iškertamas daugiau kaip iki pusės storio kirviu. Kertama iš tos pusės, į kurią norima medį versti. Vėliau medis kertamas iš priešingos pusės, jį verčiant rankomis arba ilgomis kartimis. Bet šitaip kertant, sugadinama daug vertingos kamieno medienos.

Geresni kitokie medžių kirtimo būdai. Bene pats populiariausias - kai iš priešingos pusės, kurion verčiamas medis, skersiniu pjūklu daugiau kaip iki pusės kamieno storio padaromas pjūvis. Iš kitos pusės kirviu įkertama žemiau įpjautos vietos. Tada medis, kiek pastūmėtas, nesunkiai nuvirsta.

Nuleidžiant vertingesnės rūšies medį, vartojamas tik pjūklas, nes šitaip mediena neišeikvojama skiedroms. Šiuo būdu leidžiamas medis įpjaunamas iki maždaug trečdalio drūčio iš tos pusės, kurion verčiamas.

[1]Lietuviškos kanklės // Garsas Amerikos lietuvių. - Pitsburg, 1897, Nr.30

Po to, iš priešingos pusės maždaug centimetru aukščiau kamienas irgi įpjaunamas. Įpjovon įkalami kyliai. Juos kalant vis gilyn ir kartu dar pjaunant, medis nesunkiai nuvirsta.

Patogiausia medį versti ton pusėn, kurion jis palinkęs ar bent turi daugiau šakų. Kartais medį tenka versti ir priešingon pusėn. Tada prie viršūnės pririšama virvė, kurią traukiant, medis nuverčiamas.

Norint, kad kirtimo vietoje neliktų kelmų, medžiai verčiami iš šaknų. Tuomet aplink medį iškasamas griovelis, pakertamos drūtesnės šaknys ir medis, traukiamas už prie jo pririštos virvės ar stumiamas kartimis, nuverčiamas.

Nukirstą medį reikia nugenėti, supjaustyti norimo ilgio gabalais, nuvalyti žievę, kad greičiau džiūtų ir neužpultų kenkėjai. Jei paruošta mediena bus laikoma ilgiau, tai ji turi būti sukrauta taip, kad nesiektų žemės. Tarp eilių būtina kloti skersinius, kad geriau cirkuliuotų oras.

Medieną patartina porą metų laikyti lauko pašiūrėje, o paskui tamsioje vėdinamoje patalpoje. Reikia medį saugoti nuo tiesioginių saulės spindulių. Natūraliai mediena, pvz., klevas, džiūsta apie penketą metų, eglė - trejetą metų. Senų meistrų nuomone, ąžuolui išdžiovinti reikia dvidešimt penkerių metų. Specialiai įrengtoje džiovykloje šis procesas gerokai trumpesnis ir trunka nuo vienos iki dešimties savaičių. Džiovykloje džiovinta mediena muzikos instrumentų gamybai nerekomenduotina.

Kanklėms skirta mediena privalo būti nesutrūkinėjusi, nepapuvusi ir nešakota. Iš žalio ir tik miške išdžiūvusio medžio ruošinio kanklių gaminti neverta.

Geros, kokybiškos medienos parinkimas instrumentui yra jo akustinių savybių garantija.

2. Meistrystės vieta ir įrankiai

Kanklių gamybai reikia ne tik kokybiškos medienos, bet ir gana erdvios patalpos bei įrankių. Patalpą geriausia įsirengti garaže, ant aukšto arba netgi rūsyje. Čia įrengiamas darbo stalas. Darbo vieta turi būti gerai apšviesta. Visi būtiniausi įrankiai išdėstomi taip, kad būtų po ranka. Reikia ir darbastalio medienai apdirbti rankiniu būdu. Jis padarytas iš rėmo (čia kartais įtaisomi stalčiai) ir viršaus. Viršuje yra įdubimas įrankiams susidėti, skylių eilė ir veržtuvai tvirtinti apdorojamai lentai. Darbastalio ilgis 1800-2200 mm, plotis 600-800 mm, aukštis 750-800 mm.

Kanklių gamybai naudojami rankiniai įrankiai: oblius, kaltai (plokšti ir pusapvaliai), medinis plaktukas, grąžtas (gali būti elektrinis). Taip pat reikalingas šlifavimo popierius bei spaustai kanklių korpusui prispausti prie darbastalio. Įrankių rinkinys nebūtinai turi būti didelis ir įvairus. Svarbu mokėti pasirinkti reikiamą įrankį, kuris naudojamas nuolat, ir pagalbinį, kurio prireikia tik retkarčiais, tiksliems darbams. Įrankiai turi būti aštrūs.

3. Gamybos tvarka

Gaminantis kankles, rekomenduotina remtis tipiškais muziejų eksponatų pavyzdžiais. Nereikėtų kanklių kurti su tokiomis detalėmis, kurios nebūdingos lietuviškiems instrumentams, nors tarp kitų Baltijos tautų ir pasitaiko.

Pasirinktą eksponatą geriausia išsimatuoti, pasigaminti brėžinius ar eskizą. Šitokią gamybą aptarsime.

Kaip pavyzdį imame šiaurės rytų aukštaičių, Biržų krašto tyros muziejuje saugomas kankles BKM 932. Eksponatas pagamintas iš uosio. Viršutinė plokštė taip pat uosinė. Kanklių matmenys: 455x240x150x60. Ant korpuso išpjaustyta data "1860".

Imame 500x150x60 medžio ruošinį. Jo viršutinėje pusėje pieštuku apsibrėžiame kanklių kontūrus, o ruošinį išpjauname kiek storesnį ir didesnį.

Tada išskobiame korpuso vidų. Sienelių storis - 5 7 mm. Kietos medienos korpuso sienelės gali būti plonesnės, minkštos - storesnės. Skobiant vidų, reikėtų vengti stačių kampų. Mat, vidaus apvalumai garsui suteikia sodresnį, o statumai - aštresnį skambesį. Skobiant sieneles, reikia nuolat matuoti, kad nepadarytume skylių.

Korpuso viršuje, iškaltuodami šoninių sienelių viršų, paruošiame vietą rezonanso plokštei.

Priekinėje dalyje paruošiama vieta varžikliams. Pirmiausia iš viršutinės korpuso pusės grąžtu išgręžiamos 9 mm skylės. Po to nusklembiama priekio apačia taip, kad liktų 25 mm ilgio ir 25 mm storio iškyšulys.

Laibgalyje iškaltuojama vieta stygų laikikliui - metaliniam virbalui. Tarpas tarp virbalo ir korpuso turėtų būti apie 7 mm.

Virbalui tinka stora 6-7 mm vinis arba metalinis strypelis. Rezonanso plokštei geriausiai tinka eglinė 4-5 mm storio lentelė su tankiomis išilgomis rievėmis. Negerai naudoti šakotą medieną. Plokštė prie korpuso priklijuojama medžio arba "PVA" klijais. Kad kanklės geriau skambėtų, užklijuotos plokštės šonus reikia paploninti iki 2-3 mm. Tai padaryti patogiausia su šlifavimo popieriumi.

Bebaigiant korpuso gamybą, kankles dar kartą pamatuojame, patikriname jų parametrus. Jei reikia, dar paobliuojame. Po to nušlifuojame.

Varžiklius geriausia gaminti iš uosio pagaliukų, kurių rievės tiesios. Jei rievės skersos, varžikliai gali skilti. Juos apdrožiame taip, kad gautųsi konusiniai 9x7 mm storio kaištukai (konusinės tokio pat diametro skylės kaip kaištukų, padaromos ir korpuse). Kitame varžiklių gale išdrožiame lizės arba irklo formos plokštumą kaištukams sukioti. Pritaikius varžiklius, jų įstatomas vietas patepame kreida. Taip jie geriau laikosi. Išlindusiuose virš iškyšulio galuose peiliu įskeliame plyšius stygų tvirtinimui. Vietoj įskėlimo galima varžiklių galuose išgręžti plonutes skylutes.

Stygos paruošiamos iš plieninės vielos. Tinka mandolinos bei gitaros plieninės stygos. Jų storis gali būti vienodas, bet geriau, kai trumpesnės stygos būna plonesnės, o ilgesnės - storesnės, pavyzdžiui 0,30; 0,35 ir 0,40 mm. Stygų storį gali kiekvienas meistras parinkti improvizuotai.

Stygas prie kiekvieno varžiklio tvirtinti, įspraudžiant jų galą į plyšį arba stygą perverti per skylutę. Svarbu, kad apvijos neliestų viena kitos, kitaip stygos detonuoja. Kitame gale stygos kilputė užveriamos ant virbalo.

Kankles suderinti geriausia ta tonacija, kurios pagrindinį toną išduoda pats korpusas, pabarškintas per dugno vidurį krumpliu. Tradicinių kanklių muziejinių eksponatų pagrindiniai tonai dažniausiai būna c^1, cis^1, d^1, es^1, rečiau - b.

Korpuso skambesį ir jo pagrindinį toną nustatyti ir derinti reikia dar prieš pritvirtinant viršutinę plokštę. Pagrindinis tonas aukštėja, ploninant sieneles ir dugną. Bet reikia atminti, kad viršutinė plokštė nežymiai keičia pagrindinį toną.

4. Muziejaus eksponatų, pagal kuriuos rekomenduojama gaminti kankles, sąrašas

Šiaurės rytų aukštaičių kanklės:

IEM EM 2974; 1924, Biržų aps., Kviriškio vnkm.; P.Lapienės padirbtos.
IEM EM 156, Biržų aps.
ČDM Lt A 2798, Biržų aps., Miliškių km.; iš J.Jankūno.
ČDM Lt A 2912; 1839, Biržų aps., Laužadiškio km.; iš A.Tamulėno.
ČMD Lt 2589, Biržų aps., Milaišių km.; iš A.Sabaliausko senelio.
BKM 929, Biržų aps., Medeikių km.; iš M.Kutros.
BKM 927, Biržų aps.
BKM 926, Biržų aps.
BKM 928, 1854, Biržų aps.
BKM 932, Biržų aps., Šačkūnų km.; iš J.Šimonio, 1960.
BKM 930, Biržų aps.
RKM 511, Rokiškio aps.
PKM 3470, Panevėžio aps., Rozalimo vls., Dervelių km.; iš V.Palucko, 1936.

Šiaurės vakarų aukštaičių ir žemaičių kanklės:

ČMD Lt 2800, vietovė nežinoma; iš Lietuvių Dailės Draugijos rinkinio.
ČMD Lt 2801; vietovė nežinoma; iš Lietuvių Dailės Draugijos rinkinio.
IEM EM 154, vietovė nežinoma.
ČMD Lt 2577, Raseinių aps., Šiluvos vls., Lyduvėnų vnkm.; iš kanklininko S.Abromavičiaus, 1933.

ČMD Lt 2799; vietovė nežinoma, iš Lietuvos Dailės Draugijos rinkinio.
TKM 3594; apie 1687, Telšių aps., Eigirdžių vls., Badaukių km.; iš kanklininko P.Zorio.
ŠAM EB 1765, Šiaulių aps., Padubysio vls., Jonelaičių km.; iš Čekanausko, 1935.
ŠAM EB 1773, Šiaulių aps., Joniškio vls.; iš A.Grauzoko, 1941.
ŠAM EB 1798, Šiaulių aps., Joniškio vls., 1923.

Suvalkiečių kanklės:

TMM 26265; apie 1904, Marijampolės aps, Veiverių vls., Skriaudžių km.; P.Puskunigio gamybos.
ČMD ŽL 70; 1886, Marijampolės aps., Veiverių vls., Skriaudžių km.

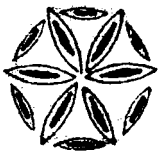
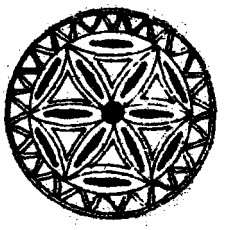

V. KANKLIAVIMO REPERTUARAS

1. Šiaurės rytų aukštaičių sutartinės ir šokiai

Melodijas šifravo J.Čiurlionytė

RATILIOJ, LENKIAU RATĄ
RATILĖLI, LYLIO

Kankliavo J.Plepys.-TD. - P.29

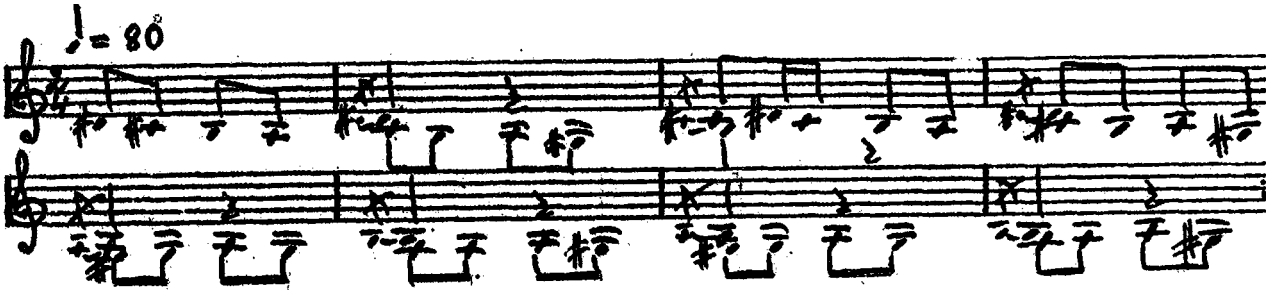

KIRTAU LAZDELĘ,
RIDINAU ŽIEDĄ,
SODINAU RŪTELĘ,
DABINAU VIETĄ.

Kankliavo J.Plepys.-TD. - P.299-300

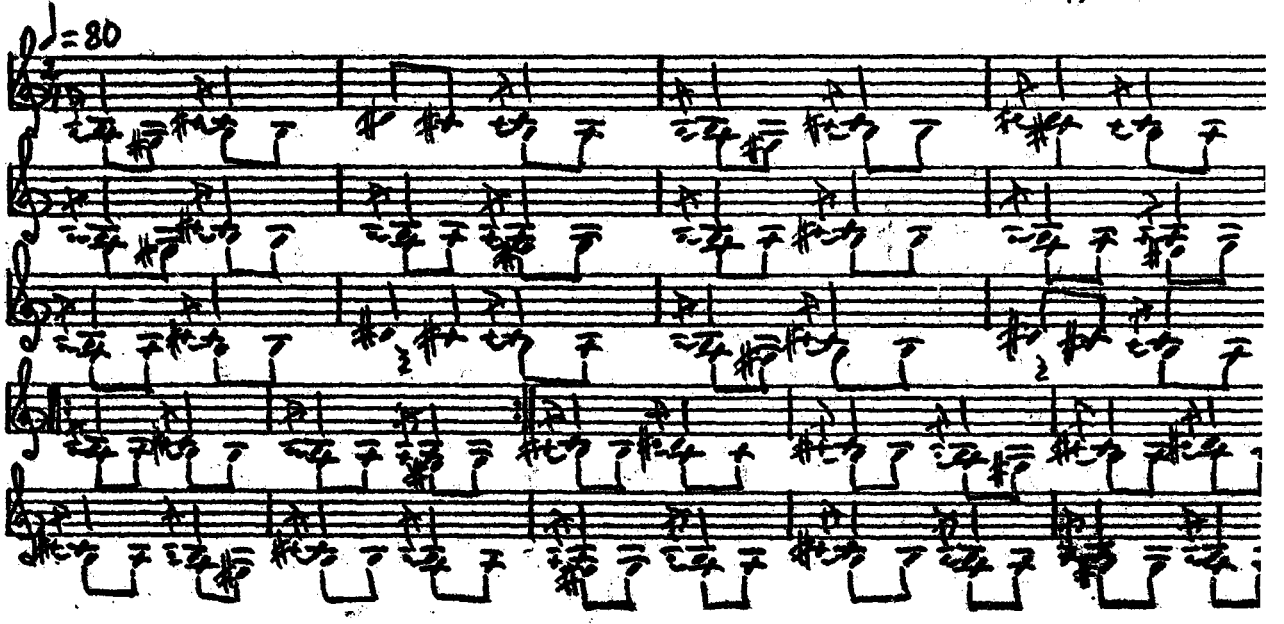

SESUTYTE MANO MIELA.

Kankliavo J.Plepys.-TD. - P.3(

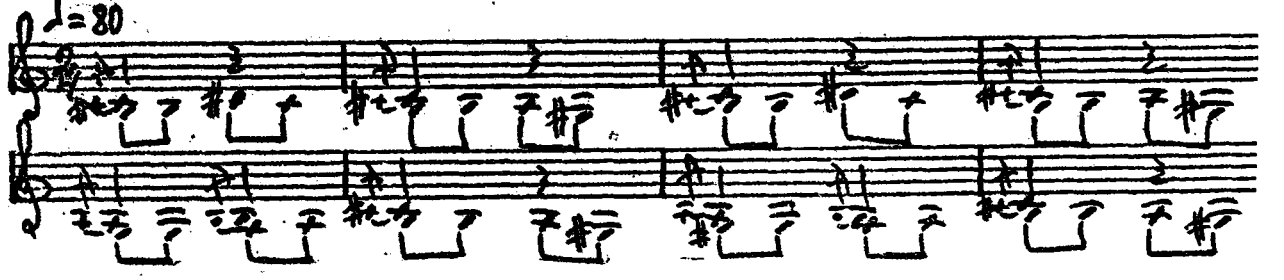

TUTOJ, SADUTA,
SADUTOJ, OI TUTA.

Kankliavo J.Plepys.-TD. - P.300-301.

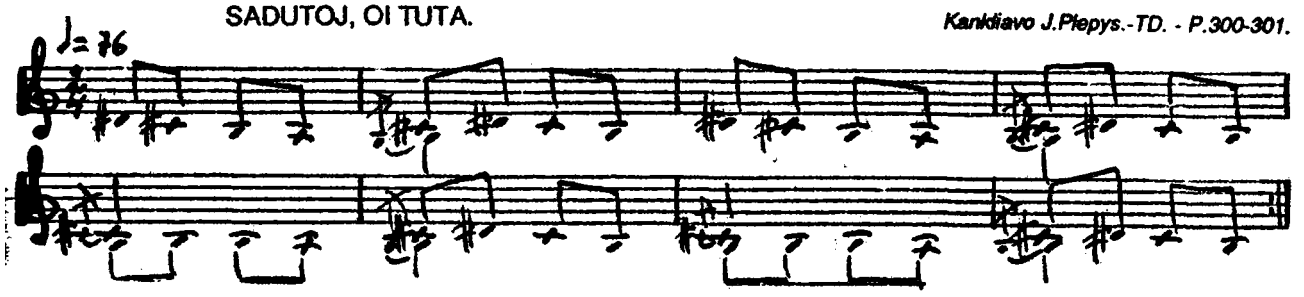

DU ŽALI, BERŽELIAI

Kankliavo J.Plepys.-TD. - P.301.
LTR, pl.596(3),rink.1086(36a).

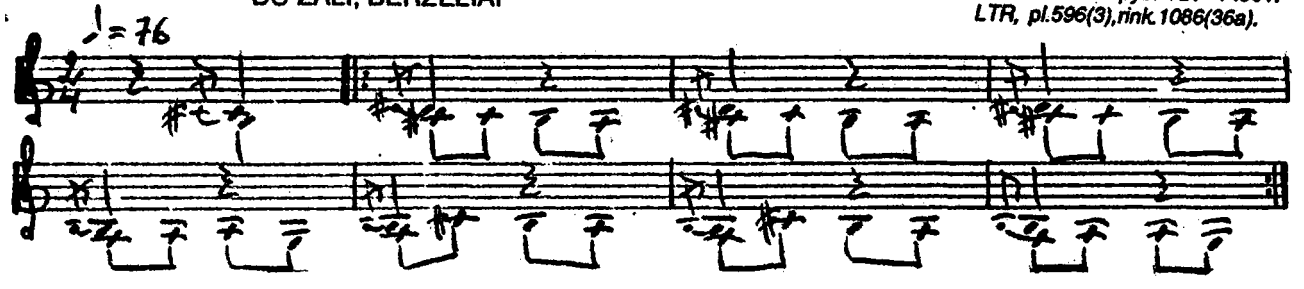

Du žali berželiai
Kalnely užaugo (2)*
Tūto tūto
Tūto lylio, tūto lylio.

Du jauni broleliai
Vaiskelin išjojo (2)*
Tūto tūto
Tūto lylio, tūto lylio.

GEGUTĖLĖ SODELY KUKAVO,
MAN LAIMELĘ IŠKOKAVO.

Kankliavo J.Plepys.-TD. - P.302.

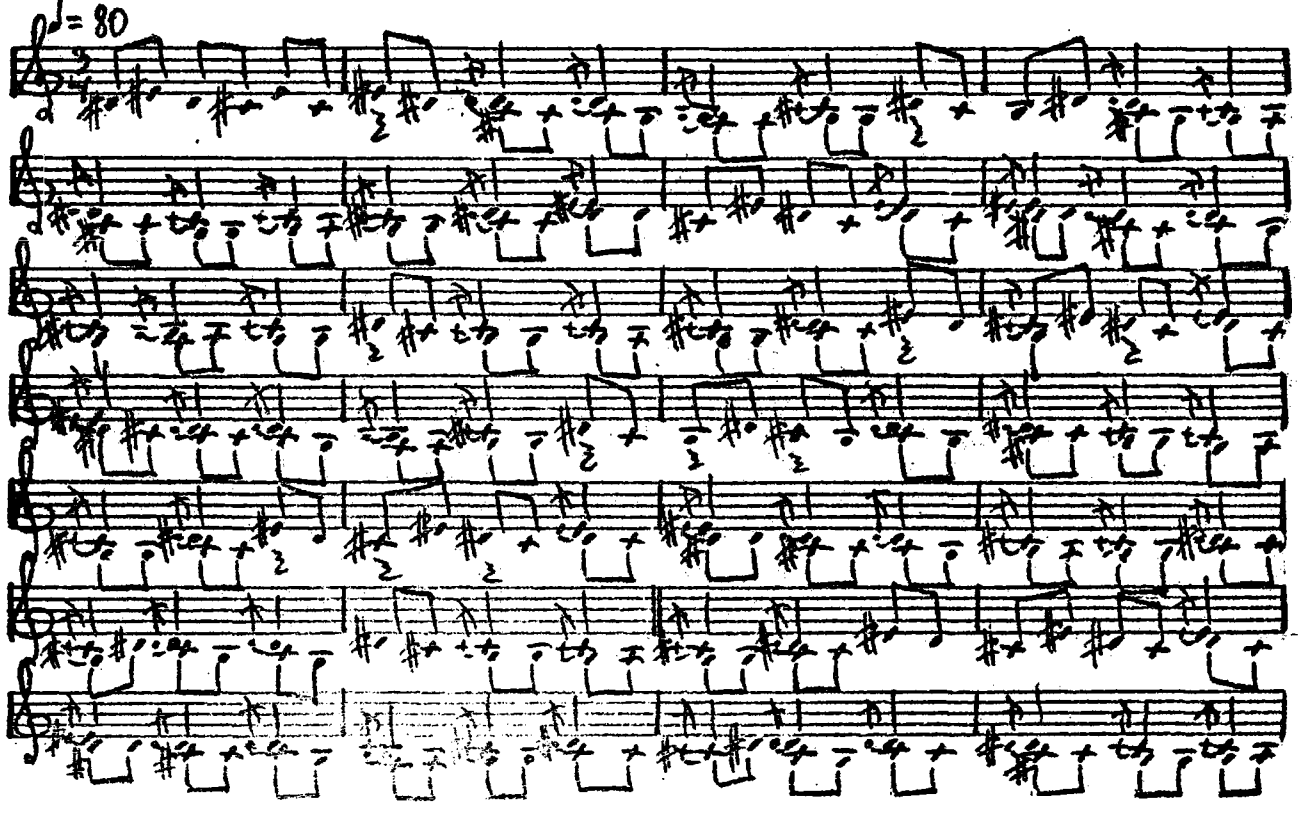

O KUR LAPELĖ GULĖJO LYLIA?

Kankliavo J.Plepys.-TD. - P.30
LTR,pl.69(1-7)

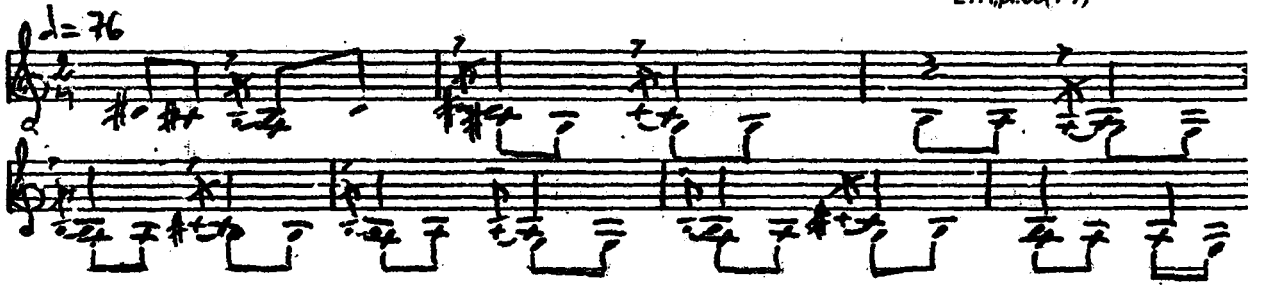

- O kur lapelė gulėjo?
- Žalioj girelėj, lyliula lylia.
- O kas lapelę iškėlė, lylia?
- Pono kurteliai, lyliul a lylia
Ridijula ridijo, ridijula tatato.

ANTINAS ANTELĖ.

Kankliavo J.Plepys.-TD. - P.3

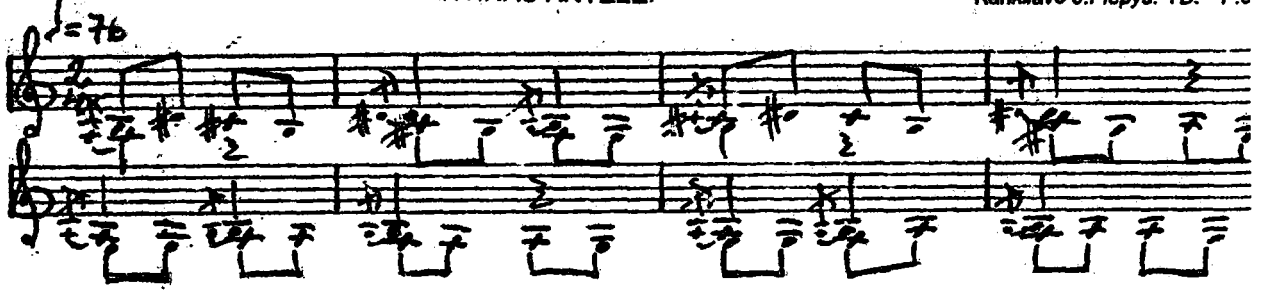

Padainavo J.Plepio sūnus Povil
(žodžius šir. V.Palubinskienė).

Untynas untelį, papoitys gurklalį
Joj vadinoj, joj vadinoj
Untynas untala, čia gili upela
Su paplūdimiais, su paplūdimiais.

SIDIJO BERŽEL,
SIDIJO LELIŪLA.

Kankliavo P.Lapienė.-TD. - P.3
LTR,pl.596(2),rink.1086(36).

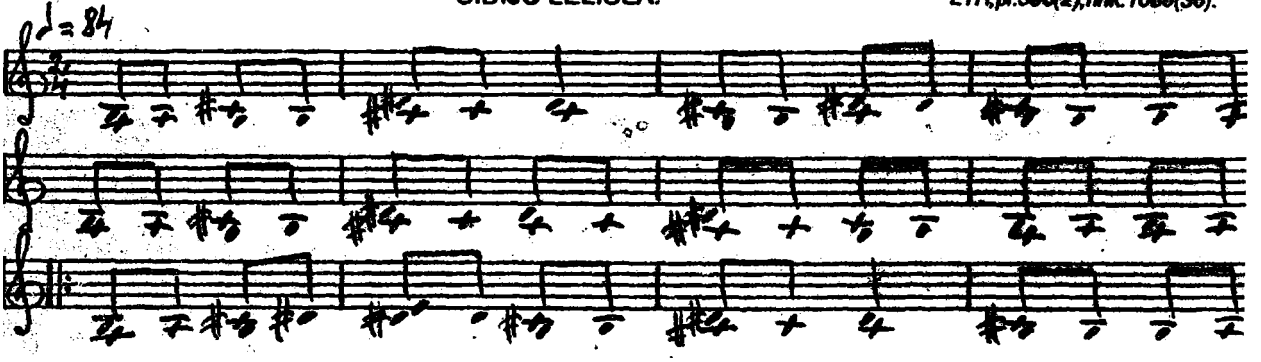

Sidijo, beržel,
Sidijo, leliūla,
Sidijo, sesutėl,
Sidijo leliūla.
Liūdi sidėjėlė,
Sidijo, sidijo,
Liūdi sidėjėlė,
Sidijo, sidijo.

SESĖ RŪTAS PASĖJO,
RŪTYTĖLES PASĖJO.

Kankliavo J.Plepys.-TD. - P.302.

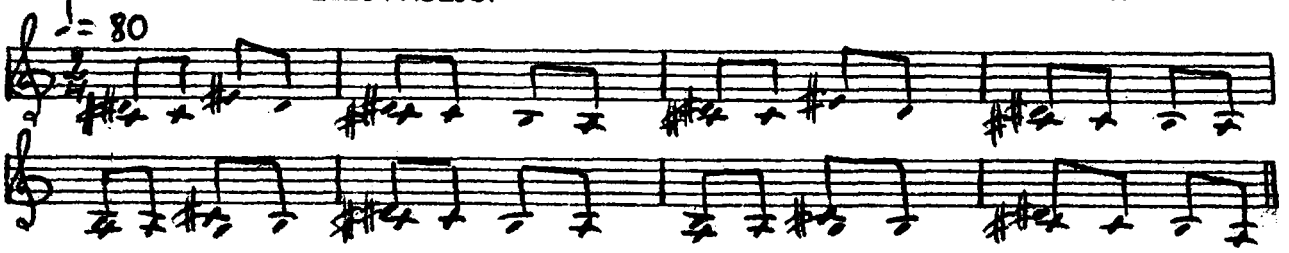

AŠ SODELY STOVĖJAU,
I GEGUTĘ ŽIŪRĖJAU.

Kankliavo J.Plepys.-TD. - P.303.

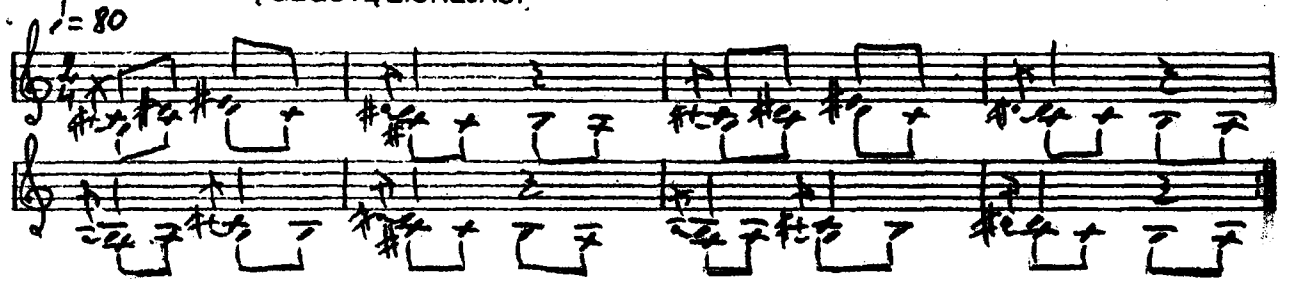

OBELYT GRAŽUOLYT.

Kankliavo P.Lapienė.-TD. - P.304.
LTR,pl.596(1),rink.1086(35).

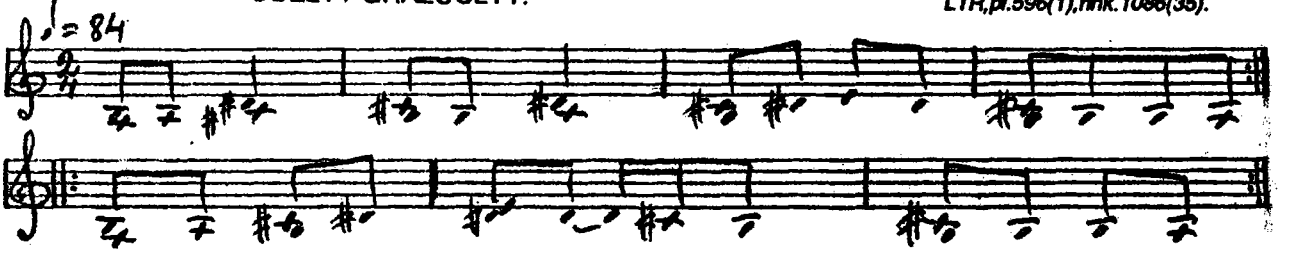

Obelyt gražuolyt, tuto lylio tūto.
Obelytėle, tūtoj tuto lylio
Obelyt gražuolyt kur tu augai, tūto?
Obelytėle, tūtoj tuto lylio.
Obelyt gražuolyt, šalia kelio, tūto.
Obelytėle, tūtoj tuto lylio.
Obelyt gražuolyt, ne vietelėj, tūto.
Obelytėle, tūtoj tuto lylio.
Obelyt gražuolyt, kirtėjėliai, tūto.
Obelytėle, tūtoj tuto lylio.
Obelyt gražuolyt, nukirs tave, tūto.
Obelytėle, tūtoj tuto lylio.

DOBILĖLI, KUR TU AUGAI?

Kankliavo J.Plepys.-TD. - P.304.

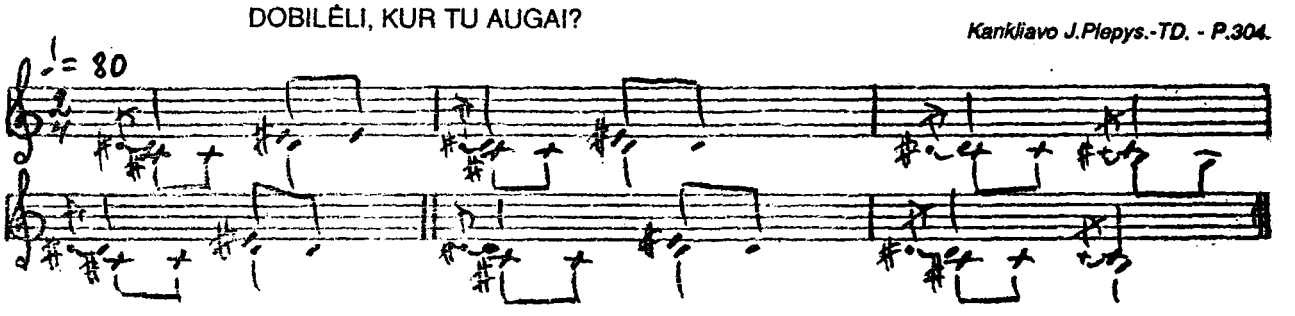

AUGO DYGO DOBILĖLIS TARP TRIJŲ LAZDYNŲ.

Kankliavo J.Plepys.-TD. - P.303.

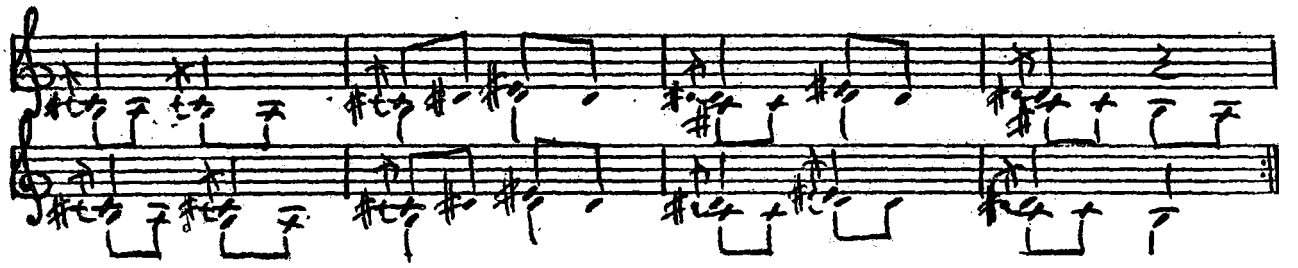

ŠILO GEGUTEL KUKAVO.

Kankliavo P.Lapienė.-TD. - P.30
LTR,pl.596(5),rink.1086(38).

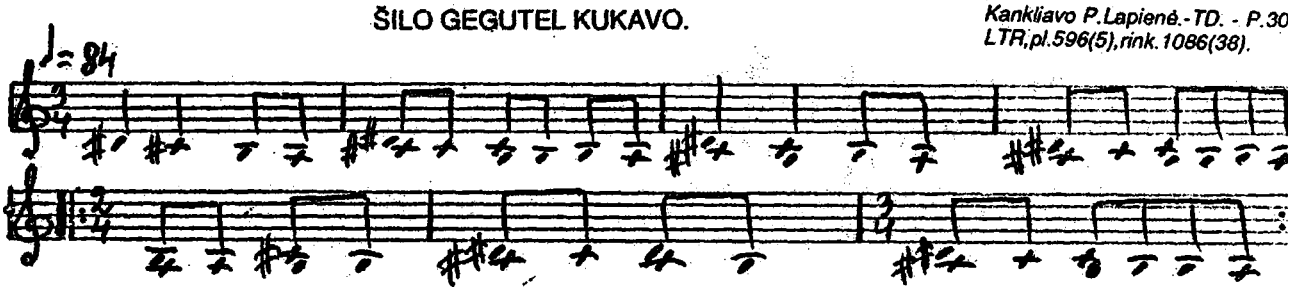

Šilo gegutėl kukavo
Šilo gegutėl kukavo, lylio.

SKRIDO BITĖ.

Kankliavo P.Lapienė.-TD. - P.305.
LTR,pl.596(7),rink.1086(38a).

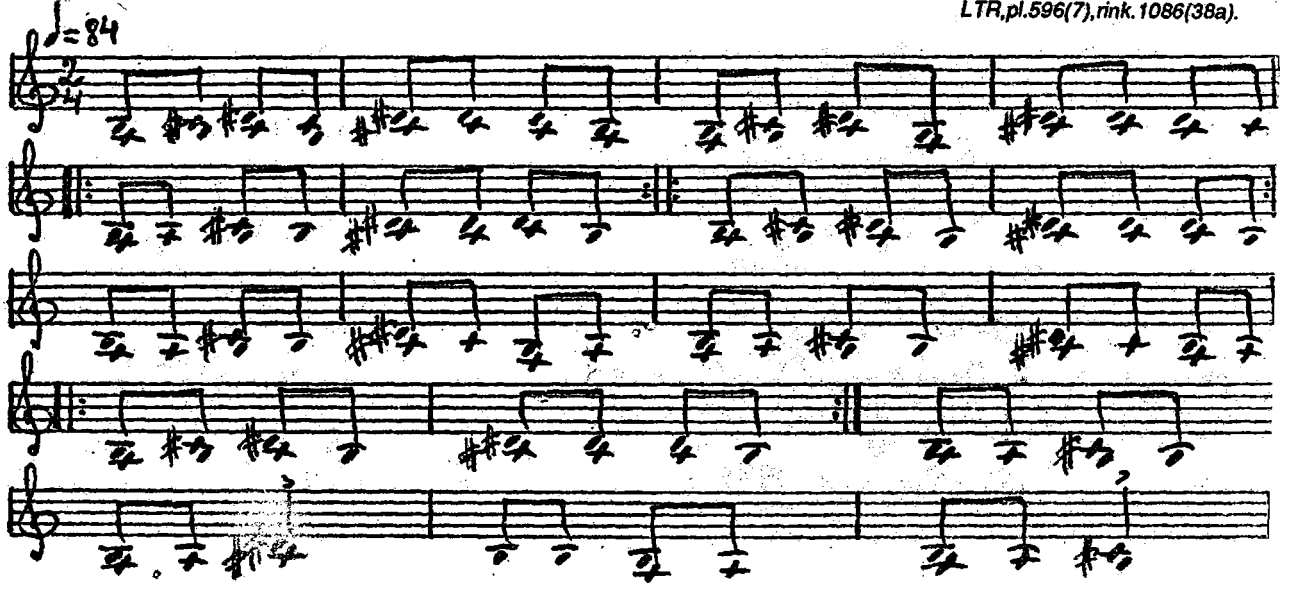

Skrido bitė, kaip telyčia,
Nešėm medų su rezginėm
Lioj, skrido bitė, lioj, kaip telyčia,
Lioj, nešė medų, lioj, su rezginėm.

GEGUTĖ SODE, SODE KUKAVO.

Kankliavo P.Lapienė.-TD. - P.305.
LTR,pl.596(4),vnk.1086(37).

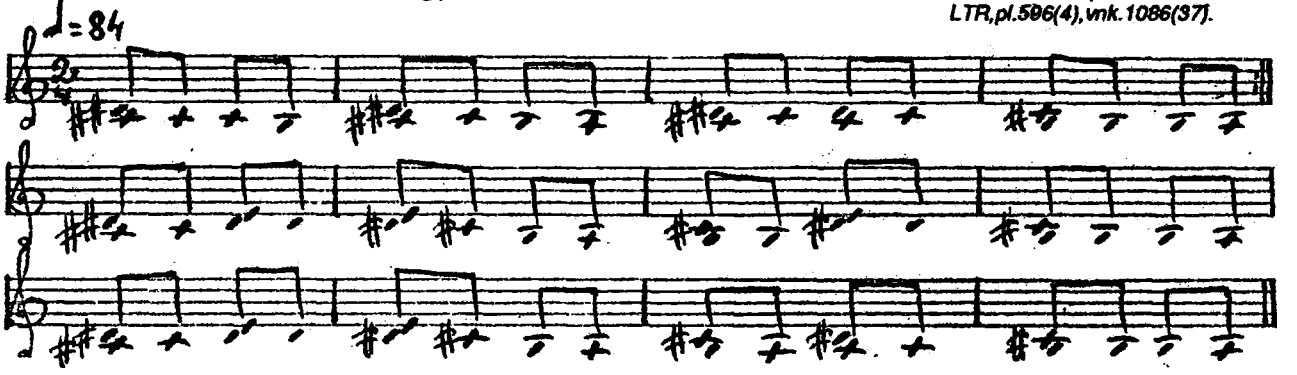

Gegutė slde, sode kukavo,
Gegutytė sode, sodely kukavo.
Gegutė meilus, meilus paukštelis,
Gegutytė meilus meilus paukštelis.
Gegutytės skardus, skardus balselis,
Gegutytės skardus, skardus balselis.
Gegutės pilkos, pilkos plunksnelės,
Gegutytės pilkos, pilkos plunksnelės.

EIKŠ, EIKŠ ŠEN, ANTELE.

Kankliavo P.Lapienė.-TD. - P.306.
LTR,pl.597(6),rink.1086(41).

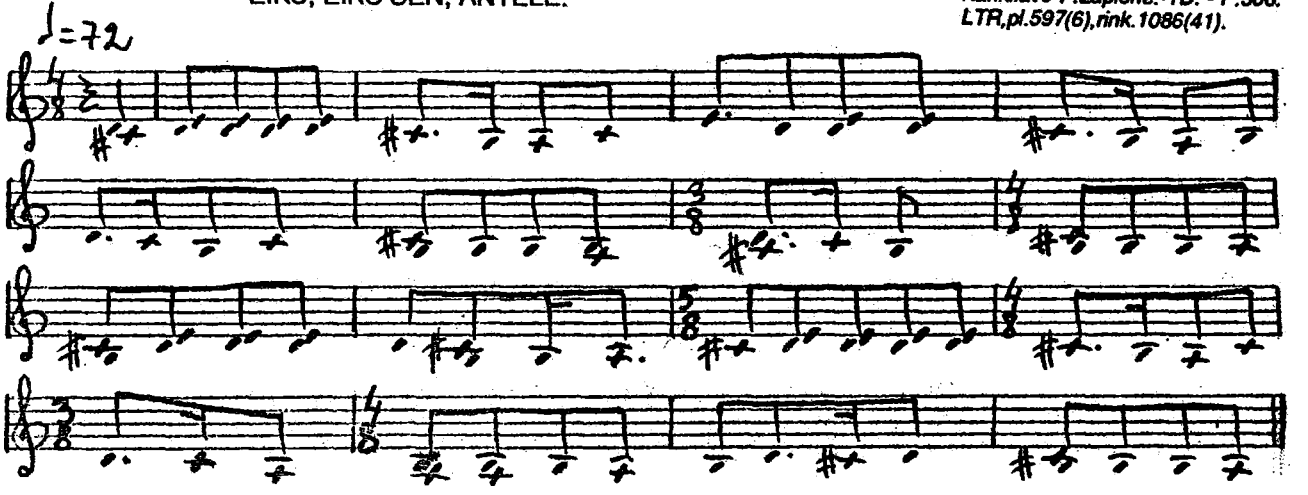

Eikš,eikš šen, antele, (2)*
Arčiau manęs.
Čia graži upelė (2)*
Su pakriaušėmis.
Kirs tavo galvelę (2)*
Ant tos kriaušės.
Leis tavo kraujelį (2)*
Verpetuos.

SADUTO RŪTO.

Kankliavo P.Lapienė.-TD. - P.306.
LTR,pl.597(7),rink.1086(42),806(29).

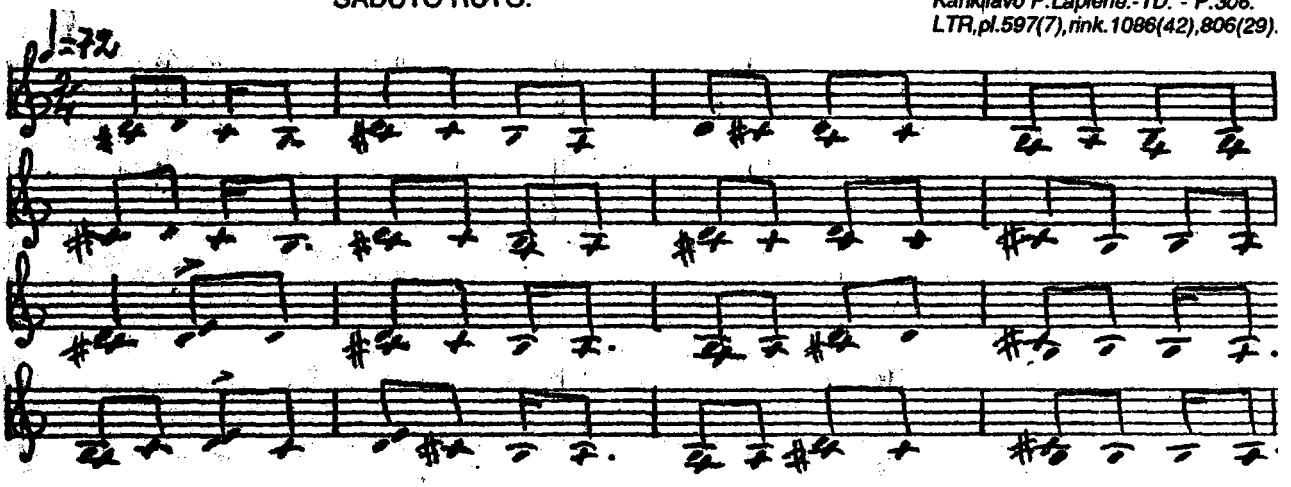

Saduto rūto, lingoj ta-ta-to,
Saduto rūtao, lylio lingo ta-ta-too, lylio.

PJESĖ.

Kankliavo M.Lapienė.—Sabaliauskas A.
Lietuvių dainų ir giesmių gaidos. - P.153.

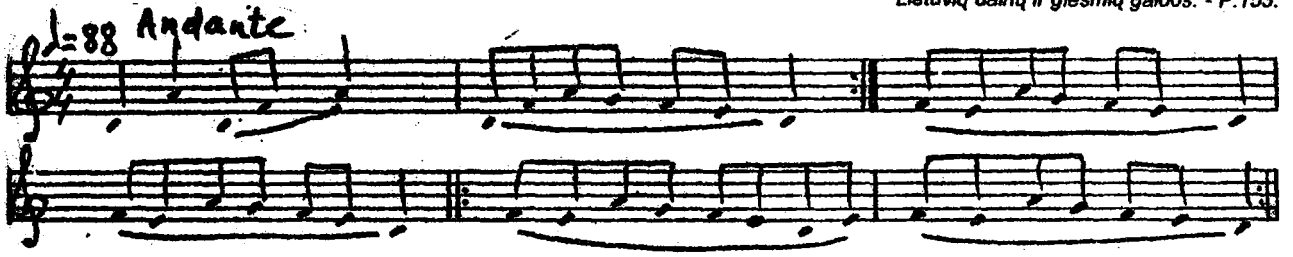

PJESĖ "LIAP-LIAP" ("VAI-VAI").

Kankliavo M.Lapienė.-Sabaliauskas A
Lietuvių dainų ir giesmių gaidos. - P.1

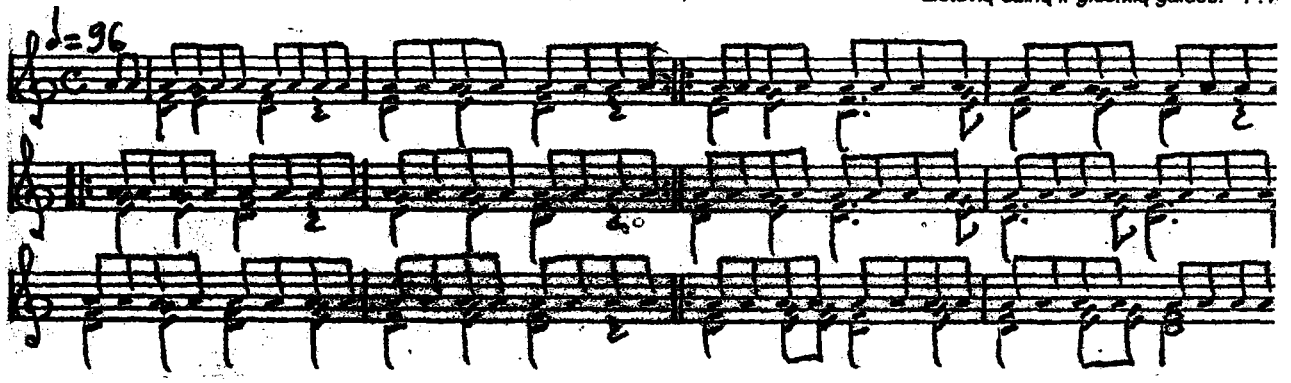

KAZACKA.

Kankliavo M.Lapienė.-Sabaliauskas A.
Lietuvių dainų ir giesmių gaidos. - P.154.

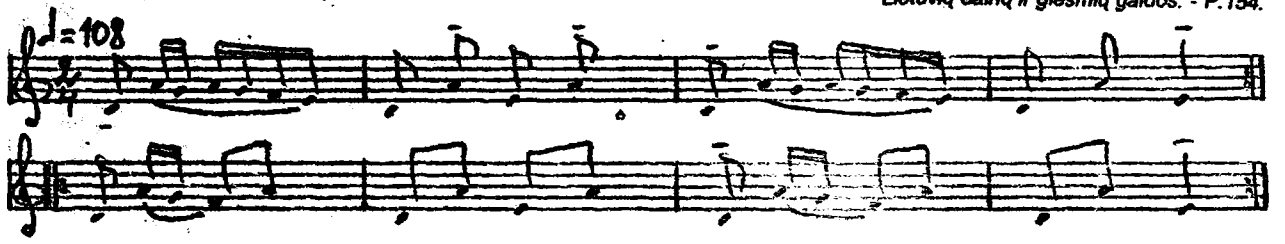

2. Vakarų aukštaičių ir žemaičių dainos ir šokiai

POLKA

Kankliavo K.Masaitis. -TD. P. 311.(šfr. J.Čiurlionytė).

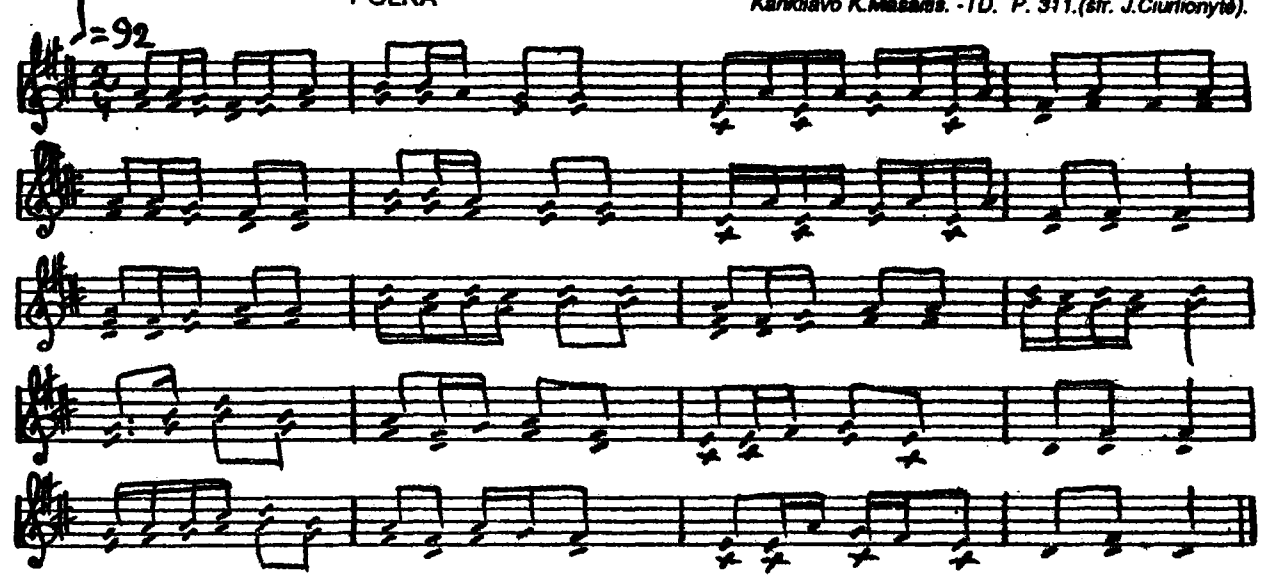

POLKA

Kankliavo K.Masaitis. -TD. P. 311.(šfr. J.Čiurlionytė).

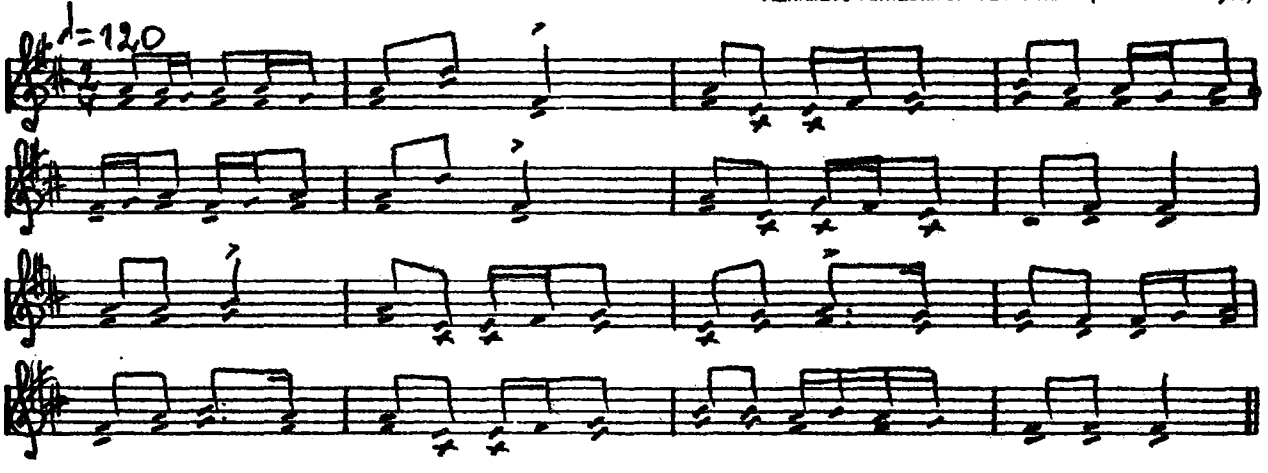

POLKA

Kankliavo K.Masaitis. -TD. P. 311.(šfr. J.Čiurlionytė).

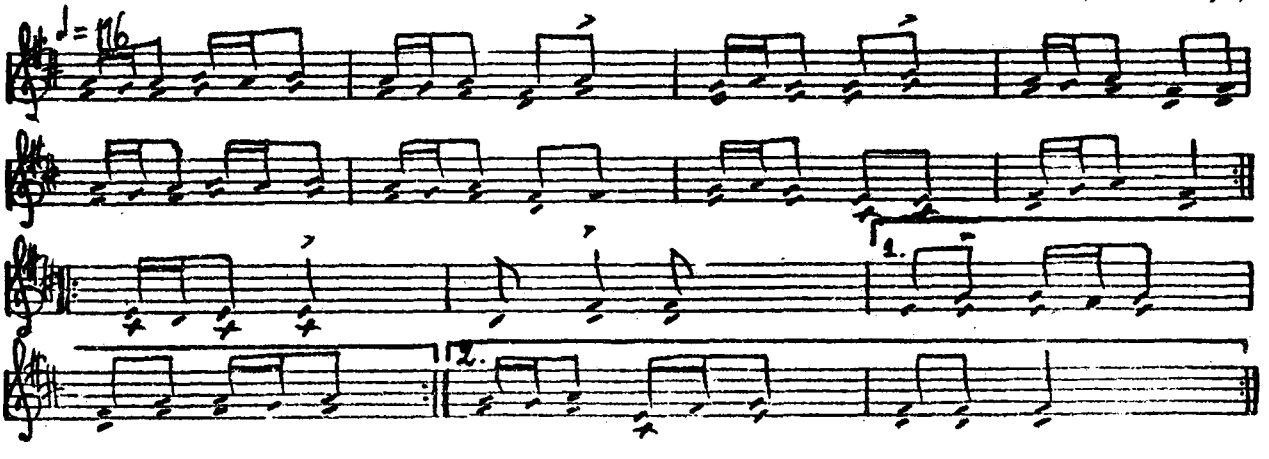

POLKA "TANTA TEDRI"

Kankliavo K.Masaitis. -TD. P. 312.(šfr. J.Čiurlionytė)

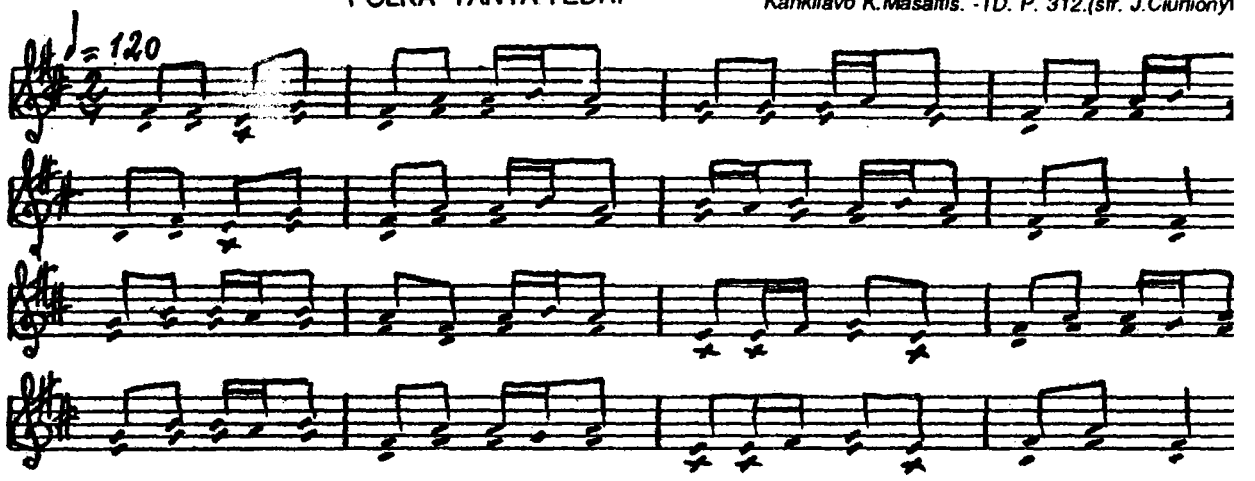

SKEPETINĖ

Kankliavo S.Abramavičius. -TD. P.307.(šfr. J.Čiurlionytė)

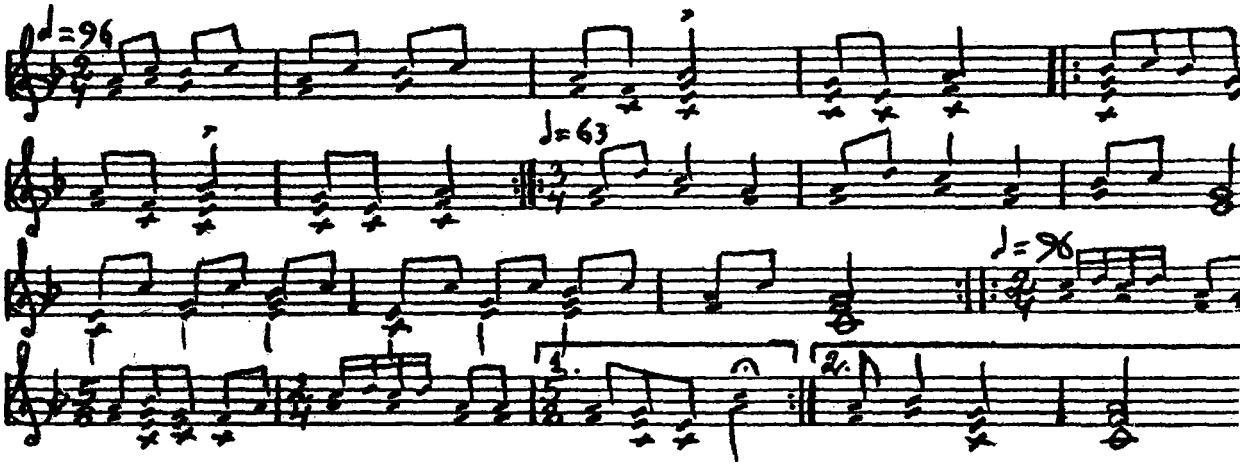

Seni jauni, seni jauni
Miego nor, miego nor
O mažiukai mažučiukai
Dar labiau, dar labiau

VALSAS

Kankliavo K.Masaitis. -TD. P. 313.(šfr. J.Čiurlionytė)

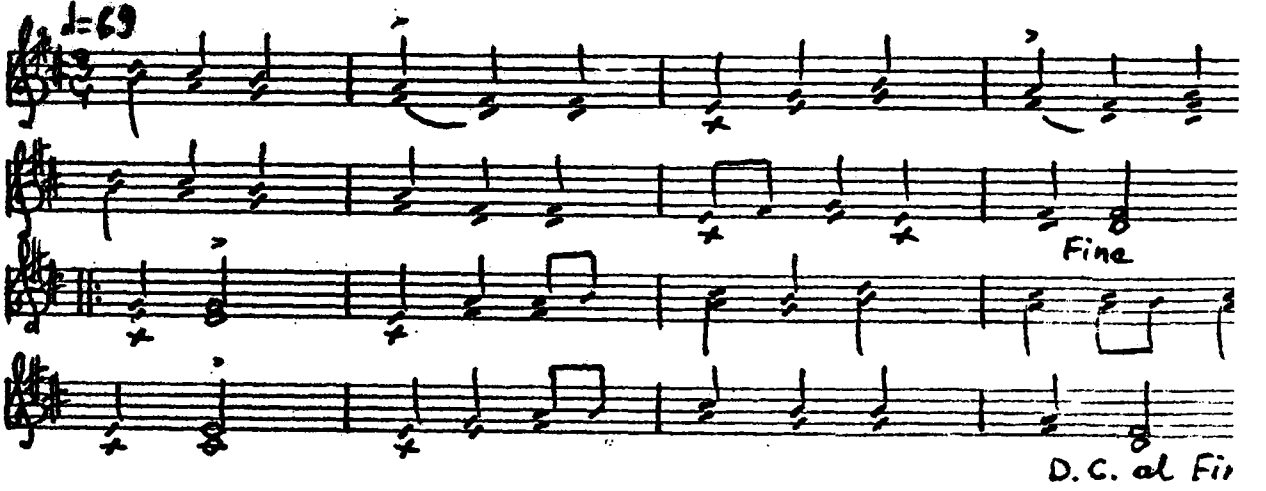

DAINA "ŠERMUKŠNĖLIS"

Kankliavo S.Abromavičius. -TD. P. 314.(šfr. J.Čiurlionytė).

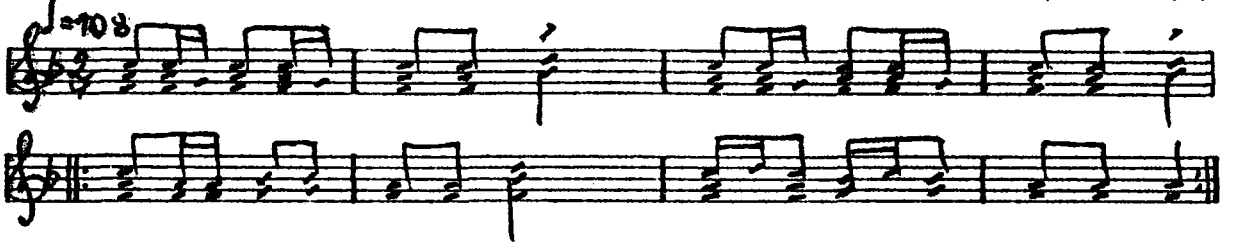

ŠOKIS "VALČIKAS"

Kankliavo S.Abromavičius. LTR, rink. 2587(10),1226(50). (šfr. J.Čiurlionytė).

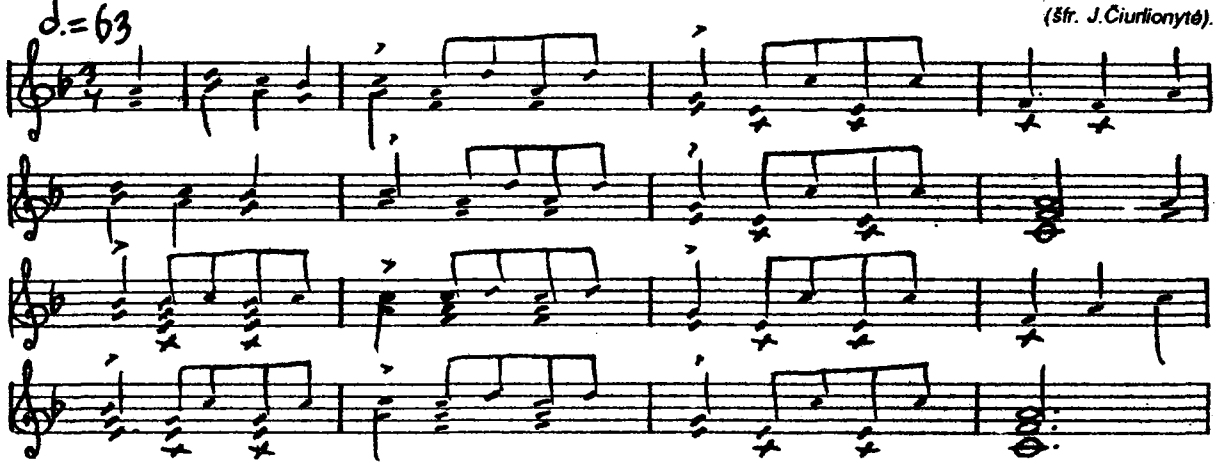

ŠOKIS "ŽVIRBLELIS"

Kankliavo S.Abromavičius. LTR, rink. 2587(16),1226(51). (šfr. J.Čiurlionytė).

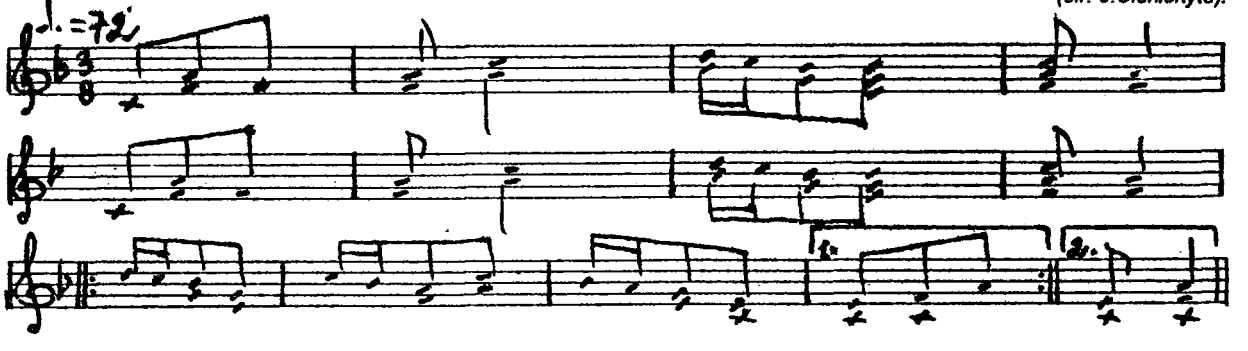

ŠOKIS "AVIETĖLĖ"

Kankliavo S,Abromavičius. LTR, 2587(14),1226(49). (šfr. J.Čiurlionytė).

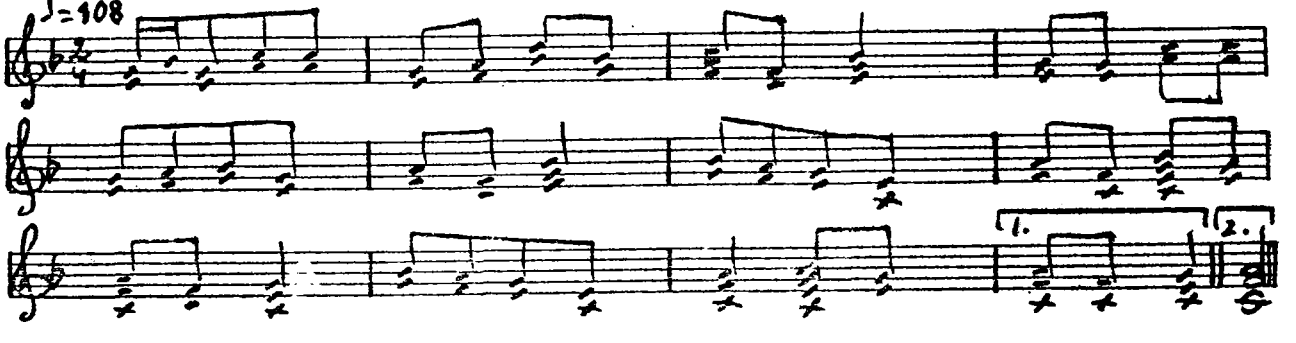

POLKA

Kankliavo S.Abromavičius. LTR, 2587(15),1226(50). (šfr. J.Čiurlionytė).

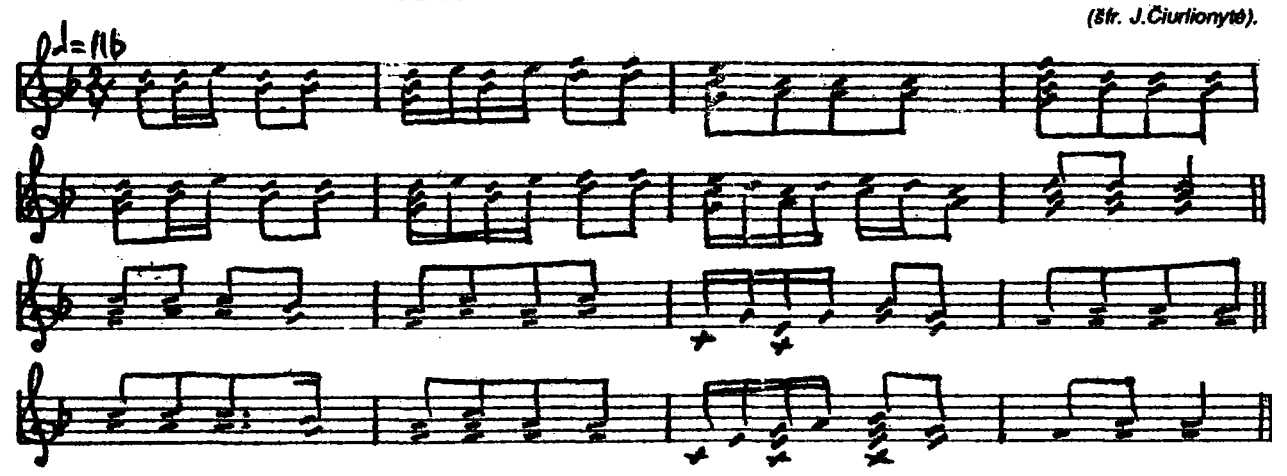

18. ŠOKIS "MIKITA"

Kankliavo S.Abromavičius. -TD. P. 307.(šfr. J.Čiurliony

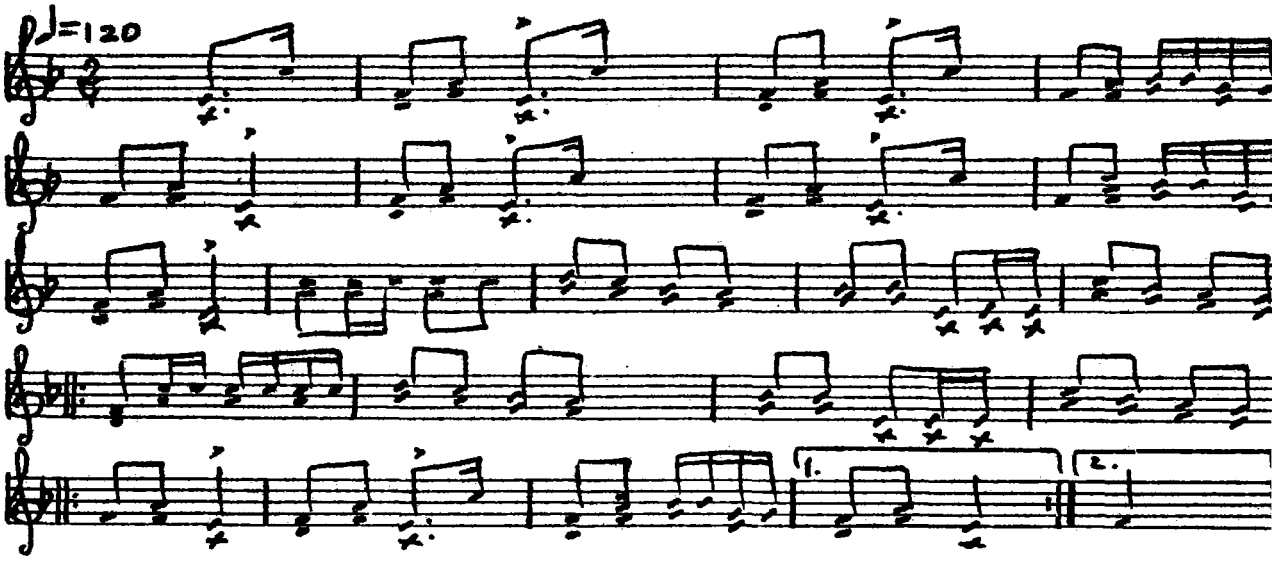

Mikita, Mikita,
Tą pamatęs, prie kito.
Aš tų ožkų neganysiu,
Po karklynus nelandysiu.
Nuplyšau, nudriskau,
Nė mergytės neradau.

ŠOKIS "KRYŽIOKAS"

Kankliavo S.Abromavičius. LTR, 2587(17),1226(52). (šfr. J.Čiurlionytė).

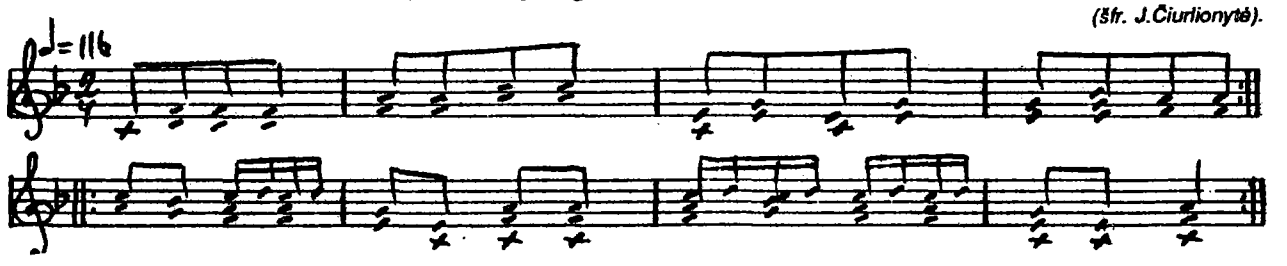

12. ŠOKIS "ŠALABANAS"

Kankliavo S.Abromavičius. LTR, 2587(18),1226(53). (šfr. J.Čiurlionytė).

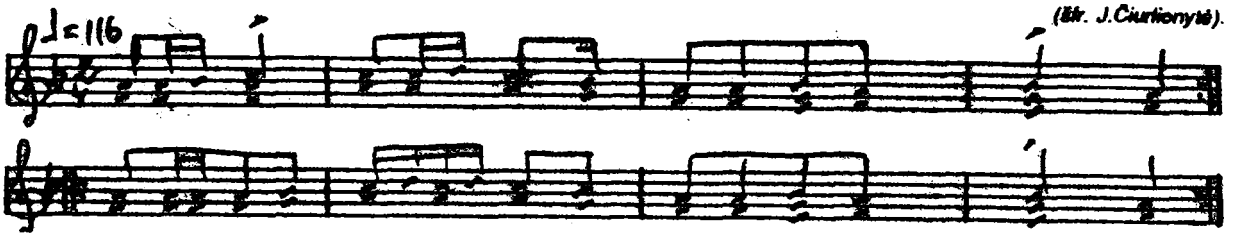

13. SENUKŲ ŠOKIS "DUJE"

Kankliavo S.Abromavičius. LTR, 2587(13).,1226(48). (šfr. J.Čiurlionytė).

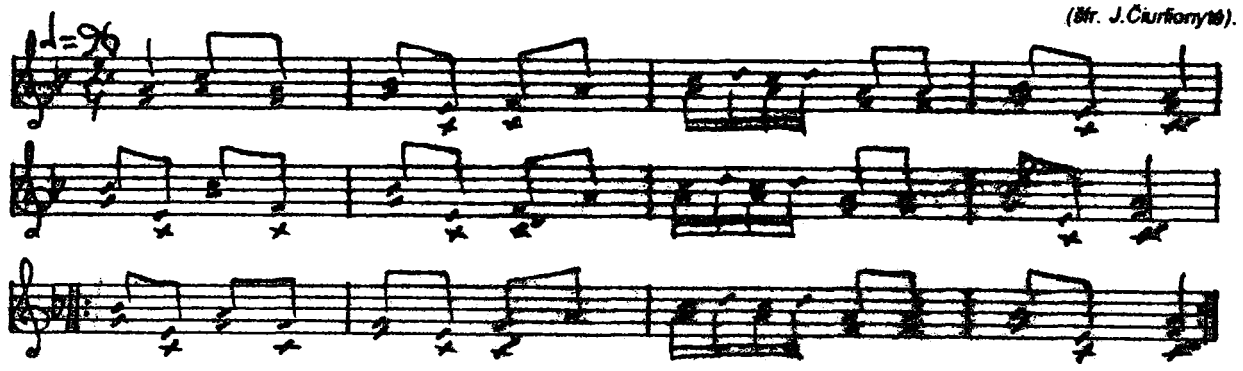

19. VAIKŲ ŠOKIS "ZUIKELIS"

Kankliavo S.Abromavičius, smuikavo S.Abromavičiūtė. LTR, 2587(7),1226(44).(šfr. J.Čiurlionytė).

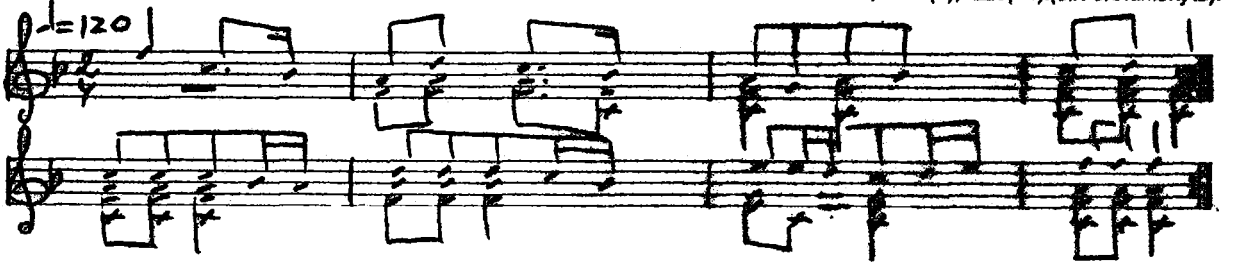

14. ŠOKIS "PADUŠEČKA"

Kankliavo S.Abromavičius. LTR, 2587(11),1226(49). (šfr. J.Čiurlionytė).

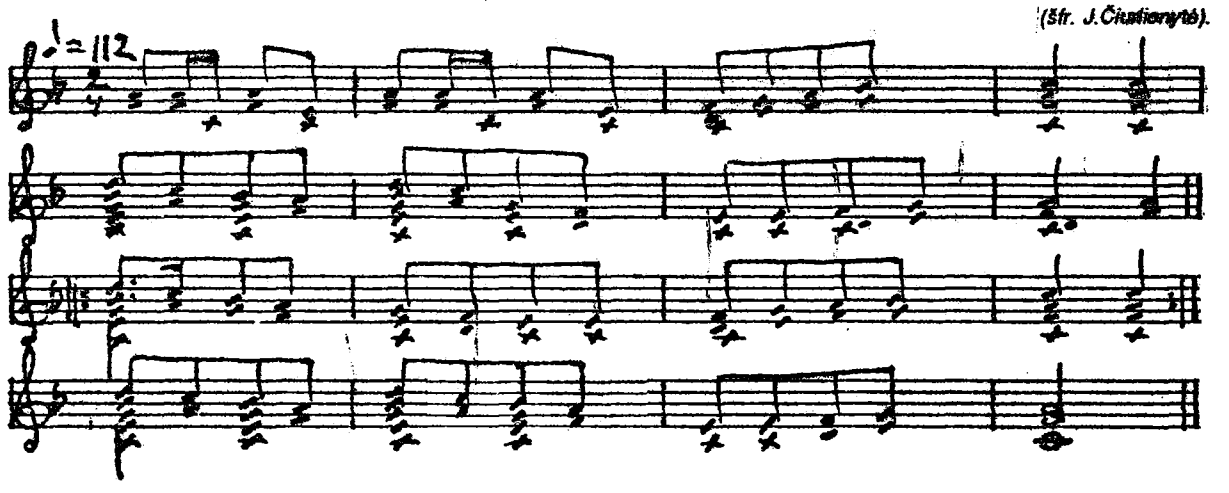

ŠOKIS "KEPURINĖ"

Kankliavo S.Abromavičius. LTR, 2587(12),1226(47). (šfr. J.Čiurlionytė).

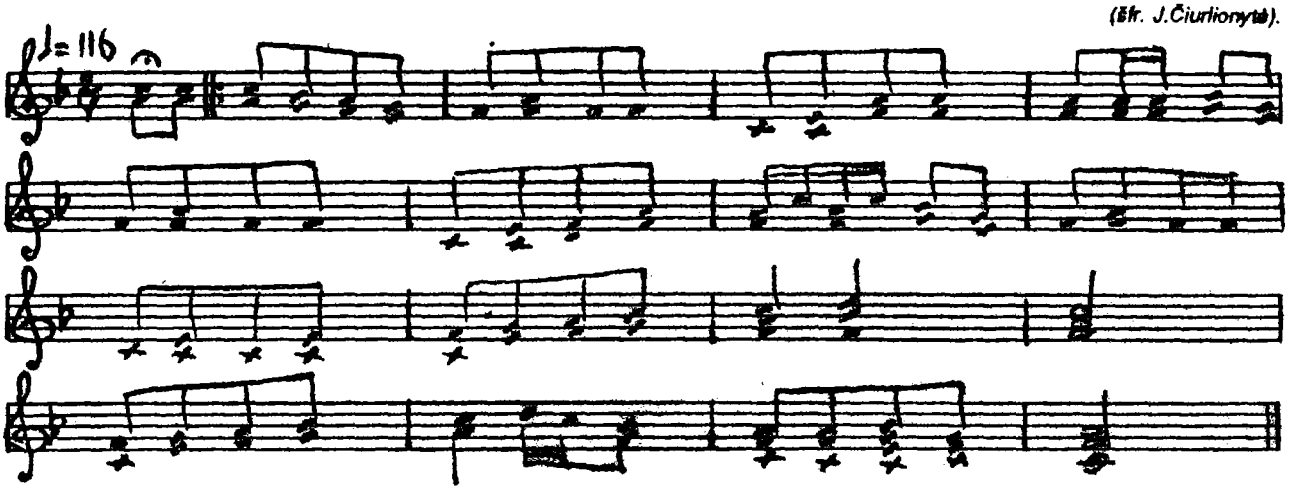

ŠOKIS "ANGELČIKAS"

Kankliavo S.Abromavičius. LTR, 2587(9),1226(46). (šfr. J.Čiurlionytė).

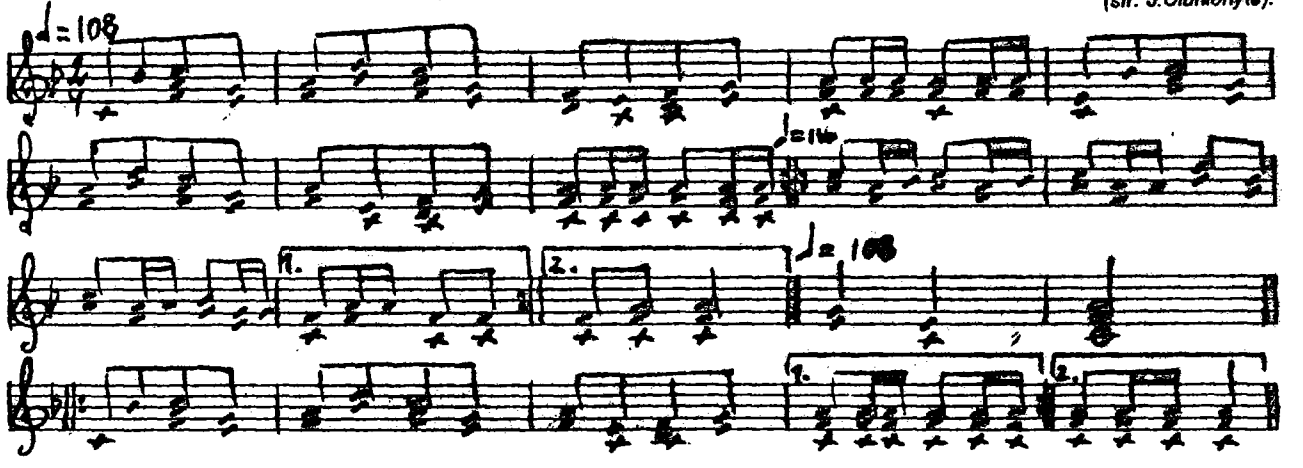

Ką tu ėdi, ką tu ėdi,
Duok ir man kaštavot.

DAINA "PIRŠLELI TAVE PLAKS, TAVO KRAUJĄ ŠUNES LAKS"

Kankliavo S.Abromavičius, dainavo K.Abromavičienė, S.Abromavičiūtė. LTR, rink. 4405(149), 2944(89). (šfr. V.Palubinskienė).

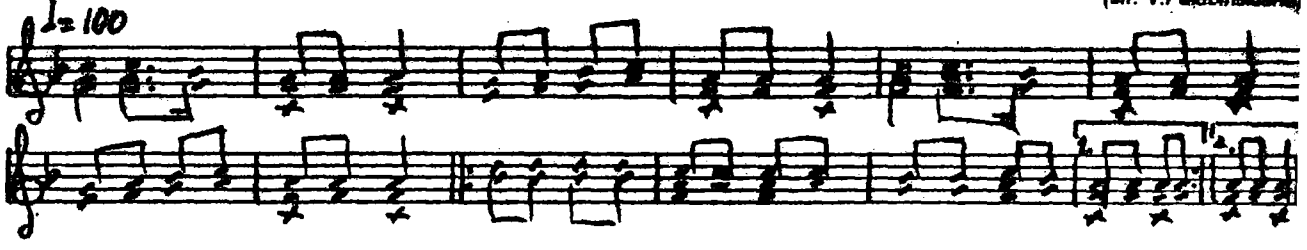

Piršteli tave plaks,
Tavo kraują šunes laks. (2)*
Kam supiršai dukterėlę,
Kokį vyrą anai davei? (2)*

SUKTINIS.

Kankliavo P.Levickis. (šfr. T. Kann).

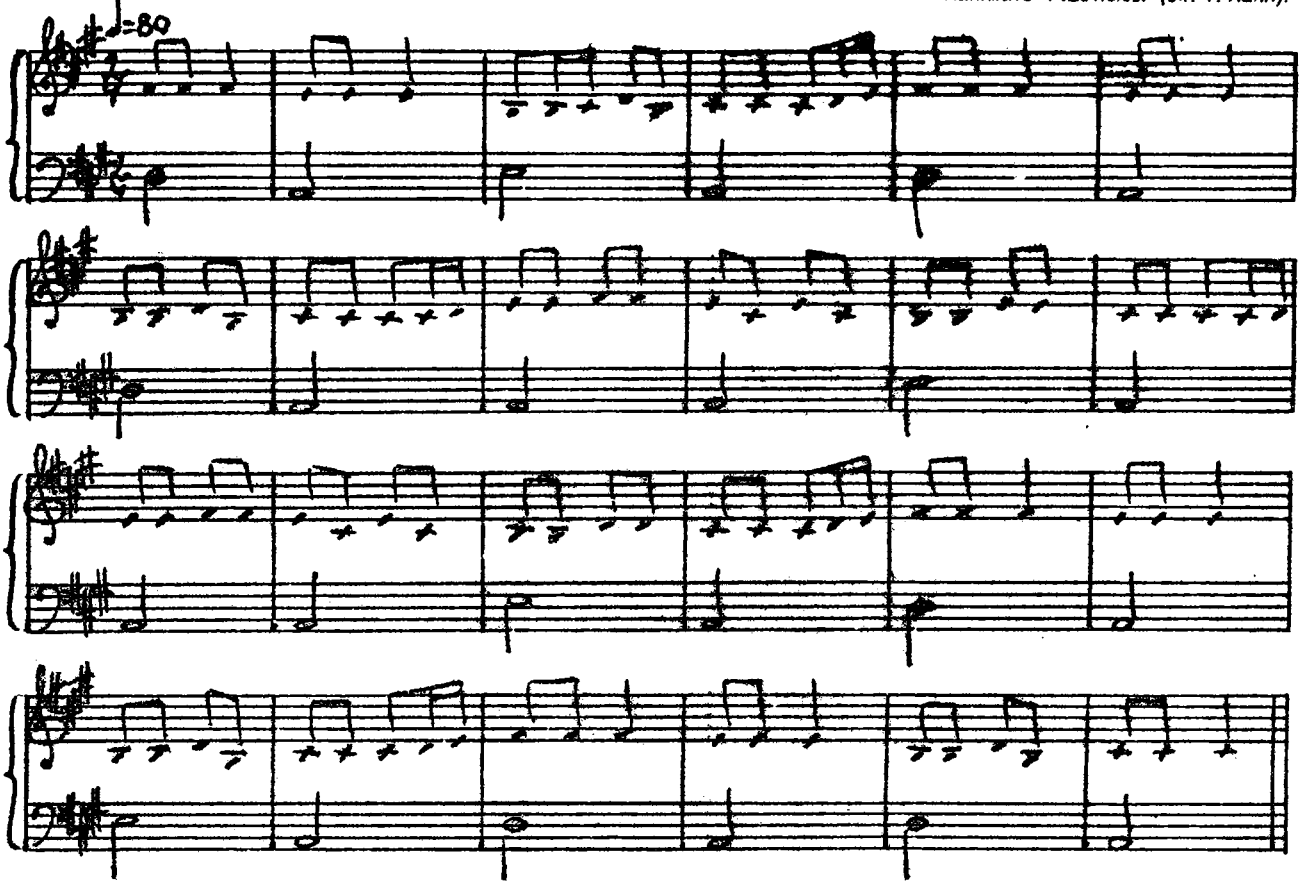

DAINA "TRYS SESUTĖS"

Kankliavo S.Abromavičius, dainavo K.Abromavičienė, S.Abromavičiūtė. LTR, rink. 4405(147), 2944(56). (šfr. V.Palubinskienė).

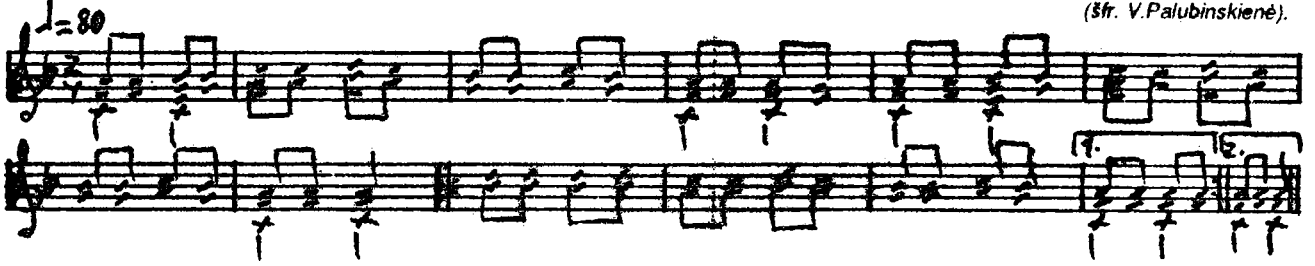

Trys sesutės ant kalnelio
Laužė šakas nuo berželio.
O-lia o-lia o-lia o-lia
Laužė šakas nuo berželio.

Laužkit laužkit mergužėlės,
Tik palikit viršūnėlę.
O-lia o-lia o-lia o-lia
Tik palikit viršūnėlę.

Tik palikit viršūnėlę
Dėl vaikučių dėl maželių.
O-lia o-lia o-lia o-lia
Dėl vaikučių maželių.

Ir paliko viršūnėlę,
Ir nutūpė gegužėlė.
O-lia o-lia o-lia o-lia
Ir nutūpė gegužėlė.

Ir nutūpė gegužėlė
Užkukavo dieve mano.
O-lia o-lia o-lia o-lia
Užkukavo dieve mano.

Užkukavo dieve mano
Kur bernelis yra mano.
O-lia o-lia o-lia o-lia,
Kur bernelis yra mano.

DAINA "ANT EŽERĖLIO"

Kankliavo P.Dargis. (šfr. N.Visockaitė).

Ant ežerėlio, ant ežerėlio,
Ant ežerėlio plaukia laivelis.
Tame laively, tame laively,
Tame laively sėdi mergelė.
Sėdi mergelė, sėdi jaunoji,
Sėdi mergelė ir gailiai verk.
Nėr man tėvelio, nėr man tėvelio,
Nėr man tėvelio dalelei skirt.
Nėr man močiutės, nėr man močiutės
Nėr man močiutės kraštelių kraut.
Nėr man seselės, nėr man seselės,
Nėr man seselės, vainikui pint.
Nėr man brolelio, nėr man brolelio,
Nėr man brolelio lauku lydėt.
Mėnuo tėvelis, mėnuo tėvelis,
Mėnuo tėvelis dalelei skirt.
Saulė močiutė, saulė močiutė,
Saulė močiutė kraštelių kraut.
Žvaigždė seselė, žvaigždė seselė
Žvaigždė seselė vainikui pint.
Vėjas brolelis, vėjas brolelis,
Vėjas brolelis lauku lydėt.

VALSAS

Kankliavo P.Levickis. (šfr. T. Kann).

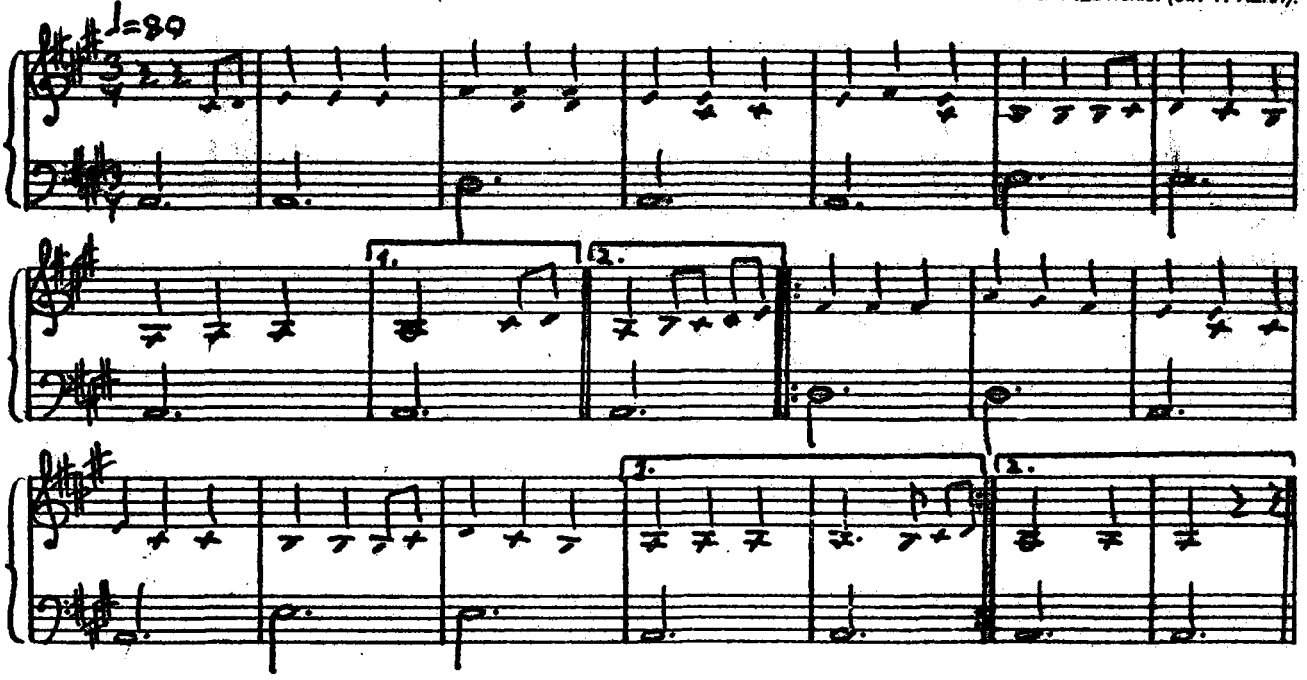

DAINA "RŪPINOSI TETUŠĖLIS"

Kankliavo P.Dargis. (šfr. N.Visockaitė).

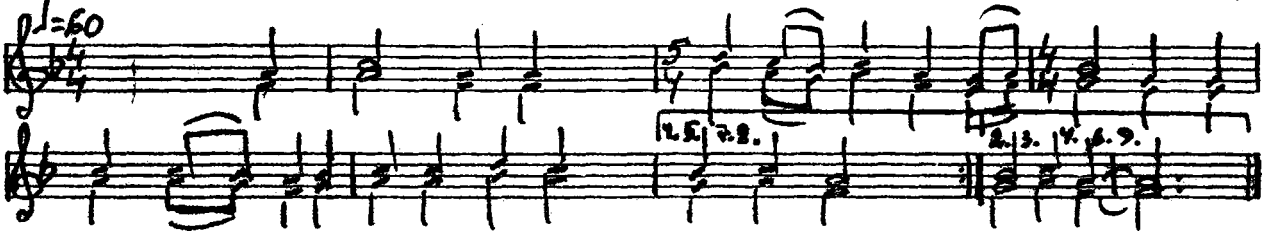

Jau aušrelė beauštanti
Ir saulelė betekanti,
Man galvelė beskaudanti.

Rūpinosi tėtušėlis,
Rūpinosi motušėle,
Kur nuleistie dukrelį?

Ar į aukštuosius kalnelius,
Ar į marguosius dvarelius,
Ar į Vilniaus miestelį?

Nesirūpink, tėtušėli,
Nesirūpink, matušeli,
Kur nuleistie dukrelį.

Nei į aukštuosius kalnelius,
Nei į marguosius dvarelius,
Nei į Vilniaus miestelį.

Į aukštųjį pušinėlį,
Į gelsvųjį smiltinėlį,
Ten nuleiskite dukrelį.

Rūpinosi matušėli,
Rūpinosi sesuteli,
Kokį daus man kraitelį.

Nesirūpink, matušėli,
Nesirūpink, senuteli,
Kokį daus man kraitelį.

Sausos eglės šešios lentos,
Baltos drobės penki mosta,
Toks bus mano kraitelis.

DAINA "JOJAU JOJAU"

Kankliavo P.Dargis. (šfr. N.Visockaitė).

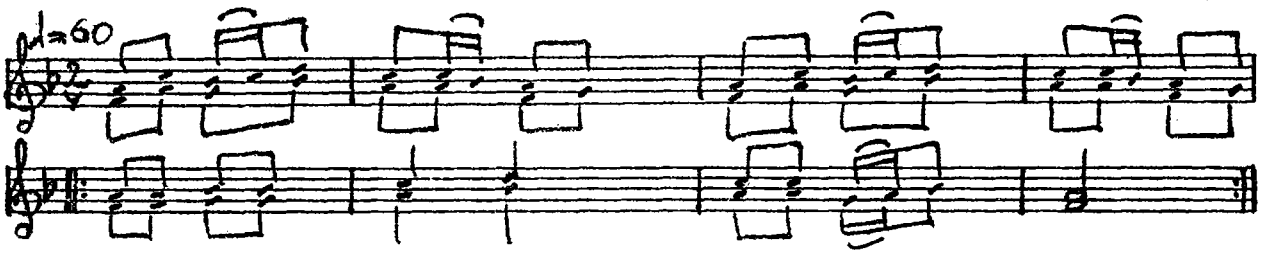

Jojau dieną, jojau naktį,
Nieko gero neprijojau,
Tiktai ežerėlį, tiktai ežerėlį. (2)*

Kai prijojau ežerėlį,
Pasigirdžiau sau žirgelį,
Savo žirgužėlį, žirgą juodbėrėlį. (2)*

Kai pagirdžiau dar gražesnis,
Kai užsėdau dar greitesnis,
Mano žirgužėlis, žirgas juodbėrėlis. (2)*

Kai prijosiu uošvės dvarą,
Kelsiu vartus iki galo,
Virkdysiu mergelę, uošvelės dukrelę. (2)*

Kankliavo S.Abromavičius, dainavo K.Abromavičienė, S.Abromavičiūtė. LTR, rink. 4405(295), 2944(59). (šfr. V.Palubinskienė).

DAINA-ŽAIDIMAS "VĖJAS PUČIA"

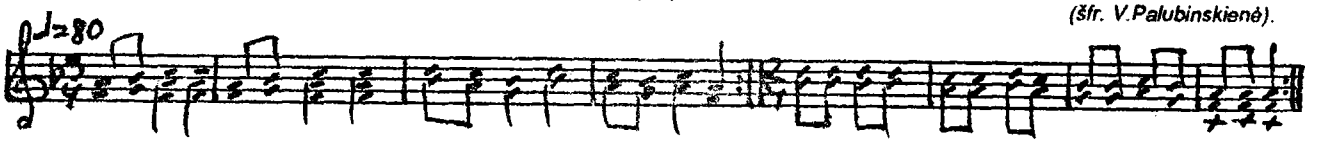

Vėjas pučia laivą neša
Nuneš mane į Lietuvą (2)*
Tai bus linksma, tai bus linksma,
Tai bus linksma Lietuvoj.

DAINA "PAŠILIAIS, PAŠILIAIS SAULĖ TEKĖJO(*)"

Kankliavo P.Dargis.
(šfr. N.Visockaitė)

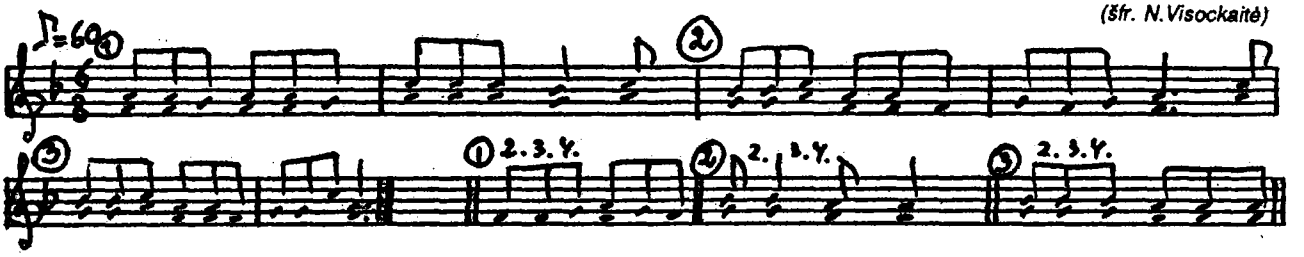

Pašiliais pašiliais saulė tekėjo,
Jaunutė mergelė linelius rovė. (2)*

Atjoja bernelis jaunas nevedęs,
Vai tai, vai tai, jaunas nevedęs,
Vai tai tai, vai tai tai, jaunas nevedęs.

Padėkdie, mergele, linelius rautie,
Vai tai, vai tai, linelius rautie,
Vai tai tai, vai tai tai, linelius raut.

Tai dėkui bernelį, kur juodinėji?
Vai tai, vai tai, kur juodinėji?

DAINA "VERKIA TĖVAS MOTINĖLA"

Kankliavo P.Dargis D.d. P. 115.
(šfr. N.Visockaitė).

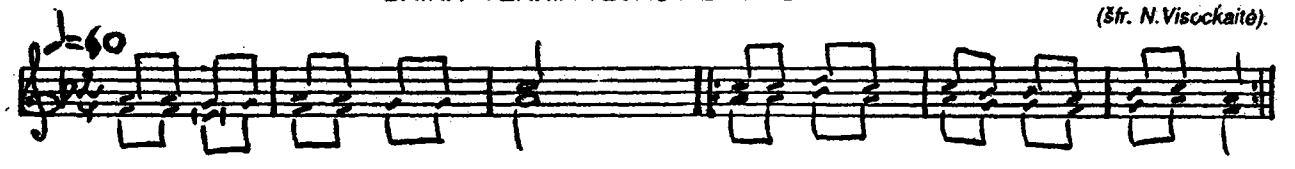

Verkia tėvas motinėla, oj,
Kad sūnelį karan ima, ojojoj. (2)*
Neverk, tėvas ir motina, oj,
Neverk mano mergužėle, ojojoj. (2)*
Neverk, mano mergužėle, oj,
Parašysiu tau laiškelį, ojojoj. (2)*
Kas man iš to tavo laiškelio, oj,
Nematysiu bernužėlio, ojojoj. (2)*

3. Suvalkiečių dainos ir šokiai

DAINA APIE SENOVĘ

Kankliavo L.Puskunigis. (šfr. V.Alenskas).

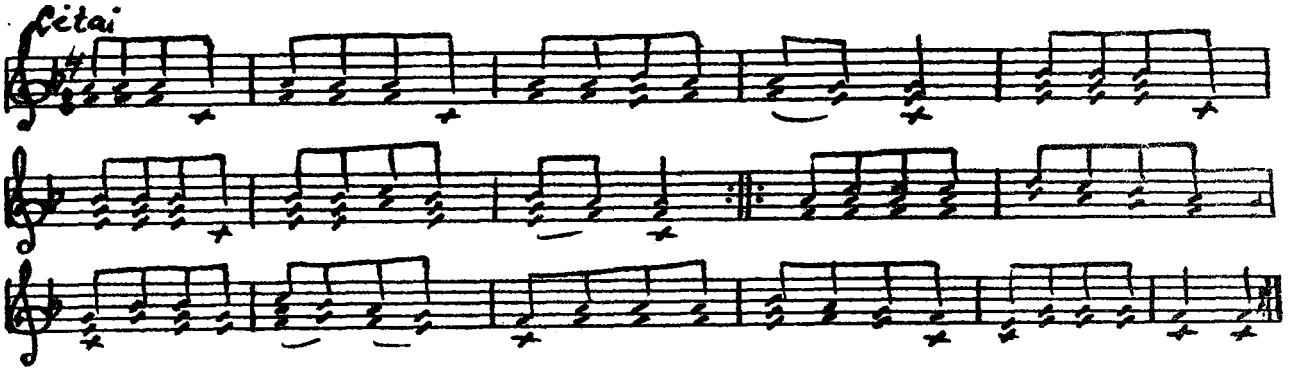

Daina apie senovę
Paklausykit Jūs lietuviai čia kuopan suėję,
Aš Jums dailiai padainuosiu, ką esu girdėjęs.
Apie praeitį garbingą mūs brangios Tėvynės
Ši daina lyg paukštis veržias iš mano krūtinės.
Lietuva gimta šalele ji darbais garsėjo
Narsūs vyrai ją pašlovint ir apgint mokėjo.

Palangoj ant marių kranto rymo kalnas aukštas,
Ten Birutės buvo namas pušimis apsiaustas.
Ten Kęstutis vaidilutę pirmą kart pamatė
Ir širdingai ją pamilęs rūmus jai pastatė.
Gražiąją Birutę vedė buvo ji laiminga
Vytautą ji užaugino karžygį garbingą.

Skambėkite mano kanklės, širdį suraminkit
Mūsų protėvių gadynę dainoje atminkit
O daina paukščiu lai skrenda per laukus gimtuosius
Iš pašlovina garbingai tuos laikus žiluosius
Mano pirštai surambėję dar stygas užgauna
Lai dainos garsai pasiekia širdį seno jauno.

DAINA "EISIM SESELĖS"

Kankliavo P.Puskunigis. LTR, rink. 3053(8).
(šfr. J.Čiurlionytė).

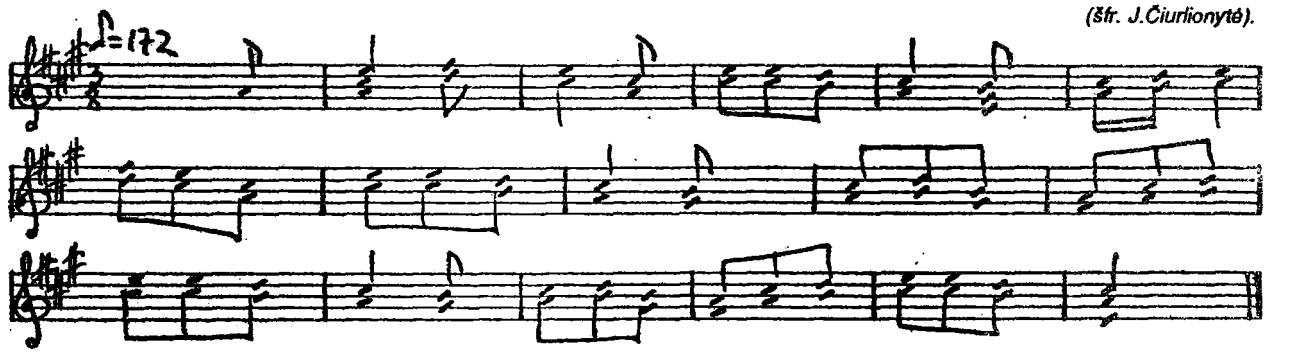

DAINA "ANT KALNO MALŪNĖLIS"

Kankliavo P.Puskunigis. LTR, rink. 3053(2),4453(9). (šfr. J.Čiurlionytė).

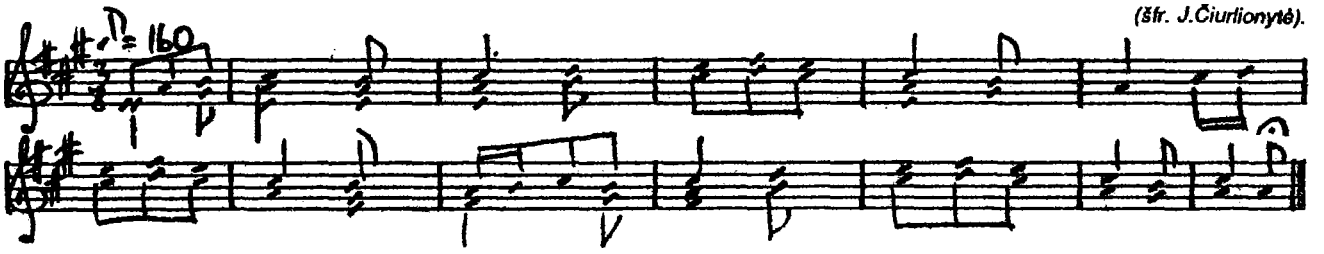

Ant kalno malūnėlis,
Pakalnėj ežerėlis.
Ten krykštė, nardė raiba antelė.
Malūno ežerėly.

Tai ne antelė nardė,
Tai ne raiboji krykštė.
Tik gailiai verkė jauna mergelė
Netropijus bernelio.

Oi neverki, mergele,
Neraudoki jaunoji.
Nesugrąžinsi jaunų dienelių,
Nei žalio vainikėlio.

DAINA "KO SĖDI, SESELE"

Kankliavo P.Puskunigis. LTR, rink. 4453(52). (šfr. J.Čiurlionytė).

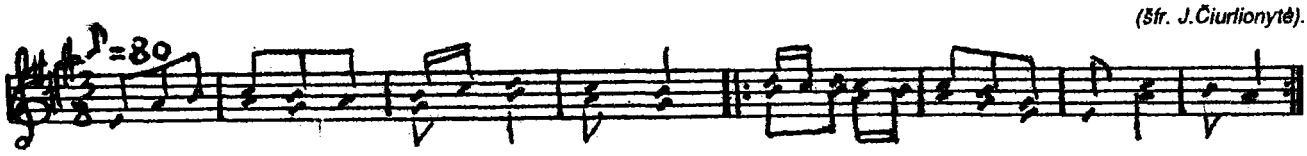

ŠOKIS "ŠIAUČIUS"

Kankliavo P.Puskunigis. -TD. P. 308. (šfr. J.Čiurlionytė).

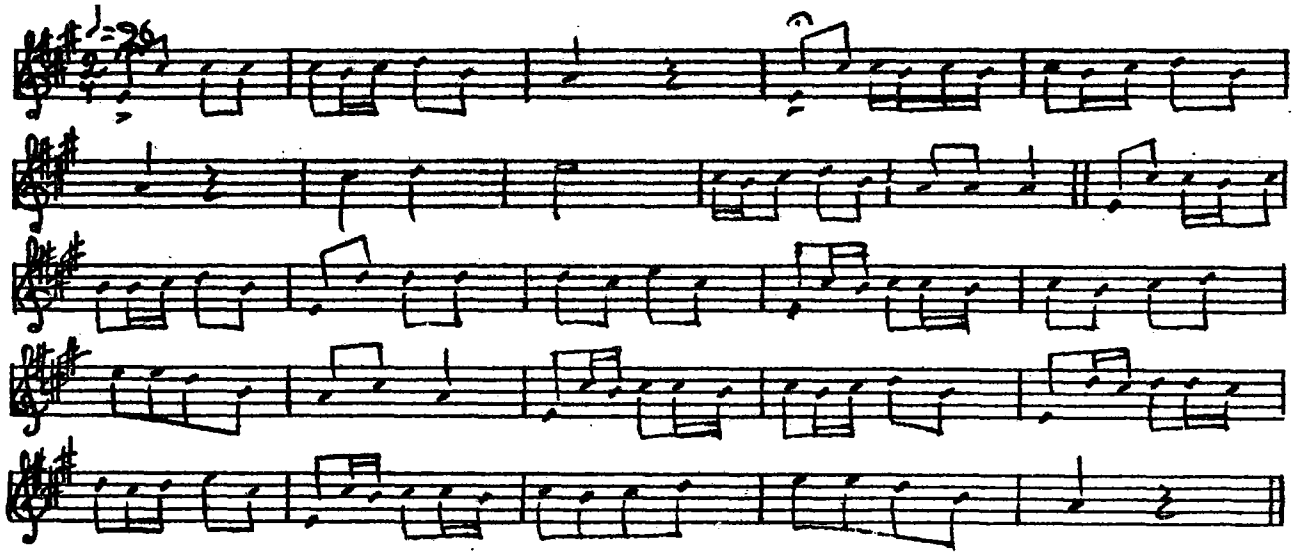

DAINA "AR TAU, DUKRELE, NESAKIAU".

Kankliavo P.Puskunigis. LTR, rink. 4453(47). (šfr. J.Čiurlionytė).

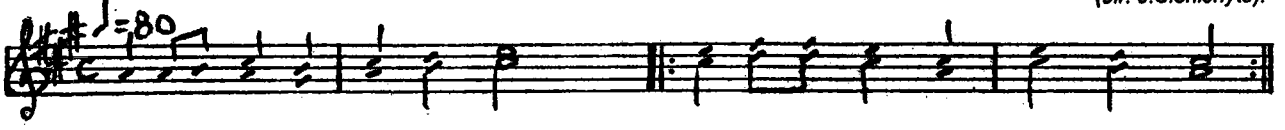

DAINA "IŠLEIDAI MOČIUTE"
("PRAPUOLIAU MOČIUTE")

Kankliavo P.Puskunigis. LTR, rink. 3053(6),4453(44). (šfr. J.Čiurlionytė).

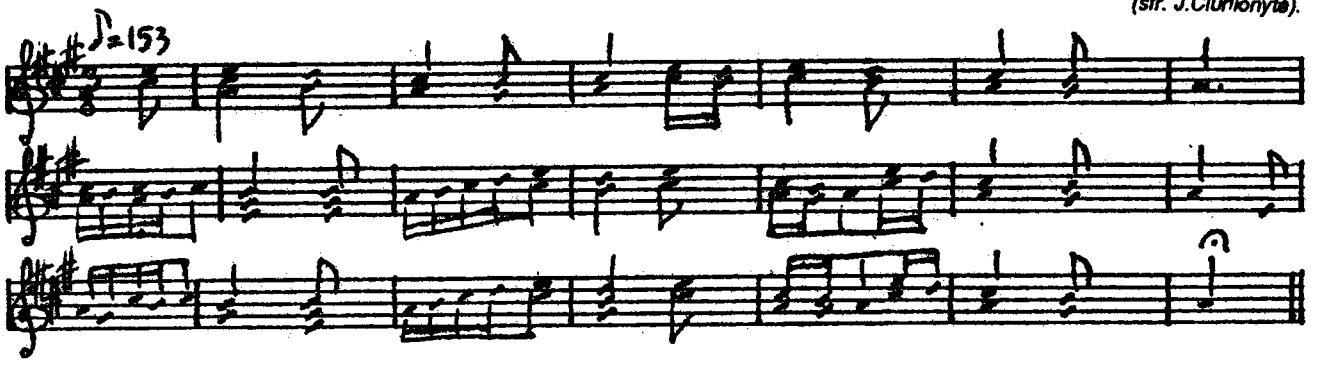

Prapuoliau, močiute,
Prapuoliau, širdele,
Už sunkių darbų už rūpestėlių
Už gailių ašarėlių.

Sugrįžki, dukrele,
Sugrįžki, jaunoji,
Tave mylėsiu, tave globosiu
Ant rankelių nešiosiu.

Negrįšiu, močiute,
Negrįšiu, širdele,
Jau sukalbėti meilūs žodeliai
Sumainyti žiedeliai.

ŠOKIS "SKAMBA KANKLĖS"

Kankliavo A.Degutis.(šfr. V.Alenskas).

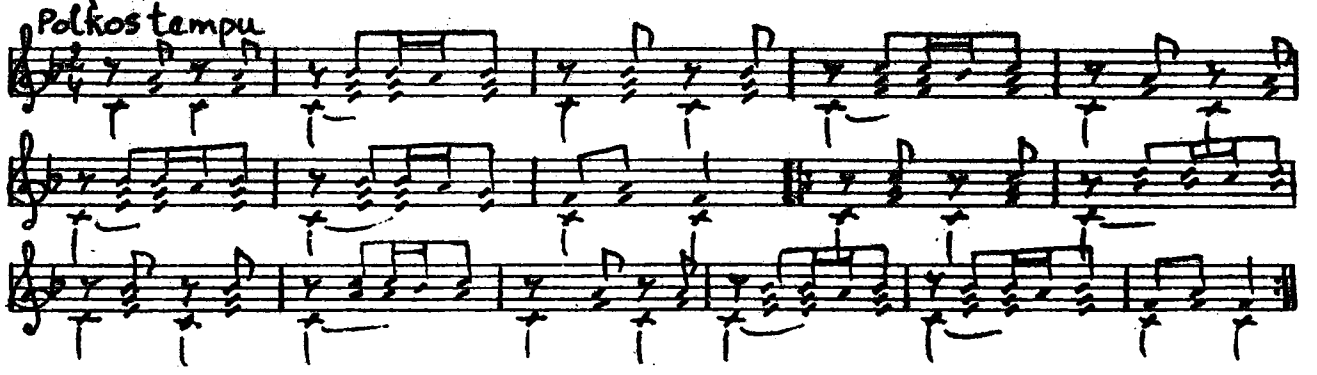

DAINA "AUGO GIRELĖJ"

Kankliavo P.Puskunigis. -TD. P. 314.
(šfr. J.Čiurlionytė).

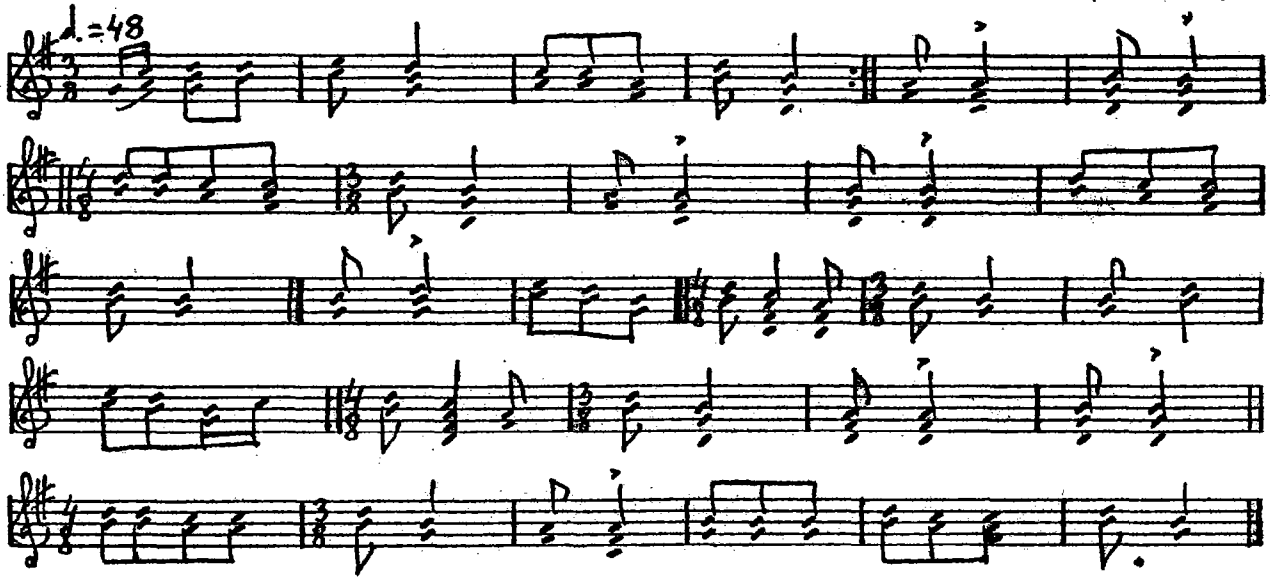

Augo girelėj žalia liepelė,
Žalioj gražioj, pačiam vidury (2)*
Nukris lapeliai, atžels ir kiti,
Numirs mošiutė, jau nebus kitos.

Oi vargas bėda be motinėlės,
Kaip naujoms staklelėms be audėjėlės .
Augo girelėj žalias klevelis,
Žalioj gražioj, pačiam vidury.

Nukris lapeliai, atžels ir kiti,
Numirs tėvelis, jau nebus kito.
Oi vargas bėda man be tėvelio
Kaip naujai žagrelei be artojėlio.

DAINA "AUSK, MOČIUTE, DROBELES"

Kankliavo A.Degutis.
(šfr. V.Alenskas).

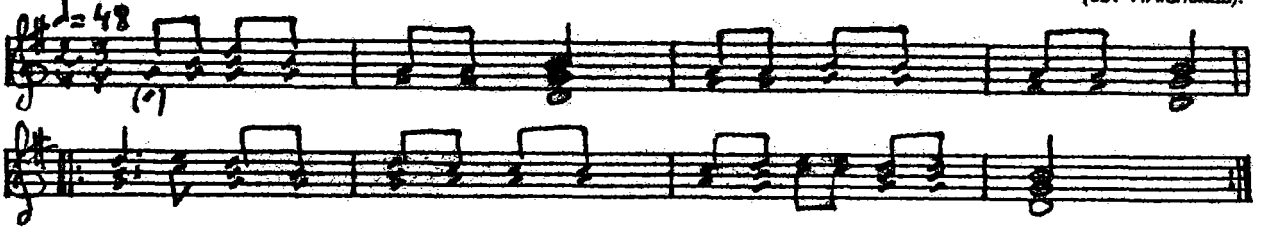

Ausk, močiute drobeles,
O aš jauna juosteles.
Kalbin mane bernužėlis
I tolimą šalelę (2)*

Dar palauki dukrele,
Dar palauki jaunoji.
Dar palauki dukružėle
Dvejus-trejus metelius (2)*

Oi, močiute, negaliu,
Oi, širdele, negaliu
Atvažiuos dieverėliai
Išveš margas skryneles (2)*

Trinka, bilda skrynelės,
Trinka, bilda margosios.
Gailiai verkia mergužėlė
Nuo močiutės eidama. (2)*

DAINA "OI UŽKIT, GAUSKIT"

Kankliavo P.Puskunigis. LTR, rink. 4453(38). (šfr. J.Čiurlionytė).
**) gaidas skliausteliuose grodavo ne visuomet.*

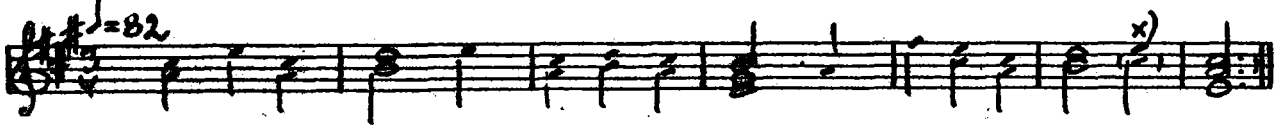

DAINA "OI, ŽINAU, ŽINAU"

Kankliavo A.Degutis. (šfr. V.Alenskas).

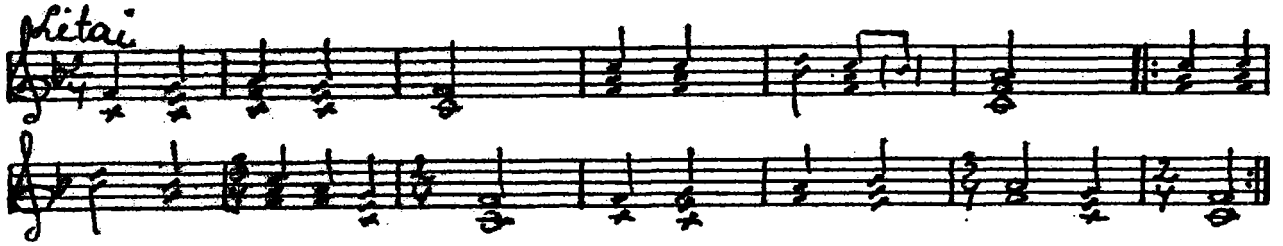

Oi, žinau žinau
Niekam nesakau
Kur aug mano mergelė
Drobelių audėjėlė.

Oi toli, toli,
Oi labai toli
Už dviej šimtų mylelių
Už žaliųjų girelių.

O ir pamačiau
Jauną berneli,
Ariant juodą dirvelę
Ir dainuojant dainelę.

ŠOKIS "DIRIŽABLIS"

Kankliavo A.Degutis. (šfr. V.Alenskas).

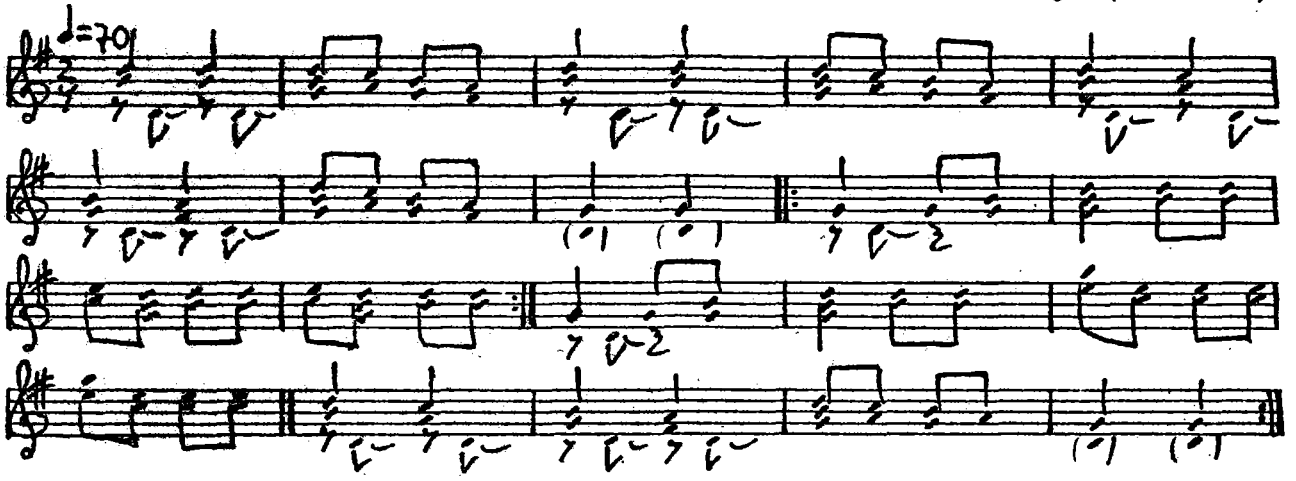

ŠOKIS "ŠOCAS"

Kankliavo P.Puskunigis. -TD. P. 309.
(šfr. J.Čiurlionytė).

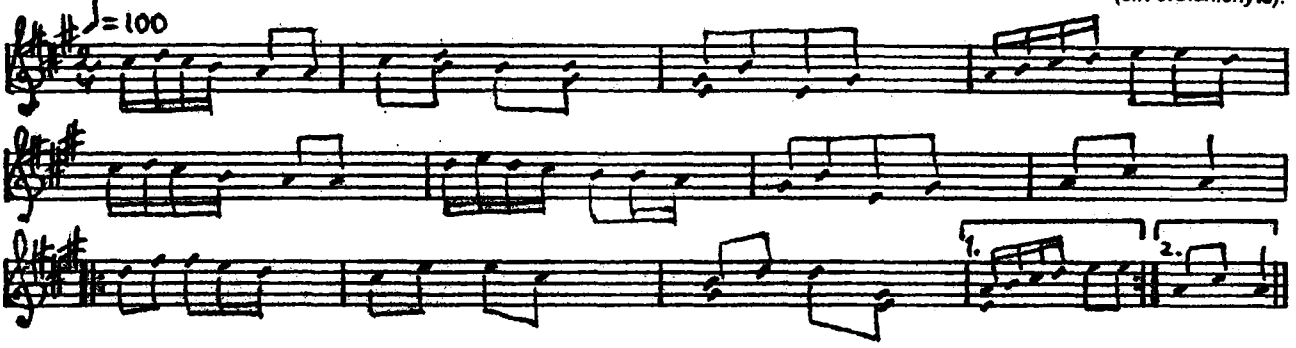

DAINA "PASIDAINUOSIM"

Kankliavo A.Degutis. (šfr. V.Alenskas).

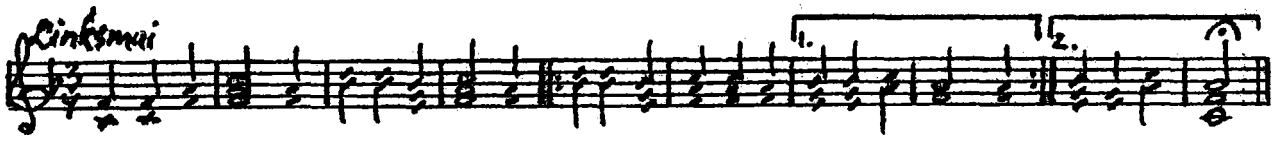

Pasidainuosim mudvi sesutės
Kol jaunos, kol gražios, kol pas močiutę. (2)*
O kai išeisim mes už bernelio
Ne tokias daineles mudvi dainuosim. (2)*
Reiks anksti kelti ir vėlai gulti
Anytą mošelę reiks užvaduoti. (2)*
Ir anksti kėliau ir vėlai guliau
Anytai, mošelei negera buvau. (2)*

POLKA

Kankliavo Š.Popiera. -TD. P. 309.
(šfr. J.Čiurlionytė).

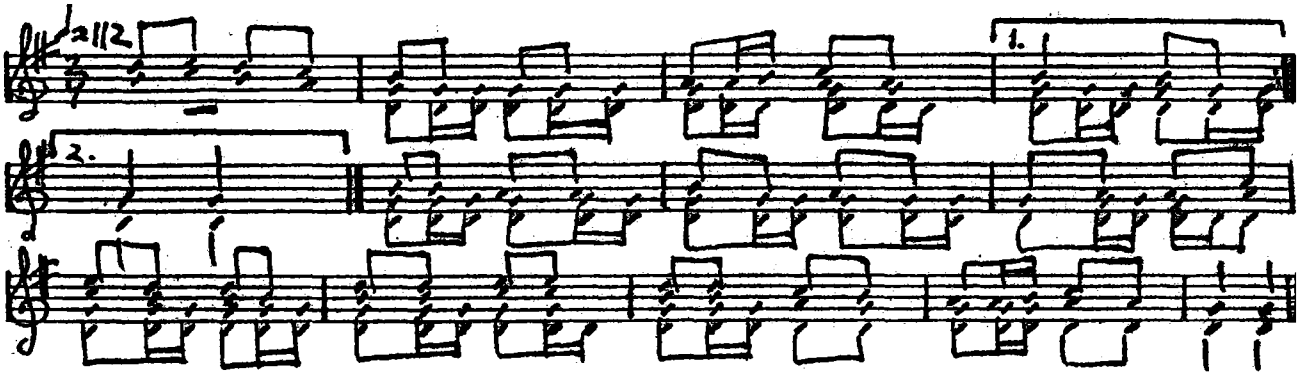

DAINA "PER ŠILĄ JOJAU"

Kankliavo P.Puskunigis. LTR, rink. 4453(42.).
(šfr. J.Čiurlionytė).

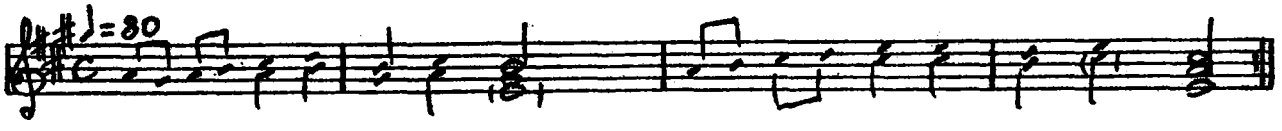

DAINA "O KAI AŠ"

Kankliavo J.Alenskas. (šfr. V.Alenskas).

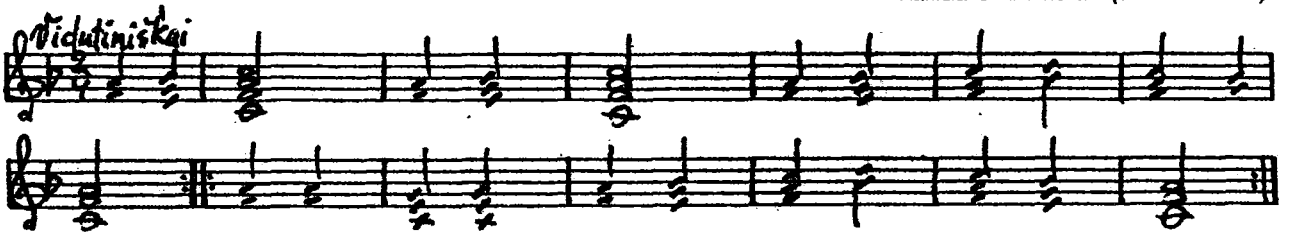

O kai aš, o kai aš
Pas močiute buvau,
Kaip daržely lelijėlė žydėjau. (2)*

O kai aš, o kai aš
Už bernelio išėjau,
Kai patvory dilgėlėlė siūbavau. (2)*

Kad galėč, kad galėč
Pas močiutę sugrįžt
Velyk pas ją žąsytėles ganyčiau. (2)*

DAINA "KAI AŠ ŠOKAU"

Kankliavo P.Puskunigis. LTR, rink. 4453(63).
(šfr. J.Čiurlionytė).

VALSAS

Kankliavo S.Popiera. -TD. P. 313.(šfr. J.Čiurlionytė).

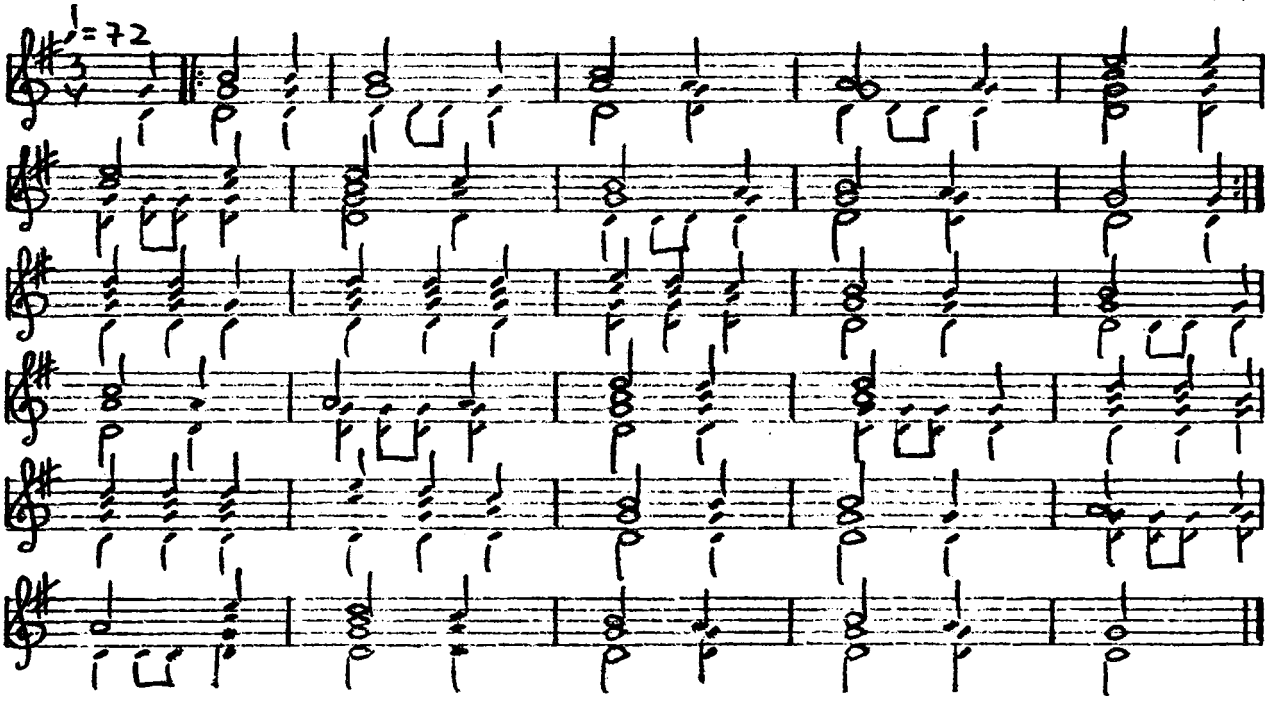

POLKA

Kankliavo S.Popiera. -TD. P. 310. (šfr. J.Čiurlionytė).

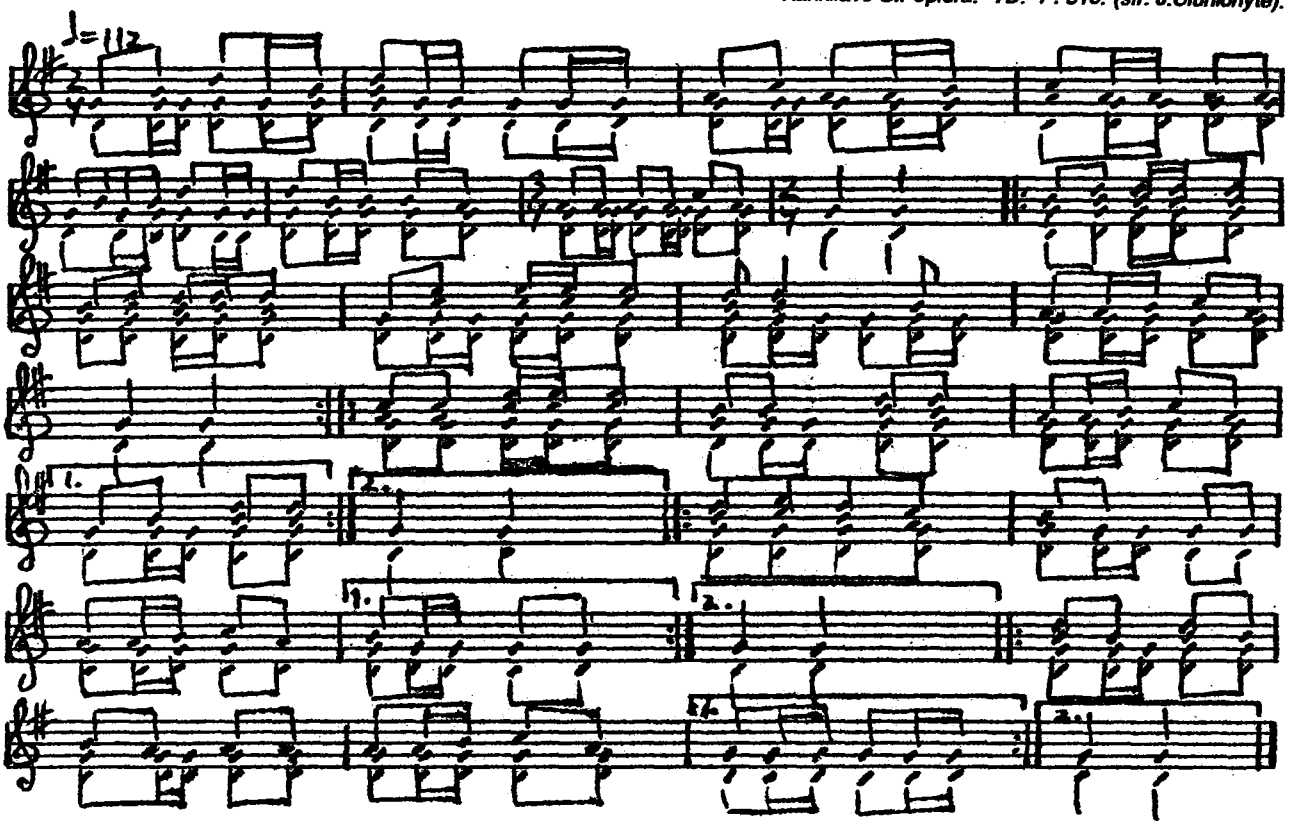

VALSAS

Kankliavo S.Popiera.-TD. P. 312. (šfr. J.Čiurlionytė).

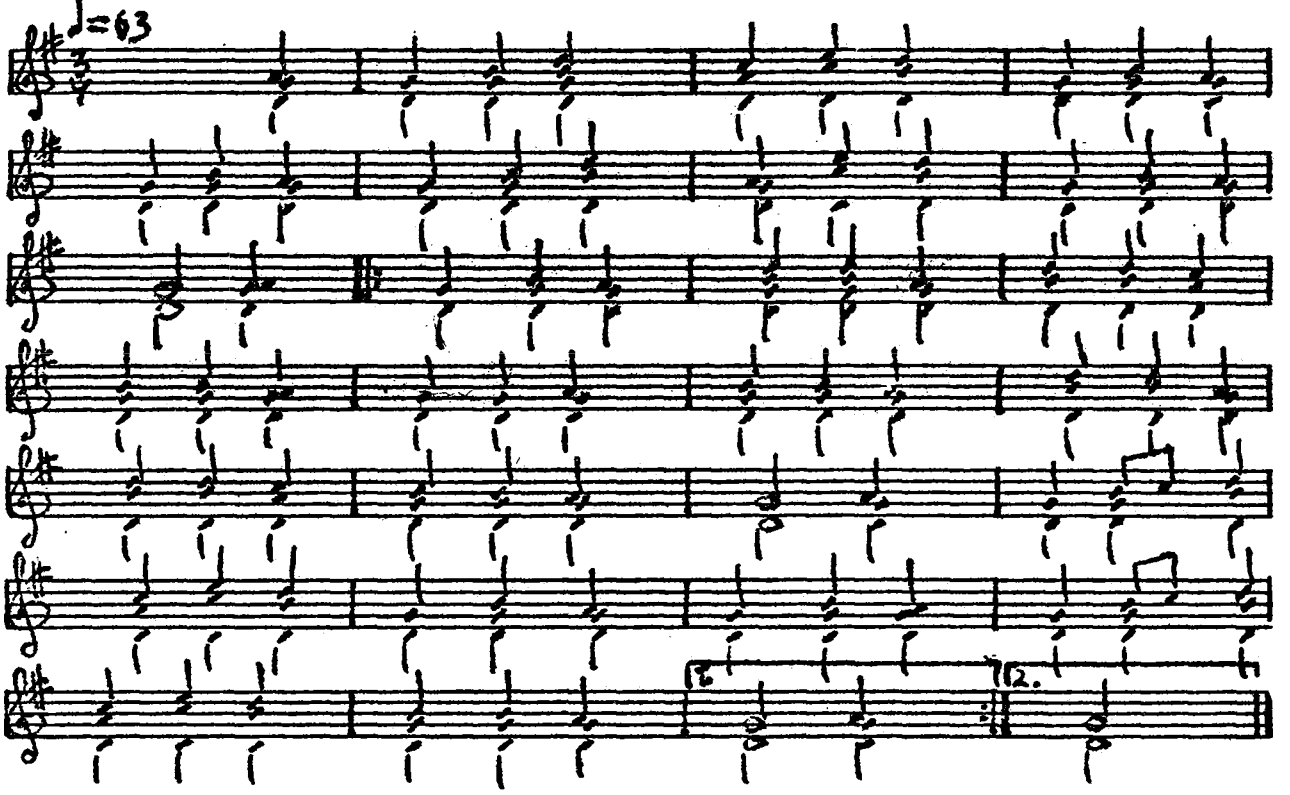

VALSAS "O KAD TURĖTAU AUKSO KALNUS"

Kankliavo S.Kručas. (šfr. V.Palubinskienė).

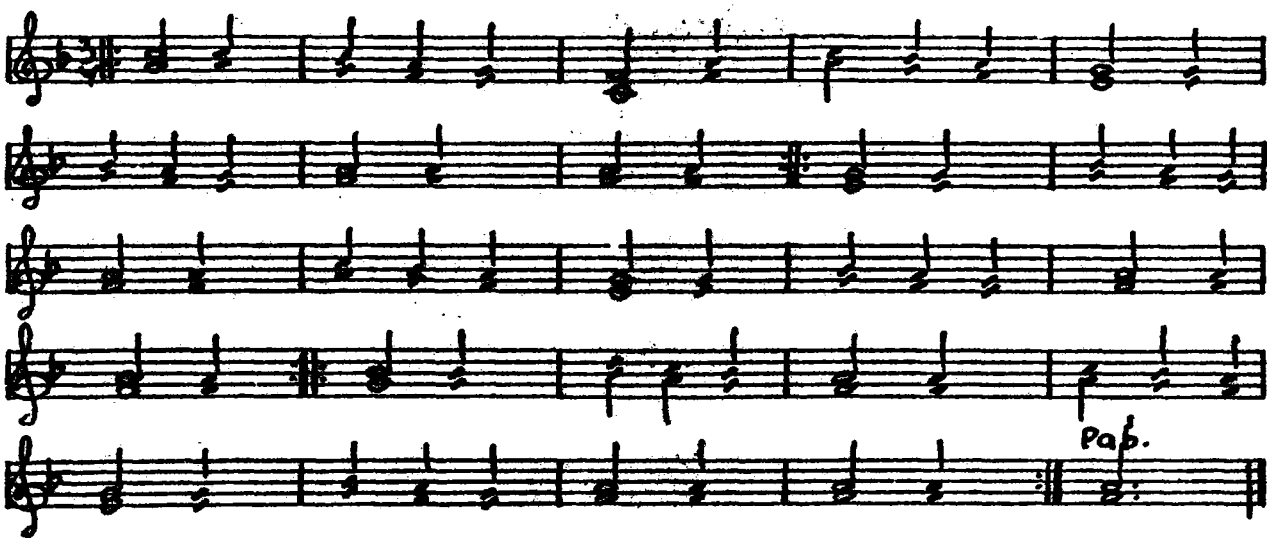

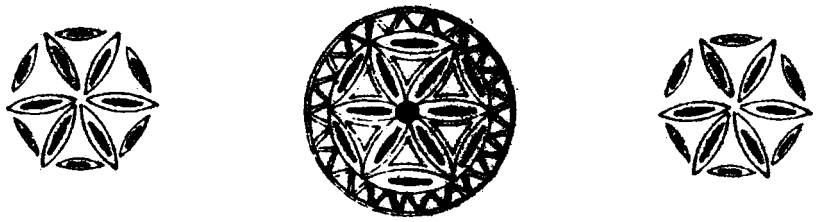

VI. KANKLIŲ BRĖŽINIAI

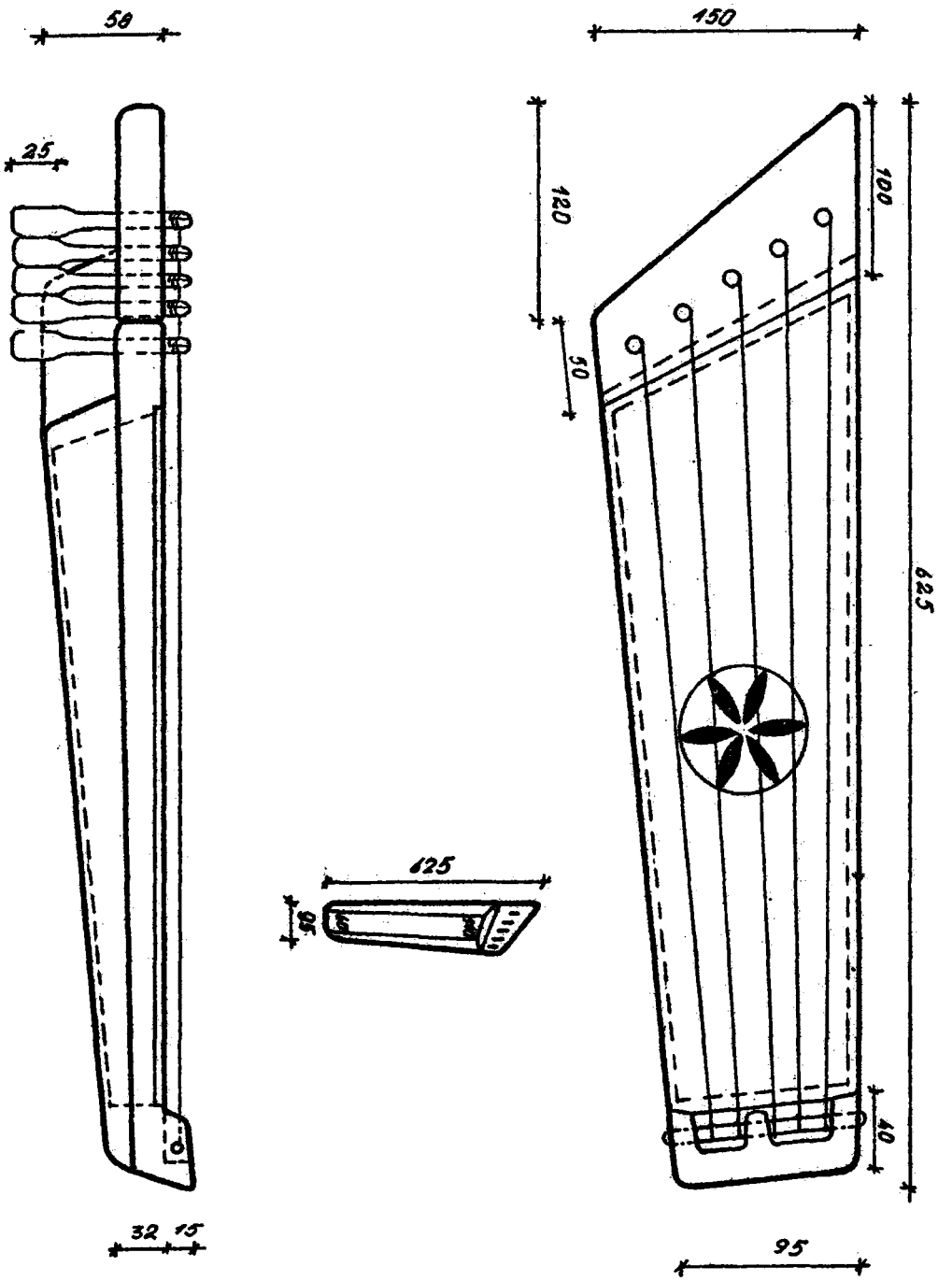

1. Šiaurės rytų aukštaičių kanklės.
Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejus. 1924 m. IEM EM 2974.
Biržų aps. ir vls., Kviriškio vnkm. padarytas P.Lapienės.

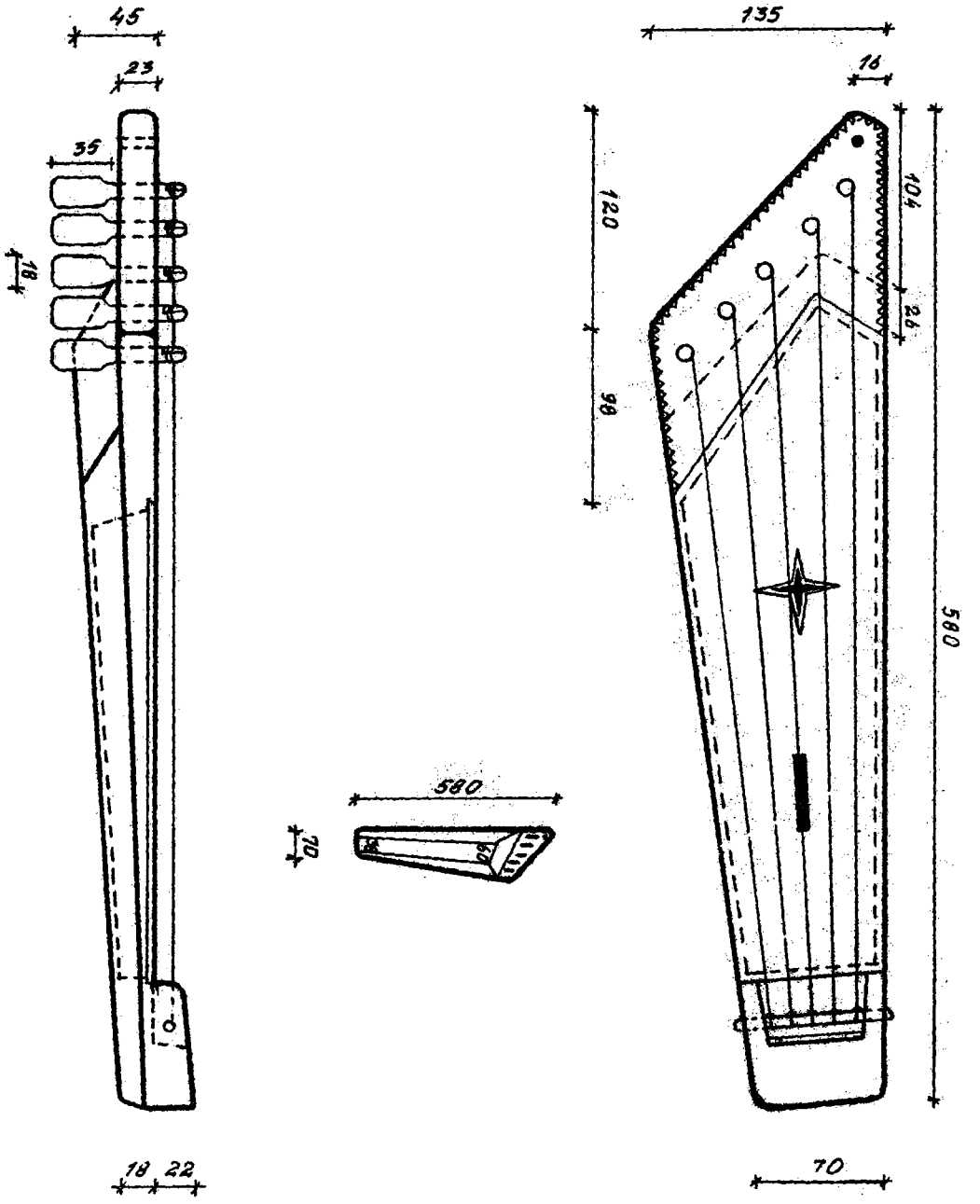

2. Šiaurės rytų aukštaičių kanklės.
Biržų krašto muziejus "Sėla". 1854 m. BKM 928

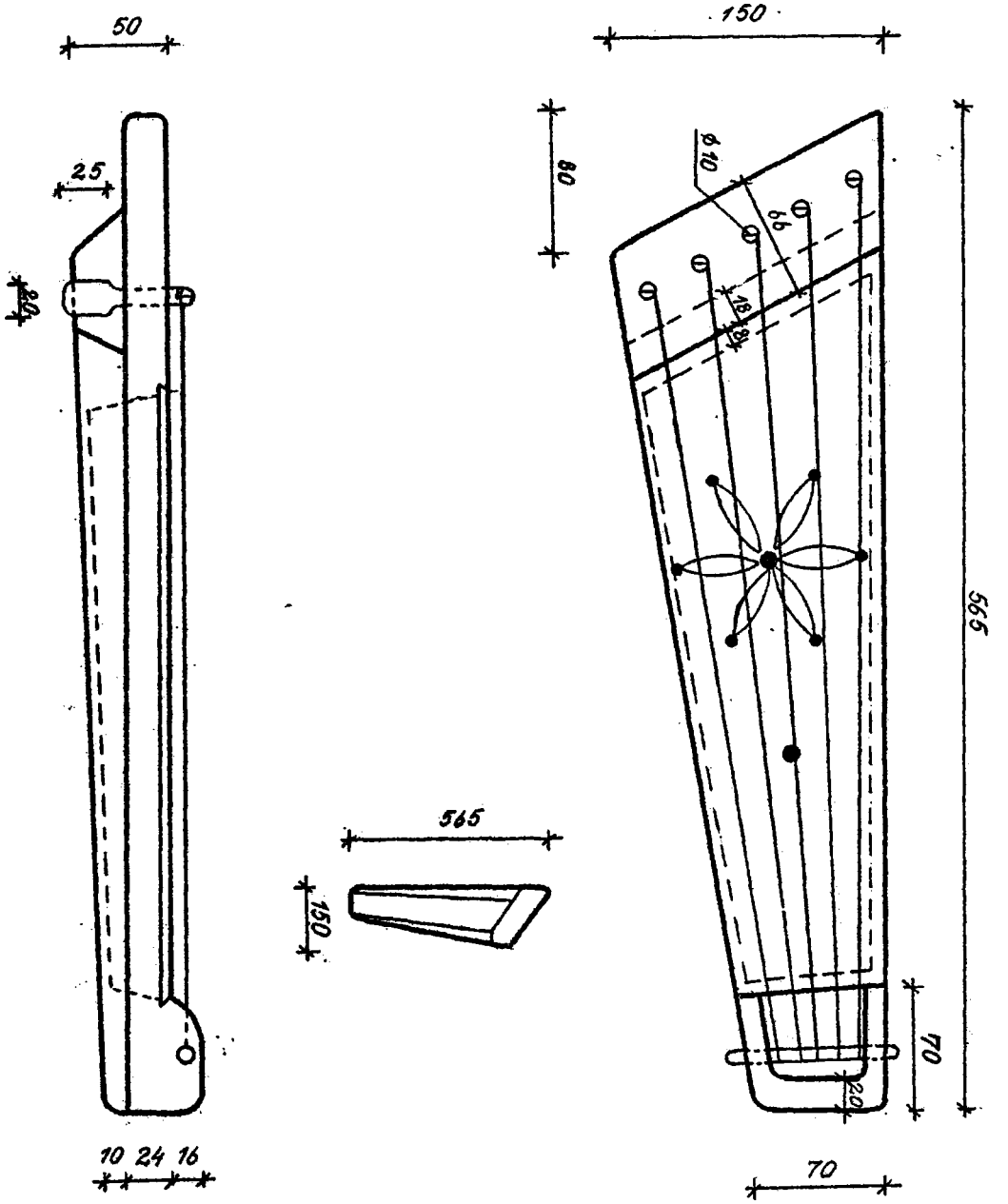

3. Šiaurės rytų aukštaičių kanklės.
Kauno M.K.Čiurlionio dailės muziejus. ČMD Lt 2589. Biržų aps., Papilio vls., Miliškių km.

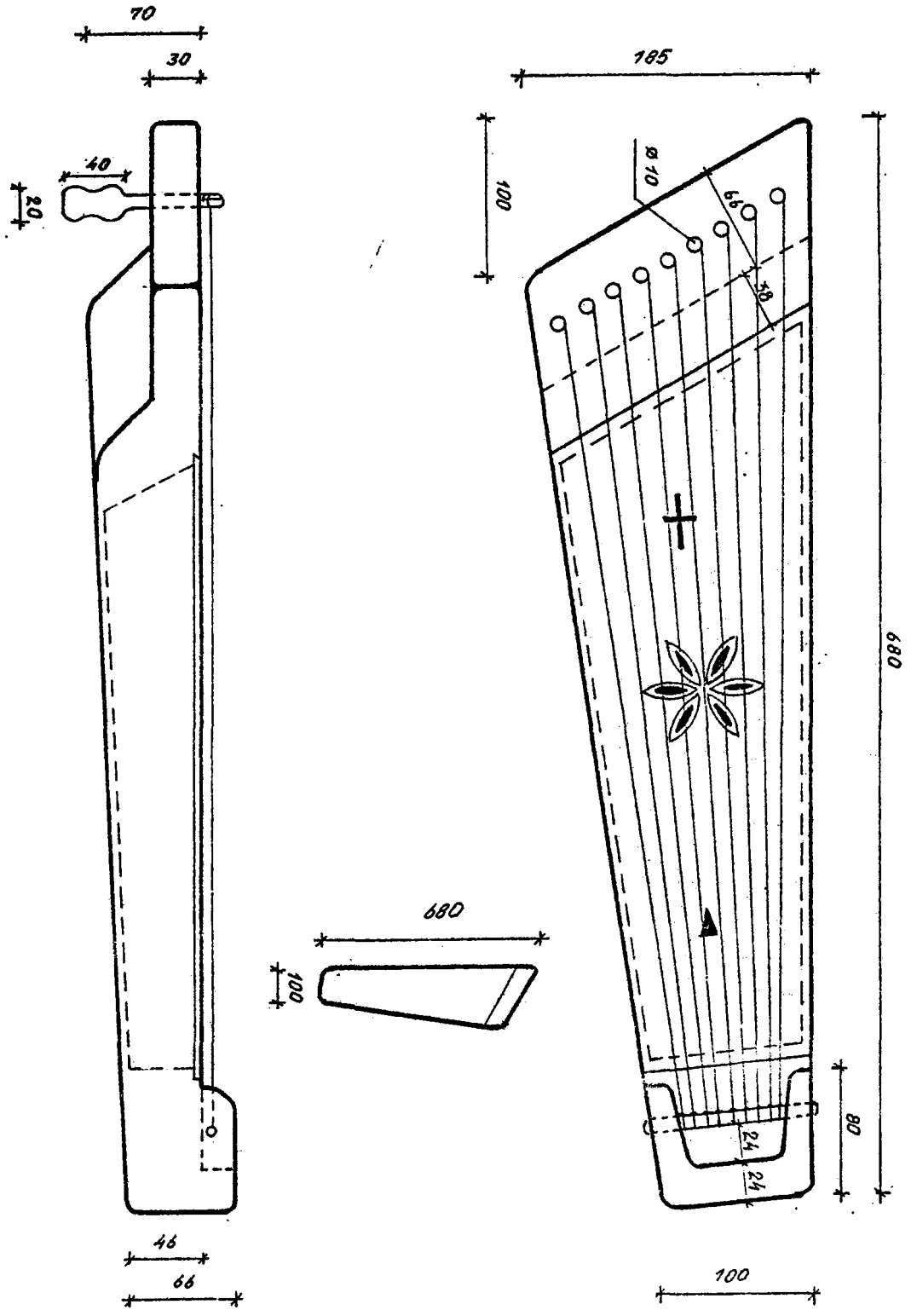

4. Šiaurės rytų aukštaičių kanklės.
Biržų krašto muziejus "Sėla". BKM 927. Biržų aps.

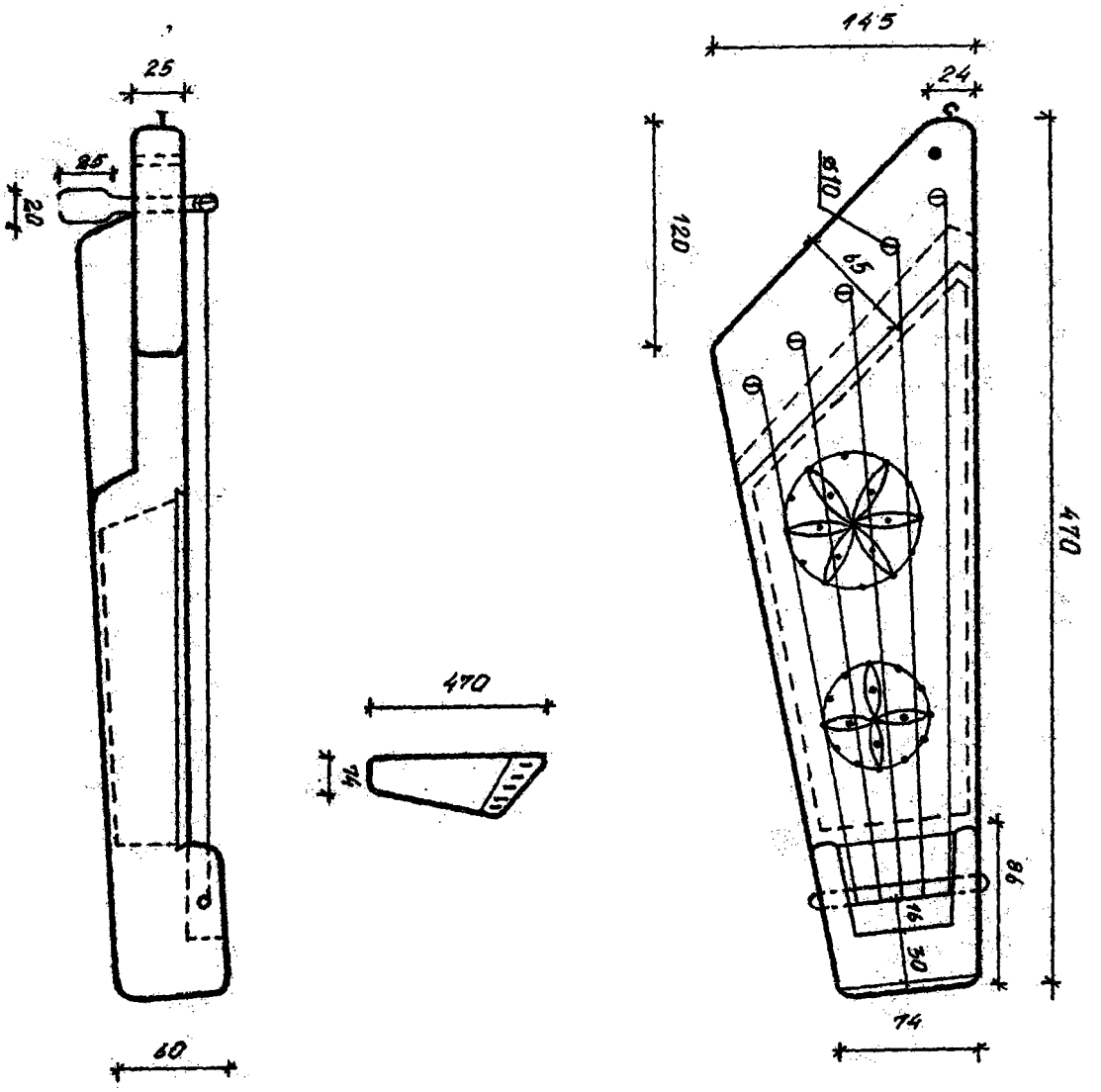

5. Šiaurės rytų aukštaičių kanklės.
Biržų krašto muziejus "Sėla". 1860 m. BKM 932. Biržų aps. ir vls., Šačkūnų km.

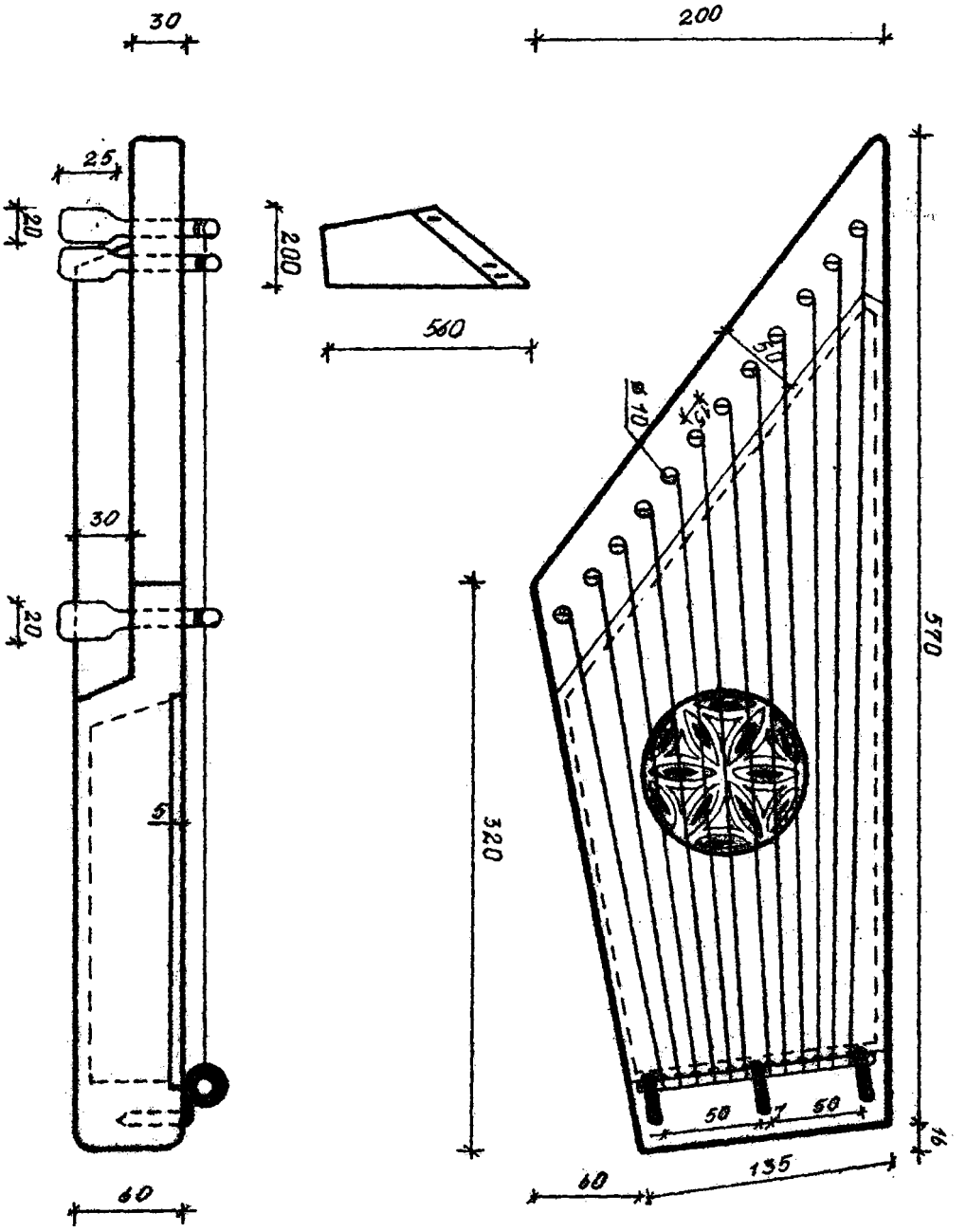

6. Šiaurės vakarų aukštaičių kanklės.
Šiaulių "Aušros" muziejus. ŠAM EB 1773. Šiaulių aps., Joniškio vls.

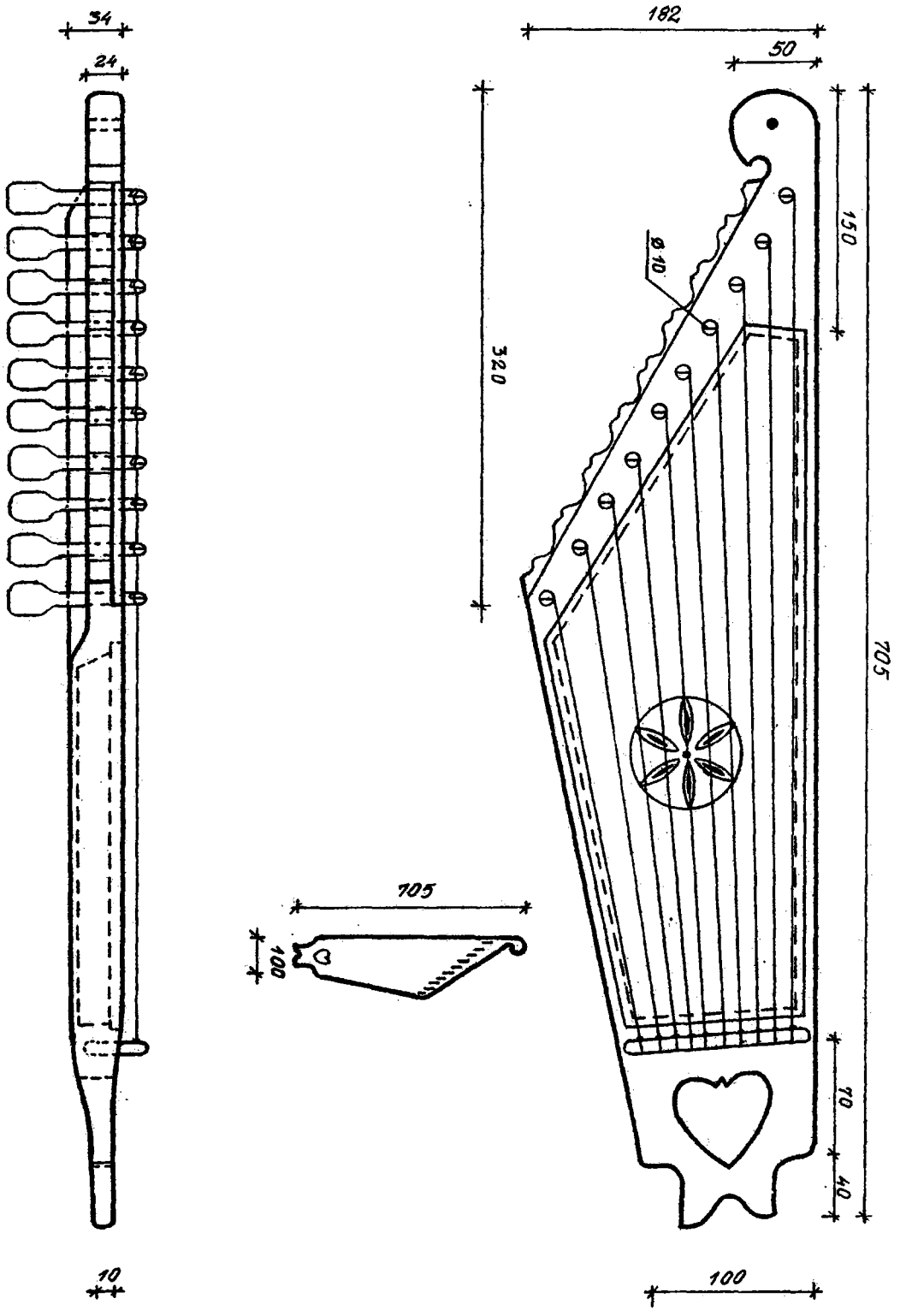

7. Šiaurės vakarų žemaičių kanklės.
Kauno M.K.Čiurlionio dailės muziejus ČDM Lt. 2801. Telšių aps.

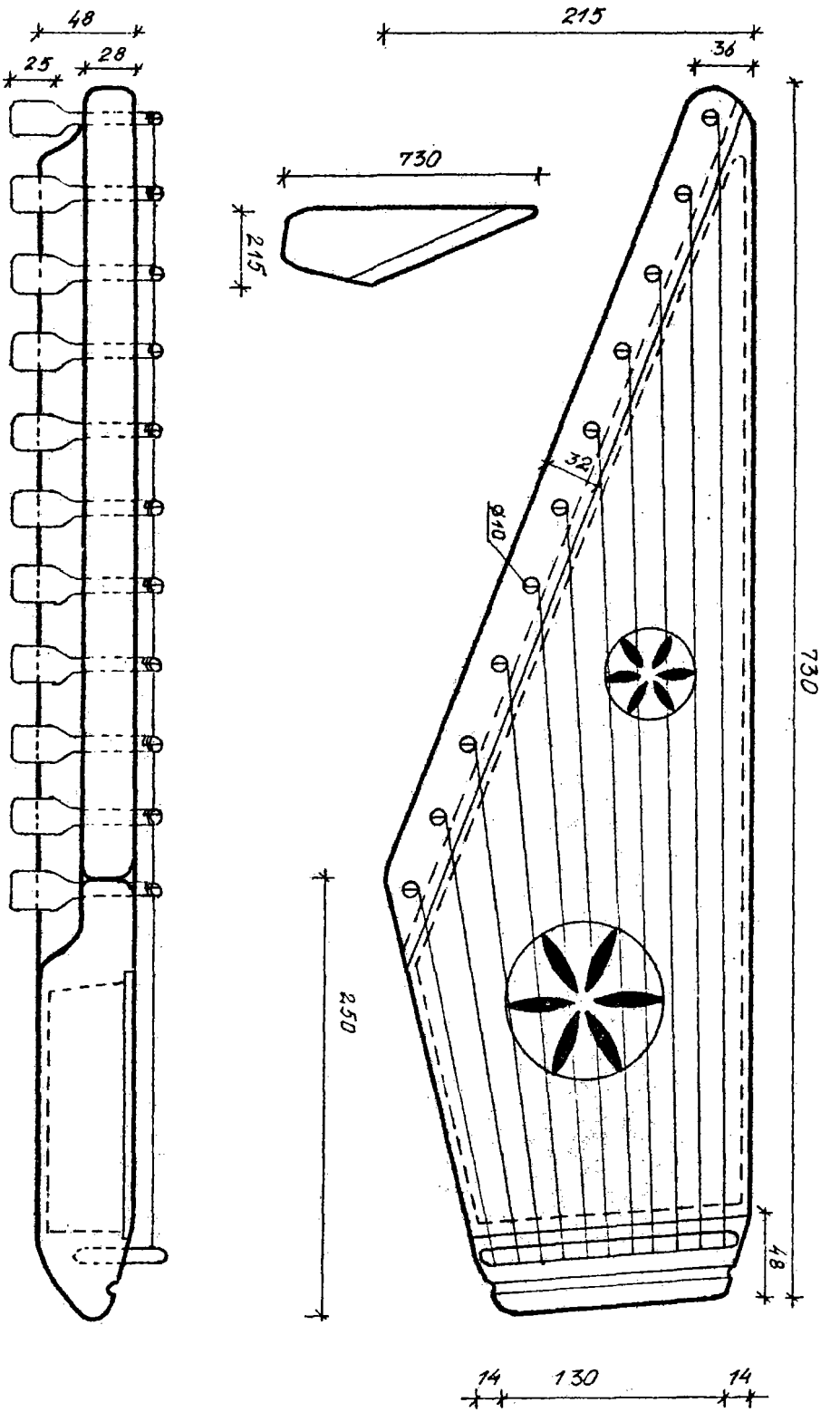

8. *Žemaičių kanklės.*

Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejus. IEM EM 139. Vietovė nežinoma

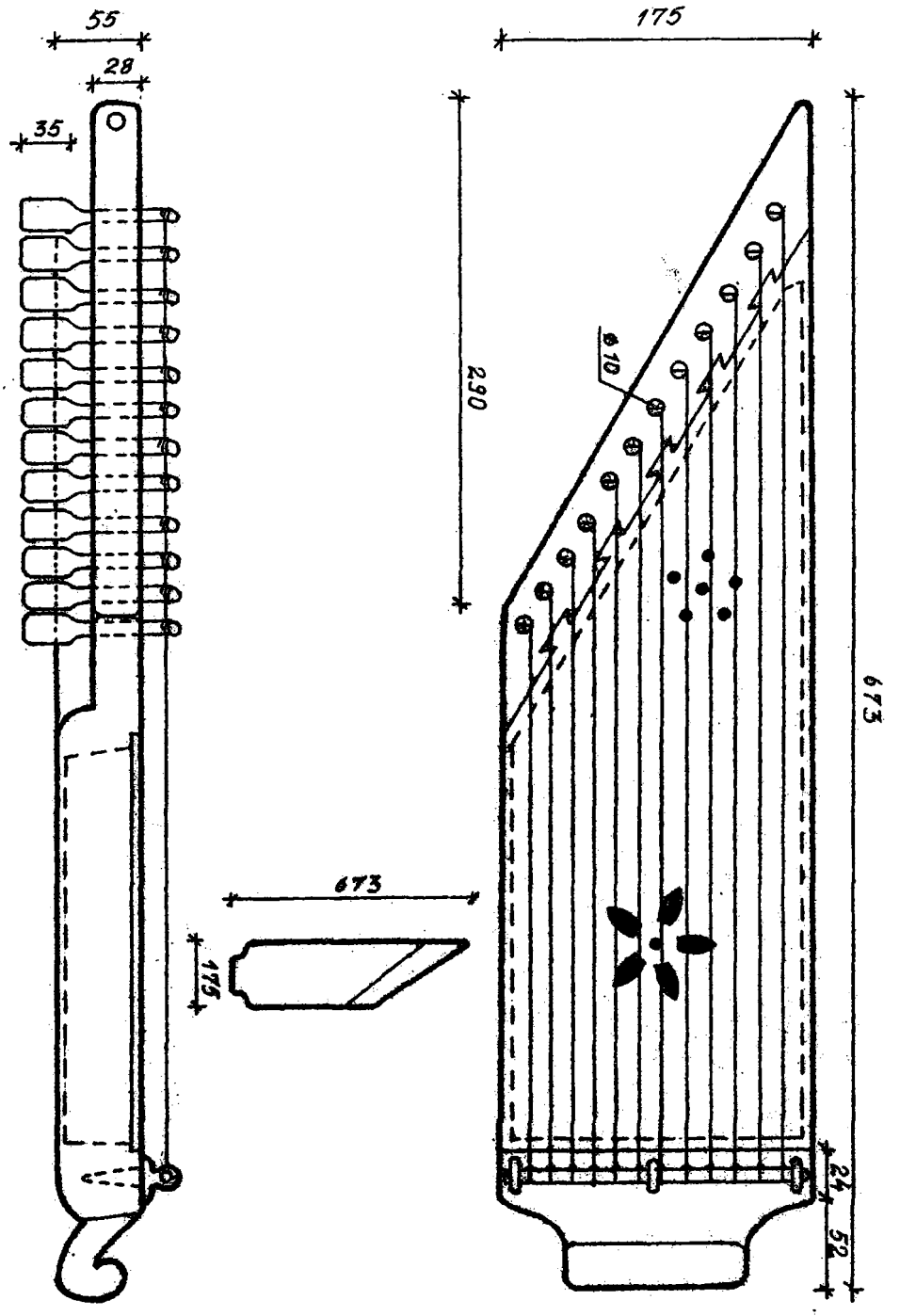

9 , *Žemaičių kanklės.*
Kauno M.K.Čiurlionio dailės muziejus. XVIII a. II pus. ČMD Lt 2577. Raseinių aps., Šiluvos vls., Lydavėnų vnkm. S.Abromavičiaus, jo tėvo ir senelio instrumentas

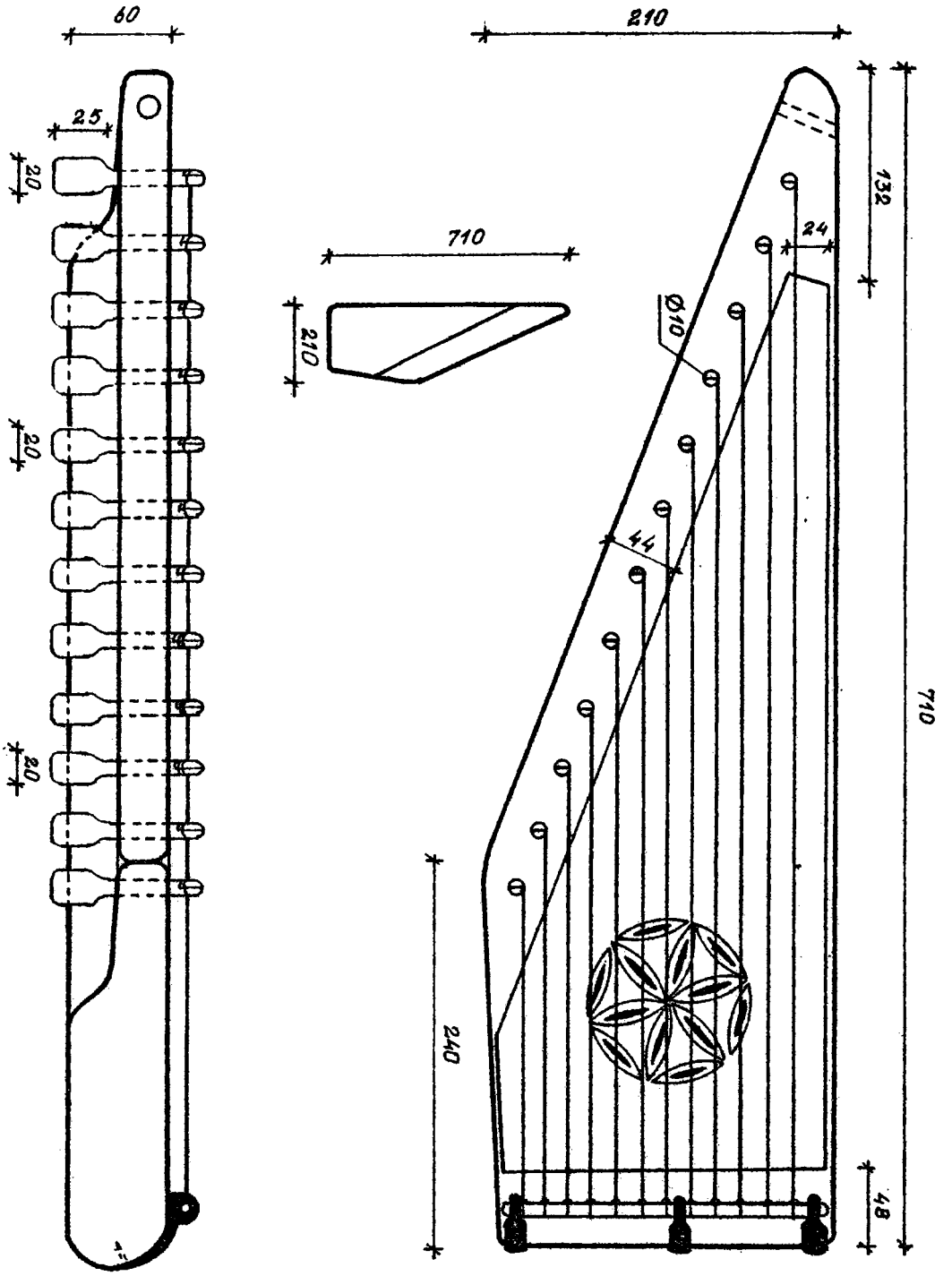

10. *Žemaičių kanklės.*

Šiaulių "Aušros" muziejus. ŠAM EB 1765. Šiaulių aps., Padubysio vls., Jonelaičių km.

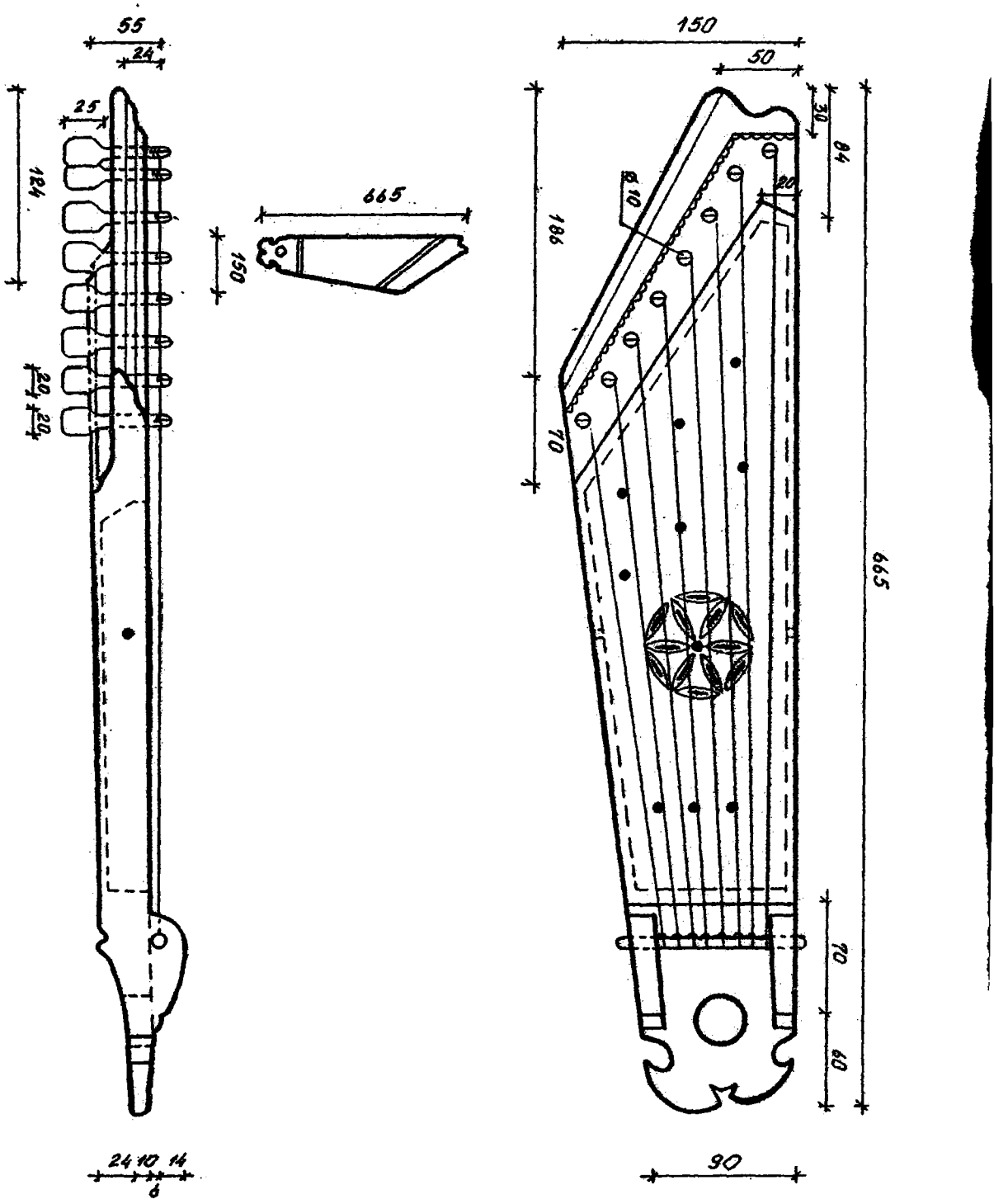

11. *Žemaičių kanklės.*
Kauno M.K.Čiurlionio dailės muziejus. ČMD Lt.2600. Iš Lietuvių Dailės Draugijos rinkinio

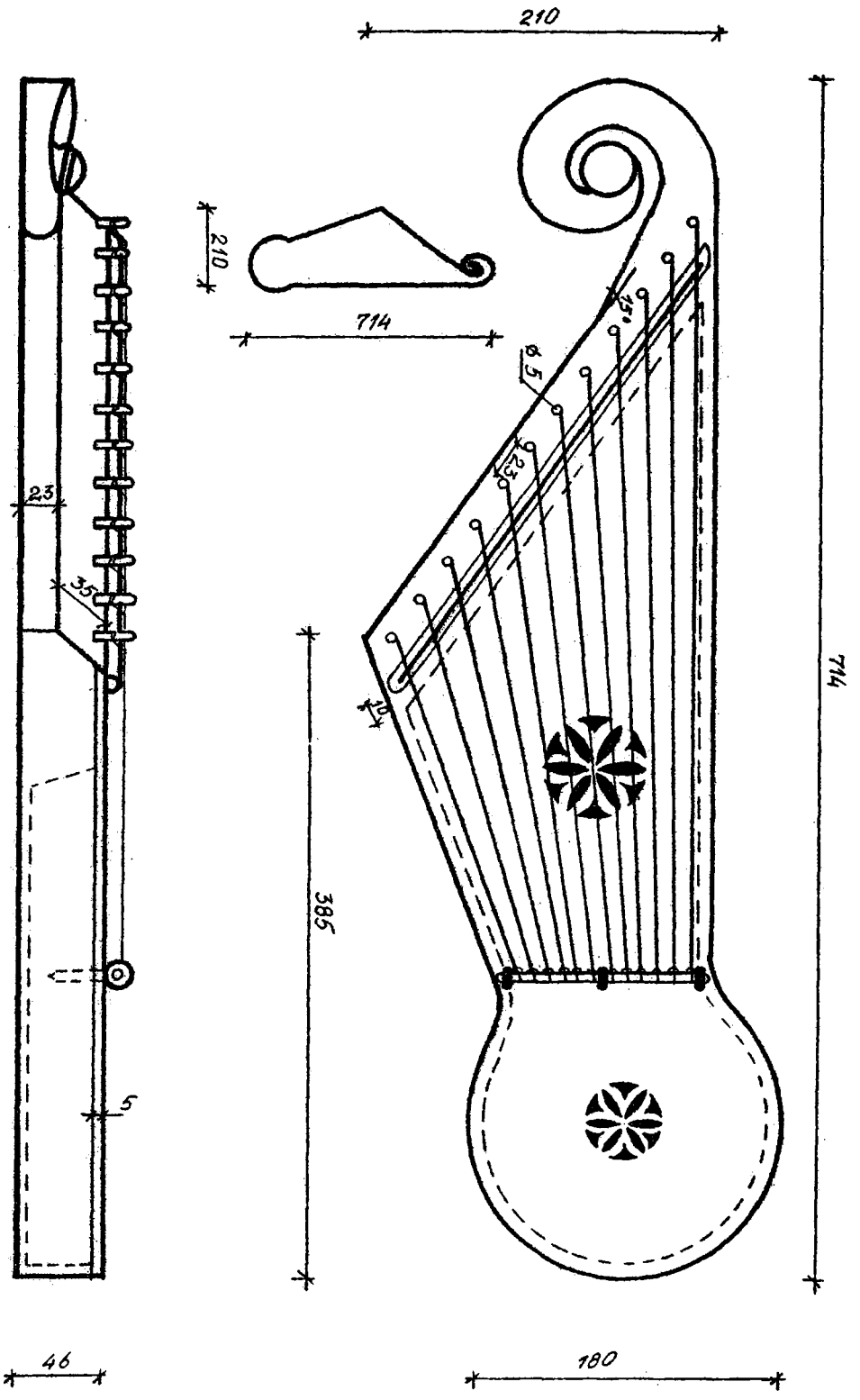

12. Suvalkiečių kanklės.
V.Alensko nuosavas instrumentas.
Apie 1930 m., Marijampolės aps., Veiverių vls., Patašinės km. J.Alensko darbo

ANCIENT KANKLĖS: HISTORY, REPERTOIRE AND PLAYING TRADITIONS

Summary

Three basic types of the kanklės (Lith. *kanklės*, Lat. *kokle*, Fin. *kantele*, Karel. *kandeleh*, Veps. *kandel*, Liv. *kandla*, Lapp. *gandel*, Russ. *гусли*) are spread in vertical geographical regions (from South to Nordic - East) in the East - Baltic area, which coincide approximately with the incidence of Narva culture (dated the 4th mill.B. C.). The Ith type kanklės are more archaic. The wooden hollowing frame is usualy the six - verged or half - rounded, like to archaic wooden canoe or coffin. The kanklės are five - stringed (Lithuanian, Latvian), six or seven - stringed (Latgalian, Estonian Setu, Nordic - West Russian, Vepsian), and rarely - with four, eight or nine strings. Area of greatest extent of them includes Nordic - East Aukštaitija in Lithuania (the prehistoric territory of Selonian tribe), Augšzeme (Norhern part of Selonia) and Latgale in Latvia, Setu, Nordic - West Russia and Vepsian land. To the North of the Daugava River the kanklės of this type always has a long protuberant part, which in Balto - Finnish languages is called as *laba* or *lapa*.

The kanklės of the 2nd type differs mainly from the kanklės of the Ith type. The wooden hollowing (sometimes - pasting) frame is bigger and sharp. The shape of frame is flat - bottomed (Lithuanian, Latvian, Estonian, Votian, Izhorian, Karelian), rarely - they are six - verged (some displays of Lithuanian, Latvian, Estonian, Karelian kanklės). The kanklės usualy have nine - twelve strings, but some of them have even more. Area spreading of this type includes the prehistoric territories of Samogitian and Semigolian, the middle part of Southern Estonian dialects, Votian and Izhorian ancient lands. The kanklės of this type were found in the prehistoric territories of a Karelian tribe: in the Karelian Isthmus, in Southern - East Finland and in the Southern-West part of Karelian ASSR.

The kanklės of the 3rd type are similar to the instruments of the 2nd type having only a small snail or circle at the end of its sharp point. The kanklės are found in the ancient Kurshes land (the Nordic - West part of Samogitia in Lithuania and Kurland in Latvia), in Western and Nordic - West Estonia and in the Votian and Izhorian lands. Most probably, the Samogitians brought the kanklės to Suvalkija (Southern - West Lithuania) in the 15th - 18th centuries. These kanklės experienced the influence of the musical instruments from Western Europe. The kanklės of the same type but having main features of the Ith type (six - verged frame and five strings) in the prehistoric Karelian territory were quite popular.

Refering to the comparative - typological and systematic investigations the hypothesis of the origin of the kanklės was formed. As it follows, the kanklės are model of archaic wooden canoe, which was used in the primitive communal system for ancient burying rituals, i. e. for "traveling to another world". The hypothesis is supported by the ancient relics in the customs of production and playing on the kanklės and typical number of strings (5,7,9,12), which coinsides with the magic line (1,2,3,5,7,9,12). The kanklės are scored by ancient solar and fire ornamentic signs. The mode of ancient collective burrial songs, most probably, corresponds the prevalent major sound system of the kanklės.

Taking it all into account the traditional deriving the name of the kanklės from Indo - European **Qan-*, "sing, ring" (H.H.Bender, 1921; A.Walde, 1930; J.Pokorny, 1951; Y.H.Toivonen, 1974 and oth.) is discussing. The word *kanklės* (with its equivalents) together with the o ther names of its prototypes is sugesting to derive from I. -E. **gan(dh)-*, "dish, handle (of the sword)". Comp. old Dan., Middle Ages Germ. *kane* "canoe", contemp. Dan. - "sledge"; Dut. *kaan* "litle canoe", Swed. dial. *kana* - "sledge"; old Slav. *kъnę* "canoe". The names of archaic frames of the Estonian sledges, most probably, were derived from this I. -E. root *(kants<*gandt, kantsled<*gandti-(e)*; *g* in the Balto - Finnish languages was change to *k, d - t, t - s*). According to Y.H.Toivonen, the name *гусли* was derived from I. -E. **gąsli*, while this - from **gandtli*. Later proform of this name could conform with the I. -E. **gan(dh)-*, from which the ancient Balt. **kantle(s)*, probably, had derive.

Connection between the musical instrument and its prototypes from one side and the ancient rituals from o ther disclose the meaning of the Slovonic (Pol. *gusła*, Czech. *kouzlo* "lots, Witchcraft; practice witchcrafting"; Sorb. *guslowas* "lot, chram; practice witchcraft, enchant, bewitch"; Slovak. kuzlo "prophet, sorcerer; charm") and the Baltic words having the root *gand-*, (Lith. *ganda* "fear", *gandinti* "frighten", *gandėtis* "afraid"; Lat. *guods* " "honor, feast; wedding", *guodajams* "honourable"; old Balt. *an* in the Latvian language was change to *uo*). The Baltic words could be elder Slavonics and also the names of the kanklės, because the consonant shift (*g>k*) took place not only in Balto - Finnish and Slovonic but also in Baltic languages.

The identical type kanklės examples can be found in area inhabited by the nations, who speak languages, which belong to different lingvistic systems (Indo - Europeans and Finno - Ugrians). The common names of these instruments show that kanklės were derived under the period, when two main ethnic groups - the Balts and Balto - Finns - were formed in East Baltic region. The all these basic types hat to function at this time. It could happen before the second part of the 3rd mill. B. C.The begining of the kanklės is linked the geographical and ethnocultural conditions of the post - ice age inhabitants. It is thought that the kanklės originated in social environment of the residents, who had settled in marshy localities with later dense network of lakes and small rivers. The post - ice age geographical conditions tell us that the area of forming of the prototypes of the kanklės and the kanklės as its model, most possibly, could be the area of Narva culture.

The first "kanklės players" most probably, were the ancient (pro)Balts. The ancestors of Balto - Finns could adopt the kanklės together with customs and terms of cattle - rearing, agriculture, famile, ties of relationship, building houses, tools, things mode of life, foot - gear, parts of body, color, mythology and abstract terms.

The approximately chronology of begining the kanklės likes this: a) things mode of life (canoes, sledges), b) means of ancient rituals (canoes, sledges, coffins), c) models of means of rituals (kanklės), d) musical instruments, connected with ancient rituals (kanklės and its equivalents).

***

The folk players of Nordic - East Aukštaitija were the old men usualy perfoming in their homes. The repertoire consists only of vocal *sutartinė* (the old contrapunctal folk songs).The second finger (with its nail) of the right hand is used for plucking the chords and the fingers of the left hand are used to silence the chords by covering every string separately with a finger. Playing traditions on the five - stringed kanklės have disappered in the middle of 20th century.

The perfomers of Western Aukštaitija, Samogitia and Suvalkija on the nine and twelve - stringed kanklės played the homophonical folk songs, dances and improvisations.The second finger of the right hand (or a plectrum) is also using for plucking the chords, but four fingers of the left hand cover the chords which are needless for sounding. The players were also the old men, but they were perfoming not only in their homes. The kanklės were used as instruments for ritual holidays and entertainments. The playing traditions are still continued.

MUINAINEN KANKLÈS: SEN HISTORIA, SOITTOPERINNE, OHJELMISTO

Tiivistelmä

Kolme typpiä kanklesta (liettualainen *kanklės*, latv. *kokle*, eest. *kannel*, suom. *kantele*, itäkarjalainen *kandeleh*, veps. *kandel*, liiv. *kändla*, saamelainen *gańdel*, venäläinen *gusli*) on levinnyt maantieteellisesti pystysuoralla alueella ja yhtynyt vanhaan Narvan kulttuuriin (4000 vuotta e. Kr.), Vanhimpien kansansoittimien ensimmäisen perustyypin runko (kuusikulmainen tai pyöreä) oli veneen tai ruumisarkun muotoon veistetty, ei ole iso, maalattu mustaksi. Siinä on 5 (liettualaisessa, latvialaisessa), 6 - 7 (latgalilaisessa, virolaisten Setu, luoteis venäläisten, vepsäläistenä),harvemmin - 4, 8, 9 kieltä. Levinneet esihistoriallisella ajalla Sèliain alueelle Koillis-Aukštaitien Liettuassa, Aukžemoen ja Latgaleen Latviassa (Daugava-joen pohjoispuolella kanklės valtaavat pitempää siivenmukaisuutta), Setun Eestissä, luoteisvenäjälän ja vepsäläisalueella.

Toisen tyypin kankleset eroavat ensimäisestä siten, että runko on suurempi liiteämpi (joskus kuusikulmainen), etuosa nistoon leikattu. Näissä on 9-12 kieltä (joskus enemmänkin). Väri on myös musta. Levinneet muinaisille žemaiteiden ja žiemgaliaiden, etelävirolaisten murteiden keskialueilla sekä vatjalaisten, inkeriläisten ja muinais karjalaisheimojen alueella (Karjalan kannas ja siihen liittyvä kaakkois-Suomija lounais-Karjala).

Kolmannen tyypin kanklesit ovat toisen tyypin kaltaiset, mutta etuosan kapeammassa päässä on kierukka. Laajentunee: lounais Žemaitijan ja Kurzemen kurien heimojen alueella (Liettuassa Suvalkijaan kurinmuotojen kankles olivat todennäköisesti tulleet 15-18 vuosisatoina), länsi- ja koillis-Eestissa. Tälläiset kanklesit olivat tunnettuja myös vatjalaisten ja inkeriläisten keskuudessa, muodoltaan ja kielien lukumäärältä ne muistuttivat ensimmäistä tyypiä, joita laajalti käytettiin muinais-Karjalan mailla.

Näistä vertaileva-typologisestä ja systemaattisistä tutkimuksista voi päätellä, että kanklesin muoto on syntynyt veneestä ja samanmuotoisista kelkoista, joita käytettiin muinaisaikoina hautajaismenoissa matkalla "tuonpuoleiseen". Tämän osoittaa kaikkien Baltian kansojen kankleen perinteinen valmistus, soittotapa, kielien noudatetaan taikalukumäärä, . aurinko-ornamentti, suruvoittoinen sävel liittyen perinteisiin hautajaismenoihein ja yhteislauluun.

Tästä johtuen soittimen nimen alkuperäksi ei ehdoteta indoeurooppalaista **qan-*, 'laulaa, kaikua' (H.H.Bender, 1921; A.Walde, 1930; J.Pokorny, 1951; Y.H.Toivonen, 1974 ja toiset), vaan **gan(dh)-*, 'astia, kädensija (sapelin)', koska tästä juuresta kehittyvät sen prototyypit (vrt. muinais tansk., keskiajan saks. *kane* 'vene', nykytansk. - 'reki'; hollanti kaan 'pieni vene', ruots. kana 'reki'; muinais slav. *kãnu* vene'), 'samoin venemuotoisen virolaisten rekien koret (*kants<*gandt, kantsled<*gandtl-(e)*; suomalaiset *g* vaihtoivat *k, d - t, t - s*). Y.H.Toivosen mukaan guslien nimi on kehittynyt sanasta **gąsli*, ja se - sanasta **gandtl*. Mielestämme se kantamuoto voi olla yhtäpitävä" indoeurop. **gan(dh)-*, josta voi syntyä ja kantabaltien *kantle(s)*.

Alkuperäisen soittimen ja sen prototyyppien yhteys perinteisiin menoihin näkyy slaavilaisista (puolal. *gusła* 'lumot, noitua'; tshekkil. *kouzlo* 'sama;' sorbil. *guslowas*' 'povata, noitua, arpoa' slovak. *kúzlo* 'noita'; itä sorbil. *kuzło* 'noita; taikakalu') ja balttialaisista sanoista, joiden alku on *gand-*, (liett. *ganda* 'hirmu' *gandinti* 'pelästyttää', latv. *guods* 'kunnia, juhla, häät', *guodājams* 'kunnioitettu'). Viimeiset voivat olla vanhempia slaavialaisista, samoin nimiet kanklės, kokle, gusli, koska assimilatio g k:ksi tapahtui sekä Itämeren suomalaisten että balttialaisten ja slaavilaisten kielissä.

Kanklesin levinnäisyys vierasheimojen kielien kansojen (indoeuroopalaiset ja suomalaisugrilaiset) välillä näyttää, että erityyppiset soittimet, yhteiset nimitykset ja käyttötavat osoittavat että kaikkien tyyppien kanklesit olivat olemassa jo ennenkuin Itä Baltiassa syntyi kaksi etnista pääryhmää: baltit ja Itämeren suomalaiset (3 vuosituhannen jälkipuoliskolla 2000 loppuun e. Kr.) Kuin kaikkien prototyyppien malli, kanklės maantieteellisesti ja etnologisesti heijastaa jääkauden jälkeisiin suoperäisillä alueilla asuviin ihmiisiin. Ensimmäiset kanklės-soittajat olivat todennäköisesti muinaisbaltit.Aletettu likimääräinen kanklesin syntymisen kronologia: a) käyttöesineet (vene, reki),b) perinne menojen esineet (vene, reki, ruumisarkku), c) perinneesine (kanklės), d) soittimet, jotka liityivät perinteisin menoihiin (kanklės, gusli).

***

Koillis Aukštaičiai (sėliai) säestivät vain muinaisia sutartinės (entiset polyfoniset laulut) viisikielisellä kanklesilla. Kieliä näppäiltiin oikean käden etusormen kynnellä, vasemmalla kädellä estettiin tarpeeton kielien värähtely. Vain miehet soittivat kodissaan, omaksi huvikseen ja laheisilleen. Perinne jatkui 20. vuosisatamme puoliväliin.

Länsi Aukštaičiai (žiemgaliai), žemaičiai ja suvalkialaiset soittivat 9-12 kielisellä kanklesilla kansanlauluja ja tanhuja, improvisoivat. Vasemman käden neljällä sormella soittajat jatkuvasti peittivät joka teisen kielen (sormet siirrettiin ylöstä alas), oikean käden etusormen kynnellä tai puisella plektralla näppäiltiin. Soitto kaikkui kotona juhla pyhinä ja illanvietoissa. Soittivat miehet, vasta vuosisatamme puoliväliin jälkeen myös naiset ryhtyivät soittamaan. Perinteellinen kankleen soittaminen on säilynyt tähän päivään saakka.

СТАРИННЫЕ КАНКЛЕС: ИСТОРИЯ, ТРАДИЦИИ ИСПОЛНЕНИЯ, РЕПЕРТУАР

Резюме

Три типа канклес (лит. *kanklės*, лат. *kokle*, эст. *kannel*, фин. *kantele*, карел. *kandeleh*, вепс. *kandel*, лив. *kānndla*, слав. *gaĭdel*, рус. *гусли*) распространены вертикальными географическими зонами в ареале, в основном совпадающим с территорией раннеэнеолитической Нарвской культуры (IV тысячел. до Христоса). Самые архаичные - инструменты первого типа, имеющие вдолбленный (шестибревный или округлый) корпус, по своей форме напоминающий челн или гроб. Канклес небольших размеров, покрашенный в черный цвет, имеют 5 (литовские, латышские), 6-7 (латгальские, эстонцев Сету, северо-западных русских, вепсов), реже - 4, 8, 9 струн. Распространены в доисторических селонских землях в северо-восточной Аукштайтии в Литве, в Аугшземе и Латгале в Латвии (на территориях северней р. Даугавы они приобретают длинный открылок), у эстонцев Сету, в северо-западе РСФСР, у вепсов.

Канклес второго типа отличаются значительно большим плоскодонным (иногда и шестибревным) корпусом, узким углом отреза передней части, имеют от 9 до 12 (иногда и больше) струн. Они покрашены также в черный цвет. Распространены на территориях древних жемайтов и земгалов, в средней части области южноэстонских диалектов, а также у водов, ижоров и в доисторических землях карельского племени (Карельский перешеек и прилегающие к ним территории юго-восточной Финляндии и юго-западной части Карельской АССР).

Инструменты третьего типа имеют все основные черты канклес второго типа, однако от последних отличаются завитком в самом узком конце передней части. Распространены на территории куршских племен в северо-западной Жемайтии и Курземе (в литовское Запемавье - в Сувалкию, куршские канклес, вероятнее всего были занесены в XV-XVIII вв.), в западной и северо-западной Эстонии. Эти канклес известны также у водов и ижоров, а по своей форме и числу струн имеющие явные признаки и первого типа - широко применялись на древних карельских землях.

На основании сравнительно-типологического и системного исследования выдвигается мысль о том, что канклес - модель челна и таких же саней, с доисторических времен употребляемых и в похоронных обрядах - "путешествии в тот свет". Это подтверждается пережитками в традициях изготовления и игре на канклес всех Балтийских народов, совпадающим с магическими цифрами (1,2,3,5,7,9,12) числом струн (5,7,9,12), солярной орнаментикой, а также и в основном мажорным звукорядом канклес, корнями достигающим, наверняка, времен исполнения ритуальных коллективных похоронных песен.

В связи с этим само название инструмента предлагается вывести не от индоевр. **Qan-*, `петь, звучать` (H.H. Bender, 1921; A.Walde, 1930; J.Pokorny, 1951; Y.H.Toivonen, 1974 и др.), а от **gan (dh)-*, `сосуд, рукоятка (сабли)`, поскольку от этого корня выводятся названия его прототипов (ср. др. дат., средневек. нем. (низ.) *kane* `лодочка`, совр. дат. - `сани`; голланд. *kaan* `маленькая лодочка`, швед. диал. *kana* `сани`; др. слав. *kāĕnə* `лодочка`), в том числе и челнообразных кузовов эстонских саней (*kants<*gandt, kantsled<*gandtl-(e)*; фины *g* сменили на *k, d* - на *t, t* - на *s*.). Согласно И.Тойвонену, название гусли происходит от **gąsli* а последнее - от **gandīli*. Названия праформа, на наш взгляд, может совпадать и с индоевр. **gan(dh) -*, от которой могли произойти и прабалт. **kantle(s)*.

На связь музыкального инструмента и его прототипов с архаическими ритуалами указывает и магическое значение славянских (польск. *gusła* , чех. *kouzlo* `колдовство, чародейство`, сорб. *guslowaś* `гадать, ворожить, колдовать`) и балтских слов с корнем *gand-*, (лит. *ganda* `страх`, *gandinti* `пугать`; лат. *guods* `честь, пир; свадьба`, *guodājams* `уважаемый`). Последние могут быть древнее приведенных славянских, а также и названий *kanklės*, *kokle*, гусли, поскольку ассимиляция согласных *g* на *k* происходила не только в балтийско-финских, но и в балтских и славянских языках.

Распространение канклес, включающее территории народов, говорящих иносистемными языками (индоевропейцев и финно - угров), идентичность инструментов в ареалах отдельных типов, общие их названия и обычаи использования, - наводят на мысль, что все типы канклес возникли и сформировались еще до того времени, когда в восточной Прибалтике произошло образование двух основных этнических групп: балтов и балтийских финнов (II пол. III тысячел. - II тысячел. до Христоса). Будучи моделью прототипов, канклес отражают географические и этнокультурные условия жителей послеледниковой эпохи, населившими болотистые, с густой сетью внутренних водоемов, местности. Первыми "канклистами", вероятнее всего, были древние (пра)балты.

Предлагается приблизительная хронология происхождения канклес: а) предметы быта (челны, сани), б) ритуальные средства (челны, сани, гробы), в) модели ритуальных средств (канклес), г) музыкальные инструменты, связанные с древними ритуалами (канклес, гусли).

***

Северо-восточные аукштайты (селы) на пятиструнных канклес исполняли лишь древние сутартине (архаические полифонические песни). По струнам брянали ногтем второго пальца правой руки, пальцами левой руки глушили уже ненужные для звучания струны. Играли лишь мужчины, в своем доме, для себя и близких. Традиция исполнения погасла в середине XX в.

Западные аукштайты (земгалы), жемайты и сувалкийцы на 9-12- струнных канклес играли народные песни и танцы, импровизировали. Четырьмя пальцами левой руки канклисты постоянно прикрывали каждую вторую струну (пальцы переносили вверх и вниз), а по ним брянали также ногтем второго пальца правой руки, иногда и деревянной щепкой. Инструменты звучали дома, во время календарных праздников, на вечеринках. Играли в основном мужчины, а в Сувалкии в XX в. начали исполнять и женщины. Традиция игры сохранена и сегодня.

SUTRUMPINIMAI

aps. - apskritis
BKM - Biržų krašto muziejus "Sėla"
CVVM - Latvijos centrinis valstybinis istorijos muziejus
ČDM Lt - Kauno M.K.Čiurlionio dailės muziejus, Liaudies taikomosios dailės skyrius
ČDM ŽL - Kauno M.K.Čiurlionio dailės muziejus, A.Žmuidzinavičiaus liaudies meno kolekcija
EM - Estijos valstybinis etnografijos muziejus
GME - TSRS tautų valstybinis etnografijos muziejus
ide. - indoeuropiečių
IEM EM - Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejus, Etnografijos skyrius
KGM - Karelijos ATSR kraštotyros muziejus
KIM - Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejus
km. - kaimas
Kr.KM - Kretingos kraštotyros muziejus
LBM - Liaudies buities muziejus Liaudies instrumentų sektorius
LVMM - Liepojos istorijos ir meno muziejus
LTR - Lietuvos Mokslų Akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas
NGM - Novgorodo valstybinis muziejus - draustinis
PKM - Panevėžio kraštotyros muziejus
Pl. - plokštelė
raj. - rajonas
rink. - rinkinys
RKM - Rokiškio kraštotyros muziejus
SKM - Suomijos nacionalinis muziejus
sr. - sritis
ŠAM EB - Šiaulių "Aušros" istorijos ir etnografijos muziejus, Etnografijos skyrius
šfr. - šifravo (melodiją, žodžius)
TD - Tautosakos darbai. -3. - K., 1937.
TKM - Telšių "Alkos" žemaičių kraštotyros muziejus
TMM - Teatro ir muzikos muziejus
vls. - valsčius
vnkm. - vienkiemis
žr. - žiūrėk
* - ženklelis, dedamas prieš rekonstruotas žodžių formas
< - kilęs iš (ko)
> - virtęs (kuo)

SENOSIOS KANKLĖS IR KANKLIAVIMAS

Sudarė Romualdas Apanavičius

Dailininkė *D.Banienė*
Redaktorė *R.Sarpaliūtė*
Techninė redaktorė *A.Malinauskienė*
Korektorės *A.Žilienė, I.Videikaitė*

Tekstas rinktas ir maketuotas bendrovės "Lituanica" kompiuteriais.
Duota rinkti 1990 04 09. Pasirašyta spausdinti 1990 05 20. SL 220. Formatas 60x84/8. Popierius ofsetinis. Garnitūra "Helvetica". 10 punktų. 13,87 sąl.sp.l. 14 apsk.leid.l. Tiražas 10.000. Leidinio Nr.25. Užsakymo Nr.1123. Kaina 5,60 rb.
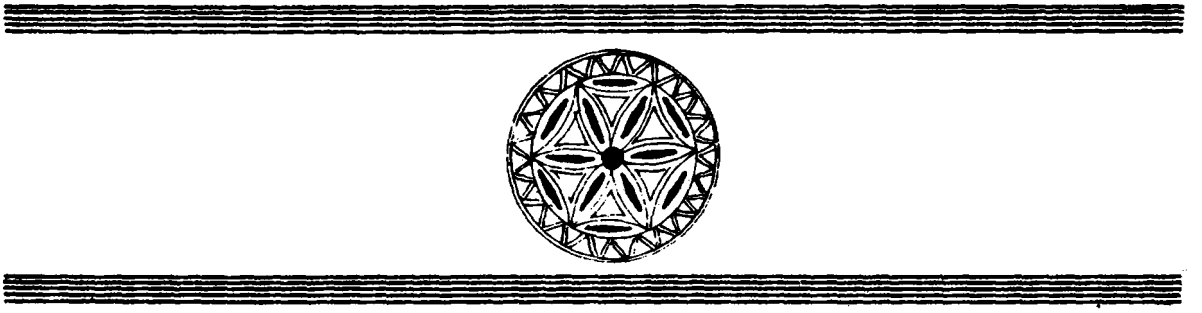
Spausdino Eksperimentinės technikos paminklų restauravimo įmonės spaustuvė. 232001 Vilnius, Pylimo g. Nr.2.